MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
BAUDŽIAMOJO PROCESO KATEDRA

VAIDOTAS ŽILYS
BAUDŽIAMOJI TEISĖ IR KRIMINOLOGIJA

TEMA

ĮRODYMŲ VERTINIMAS BAUDŽIAMAJAME PROCESE

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
doc. dr. Petras Ancelis

Vilnius, 2007

TURINYS

Įvadas.....3

1. Įrodymų vertinimo samprata ir reikšmė.....7

2. Įrodymų vertinimo subjektai.....16

3. Įrodymų vertinimo turinys.....38

4. Atskirų įrodymų rūšių vertinimo ypatumai.....53

4.1. Asmenų parodymų vertinimo ypatumai.....54

4.2. Daiktų vertinimo ypatumai.....60

4.3. Dokumentų ir ekspertizės vertinimo ypatumai.....65

5. Vidinio įsitikinimo ir įstatymo vaidmuo įrodinėjimo procese……...….....75

Išvados ir pasiūlymai……..88

Literatūros sąrašas…….....92

Santrauka lietuvių kalba…….98

Summary……99

Priedai.....100

ĮVADAS

Siekiant įgyvendinti baudžiamojo proceso paskirtį, baudžiamojo proceso santykiai turi būti reguliuojami užtikrinant tinkamas teisines prielaidas greitai atskleisti ir išsamiai ištirti nusikalstamas veikas, teisingai nubausti veikas padariusius asmenis (ar kitaip pagal įstatymą išspręsti jų atsakomybės klausimą), ir užtikrinti, kad nekaltas žmogus nebūtų nuteistas. Taip pat siektina, kad būtų užtikrinta nukentėjusiųjų teisių apsauga ir nebūtų nepagrįstai suvaržytos asmenų, padariusių nusikalstamas veikas, teisės. Norint tinkamai įgyvendinti šiuos tikslus svarbu, kad Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse[1] (toliau - BPK) įtvirtinta įrodinėjimo proceso teisinė tvarka užtikrintų efektyvų baudžiamąjį persekiojimą ir tuo pačiu metu patenkintų nukentėjusių asmenų bei kitų proceso dalyvių teisėtus lūkesčius, nes būtent įrodinėjimo proceso metu įgyvendinami svarbiausi baudžiamojo proceso tikslai ir uždaviniai. Tad turbūt niekam nekyla abejonių dėl įrodymų vertinimo, kaip sudėtinės įrodinėjimo dalies, reikšmingumo, nes būtent teisingas įrodymų įvertinimas turi tiesioginę įtaką teismui baudžiamojoje byloje nustatant objektyvią tiesą ir priimant teisingą sprendimą dėl asmens, kaltinamo padarius nusikalstamą veiką, kaltumo. Kažkada teisinėje literatūroje buvo pasakyta, kad "Įrodymų vertinimas – įrodinėjimo proceso „siela""[2]. Vien šis pasakymas leidžia suprasti, kad visais laikais įrodymų vertinimas buvo ir yra labai reikšmingas baudžiamojo proceso teisėje.

Temos aktualumas. 2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojo 2002 m. kovo 14 d. įstatymu patvirtintas naujasis BPK, kurį rengiant buvo iš esmės pakeista ikiteisminio tyrimo koncepcija atsižvelgiant į šiuolaikinę baudžiamojo proceso teoriją bei praktiką užsienio šalyse. Įsigaliojus naujajam BPK ilgą laiką gyvavusi įrodymų teorija bent jau vertinimo srityje ne visiškai atitinka šių dienų aktualijas bei vertinimo problematiką. Jame naujai suformuluotos ir normos, reglamentuojančios duomenų, turinčių reikšmės tiriant ir nagrinėjant nusikalstamą veiką, rinkimą bei vertinimą baudžiamajame procese. Nagrinėjamu atveju svarbiausia tai, kad įrodymų vertinimas tapo išimtine teismo prerogatyva. Apie ikiteisminio tyrimo metu surinktų faktinių duomenų vertinimą įrodinėjimo procese įstatymo leidėjas lyg ir neužsimena, todėl baudžiamojo proceso teisės specialistams bei nusikalstamas veikas tiriantiems pareigūnams būtina rasti išsamius atsakymus, kaip duomenys vertinami visame įrodinėjimo procese, kuo remiasi galiojanti teisinė įrodinėjimo proceso ir įrodymų vertinimo teisinė reglamentacija. Dėl to šiame darbe bandysime išsiaiškinti, ar dabartinė reglamentacija neprieštarauja moksliškai pagrįstiems teoriniams teiginiams. Be to, teisės mokslininkų nuomone, BPK įtvirtintas nenuoseklus, prieštaringas ir nelogiškas įrodymų, jų šaltinių

[1] Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios. 2002-04-09, Nr. 37-1341.

[2] Danisevičius P., Liakas A. Pagrindiniai teisminių įrodymų klausimai tarybiniame baudžiamajame kodekse. Vilnius, 1971. P. 68.

suvokimas, įrodinėjimo proceso reglamentavimas ir su tuo susijusių baudžiamojo persekiojimo subjektų veiklos organizavimo spragos[3], todėl darbe pabandysime išanalizuoti naujoves, susijusias su įrodymų vertinimu, ir atskleisti probleminius įrodymų vertinimo aspektus. Tai pabandysime padaryti ne vien analizuodami įstatymų normas ir teisinę literatūrą, bet ir atlikdami empirinį tyrimą, kurio metu remdamiesi atsitiktinės teismų sprendimų atrankos, dokumentų analizės, lyginimo, empirinių duomenų analizės, apibendrinimo, profesinės patirties apibendrinimo bei statistiniu metodais išnagrinėsime 187 baudžiamąsias bylas, iš kurių 177 - Utenos rajono apylinkės teismo (nuo 2003 m. gegužės mėn. iki 2007 m. gegužės mėn.) ir 10 - Panevėžio apygardos teismo, gautų pagal teisingumą iš Utenos (nuo 2005 m. iki 2007 m.). Iš viso bylose bus 262 epizodai dėl atskirų nusikalstamų veikų (iš kurių 244 Utenos rajono apylinkės teismo bylose ir 18 Panevėžio apygardos teismo bylose) su 351 kaltinamuoju. Taigi, mūsų nuomone, atliktas tyrimas nebus siauras (tiek kiekybine, tiek ir kokybine prasme), todėl gauti rezultatai turėtų būti reprezentatyvūs ir įdomūs tiek teorine, tiek praktine prasme. Dar atskirai surastos ir išanalizuotos 7 baudžiamosios bylos, kuriose dėl nepakaltinamų ar ribotai pakaltinamų asmenų buvo taikomos priverčiamosios medicinos priemonės, be to, išsamiai buvo išanalizuoti 33 nutarimai nutraukti ikiteisminį tyrimą (iš 45 priimtų nuo 2003-05-01 iki 2007-05-18) vadovaujantis BPK 212 str. 1 d. 2 p., nes šiuo pagrindu nutraukti tyrimai, mūsų nuomone, geriausiai atskleidžia prokurorų atliekamą duomenų vertinimo reikšmę. Empirinio tyrimo metu buvo sudaromos įvairios schemos ir lentelės, kurios, įdėtos į šį darbą, vizualiai išplėtė darbo apimtį.

Temos problematika. Lietuvoje pasikeitus baudžiamojo proceso teisinei reglamentacijai galiojusi mokslinė įrodymų teorijos koncepcija nebeatitinka nūdienos situacijos, o kartais net prieštarauja moksliniams įrodymų teorijos ir įrodymų vertinimo doktrinos teiginiams. Taigi pasikeitus įstatyminei įrodymų vertinimo reglamentacijai kilo daug neaiškumų, kokia koncepcija derėtų vadovautis dabarties sąlygomis.

Autorių ir šaltinių apžvalga. Pažymėtina, kad Lietuvoje įsigaliojus naujam BPK, deja, vyko tik pavienės mokslinės diskusijos, susijusios su įrodinėjimo proceso ir įrodymų vertinimo teisine reglamentacija, nors, kaip jau minėjome, nauja įrodymų vertinimo samprata reikalauja iš esmės peržiūrėti iki šiol galiojusias mokslines įrodymų teorijos gaires ir jas revizuoti. Tai darant šiame darbe remtasi BPK, Lietuvos Respublikos baudžiamuoju kodeksu[4] (toliau – BK) bei kitais norminiais aktais, padedančiais geriau suprasti baudžiamojo proceso normų taikymą vertinant duomenis bei įrodymus. Aktualūs įrodinėjimo klausimai lyginamuoju aspektu išsamiau analizuoti Mykolo Romerio universiteto doc. dr. Petro Ancelio monografijoje „Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas”. Reikia paminėti ir atskirus mokslinius straipsnius, kuriuose pastaraisiais metais

[3] Ancelis P. Įrodinėjimo teisinio reguliavimo įtaka užtikrinant proceso dalyvių teises ikiteisminiame etape // Jurisprudencija. 2006, Nr. 11 (89). P. 7.
[4] Valstybės žinios. Nr. 2000, Nr. 89-2741.

buvo bandomos atskleisti įrodinėjimo ir įrodymų vertinimo problemos: Lietuvos apeliacinio teismo teisėjo padėjėjo Dariaus Sabonio "Vidinis įsitikinimas, kaip įrodymų ir duomenų vertinimo kriterijus", Petro Ancelio "Įrodinėjimo teisinio reguliavimo įtaka užtikrinant proceso dalyvių teises ikiteisminiame etape", „Ikiteisminio tyrimo teisėjo vaidmuo įrodinėjimo procese" bei kt. Filosofiniu aspektu šią temą analizavo MRU doktorantė Ugnė Arlauskaitė-Rinkevičienė straipsnyje „Pažinimo proceso ir tiesos nustatymo baudžiamajame procese probleminiai aspektai", o istoriniu – doc. socialinių mokslų daktaras Jevgenij Machovenko straipsnyje "Įrodymai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisėje". Atskirų įrodymo rūšių vertinimą analizavo G. Juodkaitė-Granskienė, J. Rinkevičius, M. Kazlauskas, E. Šapalaitė, L. Belevičius, R. Burda, R. Kriščiūnas, J. Juškevičiūtė, R. Bakševičienė, P. Ancelis, I. Česnienė, I. Diržytė ir kt. Taip pat atsižvelgta ir į klasikinę įrodymų teorijos literatūrą. Pavyzdžiui, remtasi J. Rinkevčiaus knyga ,,Procesiniai įrodinėjimo baudžiamojoje byloje pagrindai". Be to, analizuota ir kitų Lietuvos bei užsienio autorių teisės mokslinė literatūra, periodiniai leidiniai ir kt. Žinoma, neapsieita ir be teismų praktikos analizės. Išsamiausiai apibendrintos įrodymų vertinimo problemos, pateiktos paskutiniajame Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau – LAT) biuletenio Teismų praktika Nr. 27 skyriuje "Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga".

Darbo tikslas – taikant istorinį, empirinį (profesinės patirties apibendrinimo), sisteminės analizės, lyginamosios teisėtyros, kritikos, dokumentų analizės, apibendrinimo, loginį, statistinį ir kitus metodus atskleisti, kokiu mastu galime atsisakyti klasikinio įrodymų teisės ir įrodymų teorijos nuostatų supratimo, bei išnagrinėti aktualią įrodymų vertinimo problematiką išanalizuojant BPK normas, susijusias su įrodinėjimu ir įrodymų vertinimu, palyginti mokslinius teiginius ir skirtingų autorių nuomones šia tema. Siekiama pateikti išvadas bei siūlymus tam, kad būtų sprendžiamos įrodymų vertinimo problemos ir tobulinamos baudžiamojo proceso normos.

Šiam tikslui įgyvendinti iškeliami tokie **uždaviniai:** 1) atskleisti aktualią įrodymų vertinimo sampratą bei išanalizuoti įrodymų vertinimo turinio elementus; 2) aptarti duomenų ir įrodymų vertinimo subjektų ratą bei panagrinėti jų funkcijas, susijusias su duomenų ir įrodymų vertinimu; 3) išnagrinėti dažniausiai naudojamų atskirų įrodymų rūšių vertinimo ypatumus, specifiką bei problematiką teoriniu ir praktiniu aspektu; 4) pateikti, koks vidinio įsitikinimo ir įstatymo vaidmuo įrodinėjimo procese, bei atskleisti problemas, susijusias su laisvu įrodymų vertinimu formuojant vidinį įsitikinimą.

Tyrimo objektas – duomenų vertinimas ikiteisminiame tyrime bei duomenų ir įrodymų vertinimas teisminio nagrinėjimo metu.

Tyrimo dalykas – teorinė, praktinė medžiaga, teisės aktai, mokslininkų bei kitų autorių darbai šia tema.

Darbo hipotezė – preciziškas įrodymų vertinimas baudžiamajame procese yra tiesos nustatymo garantas tiriant bei nagrinėjant baudžiamąją bylą.

Darbo struktūra. Šį darbą sudaro įžanga, penki skyriai, išvados bei literatūros ir kitų šaltinių sąrašas. Pirmasis darbo skyrius skirtas aktualiai įrodymų vertinimo sampratai pateikti, analizuojant galiojančio BPK nuostatas, bei nūdienos teisininkų samprotavimus, siekiant atskleisti probleminius aspektus. Antrajame darbo skyriuje pateikiamas naujai reglamentuotas duomenų bei įrodymų vertinimo subjektų ratas ir jų kompetencija įrodinėjimo procese. Trečiajame skyriuje labiau teoriniu aspektu atskirai nagrinėjami pagrindiniai įrodymų vertinimo elementai bei jų tarpusavio santykis. Ketvirtąjį skyrių sudaro trys poskyriai, kuriuose analizuojami dažniausiai naudojamų atskirų įrodymų rūšių vertinimo ypatumai, specifika bei problematika praktiniu aspektu. Paskutiniame, penktajame, skyriuje analizuojami vidinio įsitikinimo, kaip svarbiausio įrodymų vertinimo kriterijaus, susiformavimo probleminiai aspektai siekiant laisvo ir teisingo įrodymų vertinimo, ypatingą dėmesį skiriant prisipažinimo sureikšminimui mūsų baudžiamajame procese. Darbas baigiamas išvadomis, kuriose konkretizuojami siūlymai, kokie sprendimai galėtų būti priimti šalinant esamas problemas.

1. Įrodymų vertinimo samprata ir reikšmė

„Visuotinai pripažįstama, kad įrodymai ir įrodinėjimas baudžiamajame persekiojime yra tam tikras karkasas, ašis, o tam tikslui pasiekti įtvirtinta procesinė forma gali būti tiek sėkminga, kiek padeda įrodinėjimui“[5]. Taigi svarbiausia baudžiamojo proceso veiklos dalis yra įrodinėjimas. Tuo prasideda ir baigiasi ikiteisminis tyrimas, teisminis nagrinėjimas. O baigiasi tam tikro valios akto priėmimu, nuo kurio priklauso žmonių likimai – stos asmuo prieš teismą, ar ne, stojęs prieš teismą bus pripažintas kaltu, ar ne, ar bus atkurtas pažeistas teisinis gėris, atlyginta žala. Taip pat liečiami ir kitų asmenų interesai. Jau seniai pamirštas inkvizicinis baudžiamasis procesas, kada įrodymai buvo gaunami bet kokiomis priemonėmis, nepakankamai vertinant ar iš viso nevertinant jų liečiamumo, leistinumo, tikrumo, pakankamumo.

„*Įrodinėjimas* tai įstatymo reguliuojama veikla, kurios metu renkami ir pateikiami, patikrinami ir įvertinami reikšmingi duomenys“[6]. Teisinėje literatūroje išskiriamas įrodinėjimo procesas plačiąja ir siaurąja prasme. „Įrodinėjimo procesas plačiai suvokiamas kaip tyrimą atliekančių pareigūnų ir visos teismo pažintinės veiklos vykdymas nuo įrodymų rinkimo iki jų įvertinimo. Įrodinėjimas siaurai aiškinamas kaip loginė minties tąsa, vykdoma siekiant konkretaus tikslo, įrodant konkrečią nusikalstamą veiką“[7]. Taip pat išskiriamas tiesioginis ir netiesioginis įrodinėjimo procesas. „Tiesioginį įrodinėjimo procesą apibūdina faktinis duomenų rinkimas, jų patikrinimas, įvertinimas, o netiesioginį – tik šių duomenų pagrįstumo ir tikrumo vertinimas teisminio įrodinėjimo procese“[8]. Kaip matome, įrodymų vertinimas susijęs tiek su tiesioginiu, tiek su netiesioginiu įrodinėjimo procesu. Taigi įrodymų vertinimas yra vienas iš svarbiausių įrodinėjimo proceso etapų, neatskiriamai susijęs su duomenų rinkimu, įtvirtinimu ir patikrinimu.

Baudžiamasis procesas, kaip praeities įvykio pažinimo ir įvertinimo procesas, būtų neįmanomas be įrodymų vertinimo. „Vertinti“ lietuvių kalboje turi kelias reikšmes: 1. spręsti ko vertas, nustatyti kieno nors vertę; 2. nustatyti kainą, įkainoti; 3. pripažinti kieno nors reikšmę, vertę[9]. Vertinant įrodymus svarbiausia yra trečioji įrodymų vertinimo sąvokos samprata.

Įrodymų teorijoje ilgą laiką vyravo tokia įrodymų vertinimo samprata: „Įrodymų vertinimas - tai mąstymo procesas, kuris pasibaigia tiesos nustatymu. Tuo įrodymų vertinimas ryškiausiai skiriasi nuo jų rinkimo ir tikrinimo, kurių pagrindinį turinį sudaro praktinė veikla“[10].

---

[5] Ancelis P. Įrodinėjimo teisinio reguliavimo įtaka užtikrinant proceso dalyvių teises ikiteisminiame etape // Jurisprudencija. 2006, Nr. 11 (89). P. 8.
[6] Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis // Gintaras Goda, Marcelis Kazlauskas, Pranas Kuconis. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 174.
[7] Arlauskaitė-Rinkevičienė U. Pažinimo proceso ir tiesos nustatymo baudžiamajame procese probleminiai aspektai // Jurisprudencija. 2006, Nr. 11 (89). P 73.
[8] Ten pat.
[9] Lietuvių kalbos žodynas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas. 1997, T. 18. P. 906, 907.
[10] Rinkevičius J. Procesiniai įrodinėjimo baudžiamojoje byloje pagrindai. Vilnius, 1990. P. 37.

Kalbant apie tiesos turinį įrodinėjimo procese pažymėtina, kad pagal Lietuvoje galiojančius proceso įstatymus baudžiamojoje byloje turi būti nustatoma materialioji tiesa. „Materialioji tiesa – tai teismo sprendimo išvados, padarytos ištyrus ir *teisingai įvertinus* visus reikšmingus duomenis“[11]. Šiuo atveju teismo sprendimas turi būti pagal nustatytas procesines taisykles vykusio proceso, kuriame išnaudojamos visos galimos įrodinėjimo priemonės ir ištiriami visi reikšmingi bylai duomenys, rezultatas. Būtina pabrėžti, kad už materialiosios tiesos nustatymą nėra atsakingas vien tik teismas. Ikiteisminio tyrimo pareigūnai ir prokurorai duomenis per ikiteisminį tyrimą privalo rinkti ir forminti taip, kad teismo proceso metu nekiltų sunkumų juos pripažįstant įrodymais bei jais būtų galima grįsti teismo daromas išvadas. Tai reiškia, kad duomenys turi būti vertinami viso proceso metu – pradedant ikiteisminio tyrimo pradžia ir baigiant jų pripažinimu įrodymais teisme.

Naujausiame Baudžiamojo proceso teisės vadovėlyje[12] įrodymų vertinimas apibūdinamas trumpai: „Įrodymų vertinimas, kaip ir tikrinimas, yra logikos dėsniais grindžiama mąstomoji veikla“. Pastebėtina, kad tiek vadovėlyje, tiek naujojo BPK komentare „pamatiniai įrodymų teisės ir teorijos dalykai pateikiami iš esmės remiantis ankstesniais visuotinai pripažintais klasikiniais kriterijais, tačiau tai nei kiek nepaaiškina ir neatskleidžia naujausių įrodymų suvokimo „atradimų ar pagrindimų“ ir nepalengvina teisės taikytojui pareigūnui (ir dėstytojui) suvokti dabar BPK įtvirtintą alogišką ir prieštaringą įrodymų teisės normų turinį“[13], todėl žemiau bandysime atskleisti pakitusią ir neįprastą įrodymų vertinimo sampratą analizuodami naujojo BPK normas, kitus teisės aktus bei remdamiesi moksliškai pagrįstais teoriniais teiginiais.

Siekiant geriau suprasti įrodymų vertinimo esmę, būtina išsiaiškinti BPK nuostatas, apibūdinančias *įrodymo* sąvoką, kadangi nuo to, kaip apibrėžta įrodymų sąvoka, priklauso proceso dalyvių įrodinėjamoji veikla, nuosprendžių ir kitų procesinių sprendimų bei jų išvadų pagrįstumas[14].

LAT įvertinęs BPK 20 str. įtvirtintas normas bei išanalizuotose teismų nutartyse esančius BPK normų aiškinimus pateikė tokią įrodymų sąvoką: “Įrodymai baudžiamajame procese yra įstatymų nustatyta tvarka gauti, BPK numatytais proceso veiksmais patikrinti, teisiamajame posėdyje išnagrinėti ir teismo pripažinti duomenys, kuriais vadovaudamasis teismas daro išvadas dėl nusikalstamos veikos buvimo ar nebuvimo, šią veiką padariusio asmens kaltumo ar nekaltumo ir kitų aplinkybių, turinčių reikšmės bylai išspręsti teisingai“[15].

[11] Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis // Gintaras Goda, Marcelis Kazlauskas, Pranas Kuconis. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 176.
[12] Baudžiamojo proceso vadovėlis // G. Goda, M. Kazlauskas, P. Kuconis. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.
[13] Ancelis P. Įrodinėjimo teisinio reguliavimo įtaka užtikrinant proceso dalyvių teises ikiteisminiame etape // Jurisprudencija. 2006, Nr. 11 (89). P. 10.
[14] Stungys K. Įrodymų samprata baudžiamojo proceso kodekso projekte // Jurisprudencija. 2000, Nr. 16 (8). P. 22.
[15] Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga // Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis. Teismų praktika Nr. 27. P. 322.

Jau minėjome, kad naujajame BPK įrodymų sąvoka buvo pasirinkta iš esmės nauja**,** pakeitusi ilgą laiką vyravusią įrodymų sampratą, kurios ištakos buvo LDK teisė[16]. BPK 20 str. 1 d. numatyta, kad *įrodymai baudžiamajame procese yra įstatymų nustatyta tvarka gauti duomenys*. Iš šios nuostatos darytina išvada, kad įrodymais gali būti laikomi bet kokie duomenys, jeigu jie gauti įstatymų nustatyta tvarka, tačiau visuminė BPK nuostatų analizė taip pat leidžia išskirti tam tikras įrodymų formas: asmenų parodymus, ekspertizės aktus ir specialisto išvadas, dokumentus ir daiktus, nors tai, kad BPK atskiros dalys apibrėžia įrodymus (šaltinius), mes galime tik numanyti, nes jie pateikiami iš esmės anonimiškai[17], nors įrodymų sąrašas sėkmingai galėtų būti įtvirtintas teisės normose ir veiksmingai panaudojamas įrodinėjimo procese. Pritariame teisinėje literatūroje išsakytai nuomonei, kad „Tam tikras įrodymų (šaltinių) sąrašas nėra blogybė, priešingai – teigiamas dalykas, per ilgą istorinį laikotarpį įsitvirtinęs baudžiamojo proceso teisėje (...). Teisės normose įvardijami įrodymai (šaltiniai) įrodinėjimo procesą daro tik skaidresnį ir suprantamesnį“[18].

Tai, kad BPK straipsniai, apibrėžiantys įrodinėjimo procesą, išsibarstę visuose skyriuose, sukelia keblumų ir sumaišties praktiniame darbe. Taip pat tai terpė ne tik naujoms mokslininkų diskusijoms, bet ir klaidoms, nesusipratimams, neteisingiems normų interpretavimams atsirasti. Todėl manytume, jog BPK reikalingas atskiras koncentruotas, nuodugnus ir aiškus skyrius apie įrodymus ir įrodinėjimą, kuris vienoje vietoje nedviprasmiškai reglamentuotų įrodymų ir įrodinėjimo klausimus. Beje, 1997 m. sausio 30 d. tuometinėje Lietuvos policijos akademijoje vykusiame seminare prof. E. Palskys pateikė BPK projekto 7 skyrių „Įrodymai ir įrodinėjimas“, kuriame buvo pateikta 13 straipsnių. Deja, tokios idėjos nebuvo realizuotos naujajame BPK.

Antras svarbus momentas, kad apie įrodymus pagal naująjį BPK pradedama kalbėti tik tada, kai procesas vyksta teisme. Kaip išaiškinta BPK komentare, “Ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras disponuoja tik tam tikrais duomenimis, ikiteisminio tyrimo medžiaga, kuri įrodymais virsta tik tada, kai įrodymais šią medžiagą pripažįsta teismas. Tokia įrodymų samprata pasirinkta todėl, kad pasakyti, ar tam tikri duomenys gali būti pripažįstami įrodymais, galinčiais nulemti sprendimo priėmimo byloje, galima tik teismo proceso metu. Ankstesniuose proceso etapuose galima kalbėti tik apie tikimybes, prielaidas, labiau ar mažiau pagrįstus manymus, bet ne apie aplinkybių įrodomumą“[19]. Nenorėtume sutikti su tokia BPK komentaro leidėjų nuomone, kadangi ikiteisminio tyrimo pareigūnas ir prokuroras disponuoja ne bet kokiais duomenimis. Juk, pavyzdžiui, kardomąsias priemones prokuroras (kaip ir ikiteisminio tyrimo teisėjas ar teismas) gali skirti tik tuo atveju, kai yra pakankamai duomenų, *leidžiančių manyti*, kad įtariamasis padarė

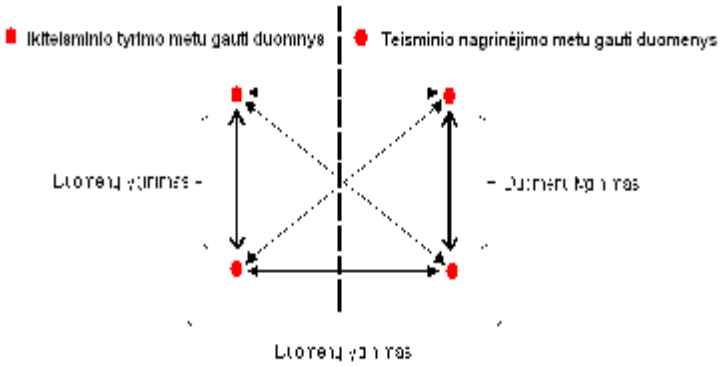
[16] Machovenko J. Įrodymai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje // Teisė. 2005, Nr. 55. P. 64.
[17] Ancelis P. Įrodinėjimo teisinio reguliavimo įtaka užtikrinant proceso dalyvių teises ikiteisminiame etape // Jurisprudencija. 2006, Nr. 11 (89). P. 10
[18] Ancelis P. Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas: monografija. Vilnius: Saulelė, 2007. P. 149, 150.
[19] Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras // G.Goda, M. Kazlauskas, P. Kuconis ir kt. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003. P. 45.

nusikalstamą veiką (BPK 121 str. 2 d.), o prokuroras surašo kaltinamąjį aktą tik tada, kai *įsitikina*, jog ikiteisminio tyrimo metu yra surinkta pakankamai duomenų, pagrindžiančių įtariamojo kaltę dėl nusikalstamos veikos padarymo. Be abejo, prokuroro "galia" vertinti įrodymus yra žymiai didesnė nei tyrėjo. Juk jis vis dėlto tyrimo šeimininkas. Jis turi pavestas jam pagrindines konstitucines organizavimo, vadovavimo, kontroliavimo funkcijas. Kaip minėjome, prokuroras turi „galią" nutraukti tyrimą (ir t. t. BPK numatytais pagrindais (212 str. 1 d. 1 p., 2 p.) ir be teisėjo „palaiminimo"). Tai kaipgi kitaip gali būti priimti svarbūs sprendimai pvz., bylos nutraukimas, jeigu tik neįvertinus įrodymų viseto? Juk net teisme nustačius BPK 212 str. 1 d. 2 p. nutraukimo pagrindus, teismas priima išteisinamąjį nuosprendį (BPK 303 str. 5 d. 2 p.) tuo konstatuodamas, kad neįrodyta, kad kaltinamasis dalyvavo padarant nusikalstamą veiką. Tuo tarpu prokuroras dar vykstant ikiteisminiam tyrimui tais pačiais pagrindais (nesurinkus pakankamai duomenų, pagrindžiančių įtariamojo kaltę dėl nusikalstamos veikos padarymo; nesant nusikalstamos veikos požymių) gali vienareikšmiškai nutraukti ikiteisminį tyrimą net be teisėjo sutikimo. Tai ką tada prokuroras vertina? O kur dar visi kiti BPK 3 str. pagrindai? O kur dar prokuroro reikalavimai pradėti ikiteisminį tyrimą, kur dar kardomųjų priemonių taikymas, kur proceso dalyvių skundų nagrinėjimas, sprendimai pabaigti procesą supaprastinta tvarka (pagreitintu procesu ar baudžiamuoju įsakymu)? Juk čia taip pat susiduriama su įrodymų vertinimu. Kaip galėtų būti priimami tokie svarbūs procese sprendimai, jeigu prokurorai prieš tai neįvertintų duomenų? BPK 20 str. turėtų būti lankstesnis ir pritaikytas ne tik teisminiam nagrinėjimui, bet ir ikiteisminiam tyrimui. Juk proceso ašis yra įrodinėjimas (tyrėjo ir prokuroro veikla), o į teismą jau persiunčiamas "produktas", kurį, žinoma, jau pagal BPK 20 str., kaip pagal jau aukštesnio išsilavinimo teisinę sąmonę, vertina teisėjas. Jo svarba tokia, kad jis (teisėjas) priima galutinį sprendimą ir patį svarbiausią. Tačiau iki to reikėjo "prieiti". Prokuroras sprendžia, kokią bylos dalį perduoti, kokią ne – tai vėlgi – įrodymų vertinimas, nes prokuroras vienasmeniškai nusprendžia, kokia bylos dalis bus reikalinga teismui (o gal teismas manytų kitaip – juk jis įrodymų vertinimo valdovas?). Prokuroras vertiną tą patį, ką ir tyrėjas, tik dar daugiau pagal jo paskirtį procese bei jam priskirtas funkcijas. Prokuroras teisme palaiko valstybinį kaltinimą ir aktyviai dalyvauja siūlydamas teismui bausmės rūšį ir dydį. Prokuroras to „nepaima iš dangaus", o teismui siūlo sankciją tik įvertinęs įrodymus. Be to, negalima menkinti įrodinėtinos informacijos rinkimo proceso reikšmės ir duomenų patikrinimo bei įvertinimo ikiteisminiame etape, pernelyg sureikšminant loginę pažinimo pusę (gautų žinių ar nustatytų faktų visumos įvertinimą) teisme vien todėl, kad tik trečdalis pradėtų ikiteisminių tyrimų pasiekia teismus, o kiti nutraukiami įvairiais pagrindais.

Kaip žinome, ikiteisminio tyrimo stadijoje yra operuojama ne bet kokiais duomenimis, o tik tokiais, kurie patvirtina arba paneigia vieną ar kitą faktą, būtiną priimant konkretų sprendimą, kurie vėliau, teismo proceso metu lyginant juos su teisminio nagrinėjimo pateiktais duomenimis,

gali turėti reikšmės pripažįstant įrodymais tam tikrus duomenis, gautus teisme (žr. schemą Nr. 1). Tokia situacija dažniausiai susiklosto tais atvejais, kai teisme asmenys pakeičia parodymus. Taip palyginus duomenis daromos išvados dėl vienų tikrumo ir pripažinimo įrodymais, o kitų netikrumo ir atmetimo. Tai reiškia, kad *duomenims iš esmės turėtų būti keliami tie patys reikalavimai kaip ir įrodymams*, taip pat šie *duomenys turi būti vertinami*, nes būtina nustatyti jų reikšmę ir galimumą vienam ar kitam sprendimui priimti.

Schema Nr. 1

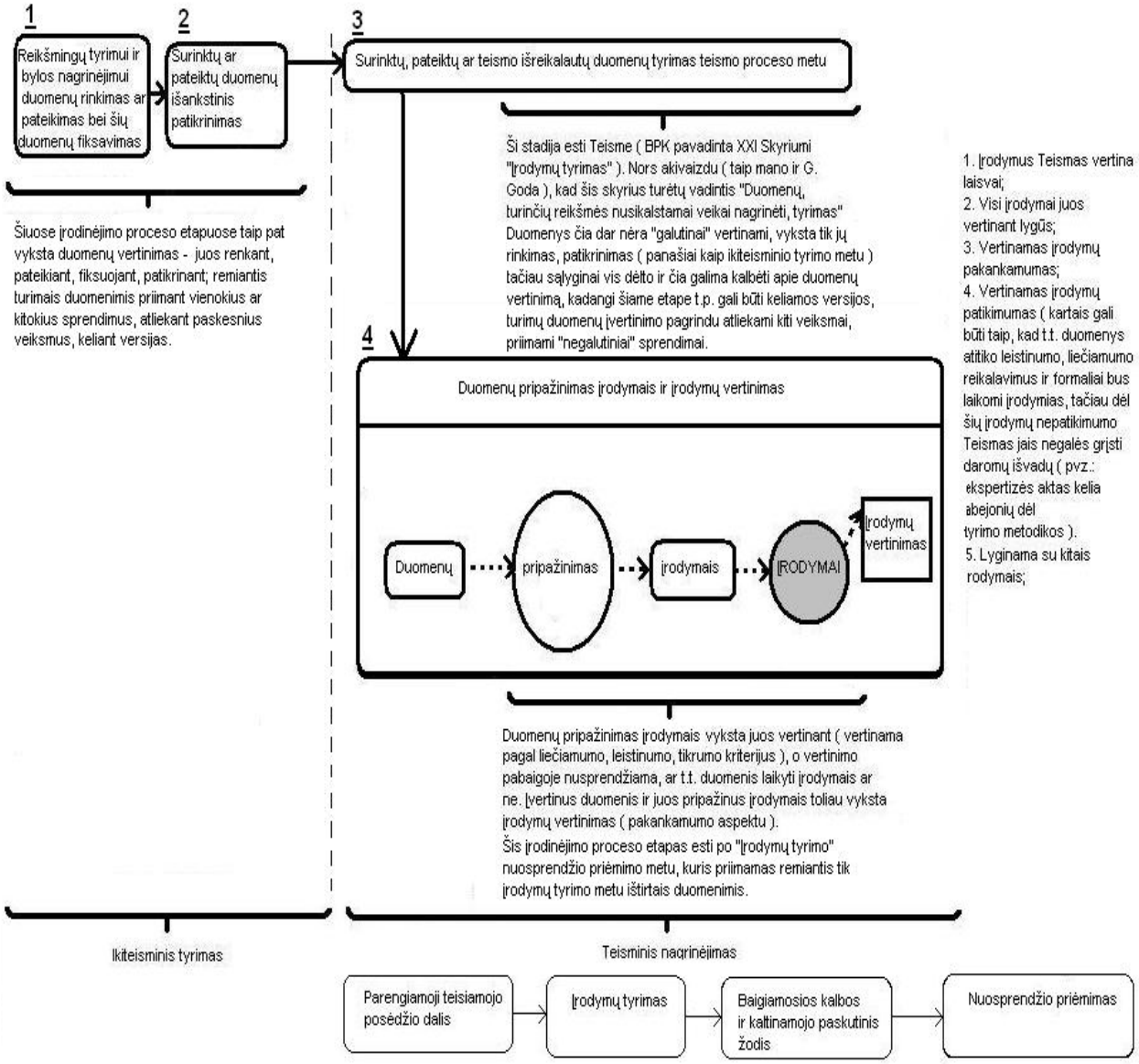

Taigi, aukščiau pateikta įrodymų ir jų įvertinimo sąvoka (BPK 20 str.) neliko be teisės mokslininkų ir praktikų dėmesio bet, deja, pasigirsta daugiau kritikos nei pritarimo reglamentuotai sampratai. Pavyzdžiui, D. Sabonis, kritikuodamas minėtą įrodymų sąvoką, siūlo ją pakeisti tokia: „Įrodymai – tai įstatymo reikalavimus atitinkantys duomenys, kuriais remiantis teismas pagrindžia arba paneigia nusikalstamos veikos požymių buvimą asmens veikloje“[20]. Jo manymu, galiojanti BPK 20 str. 1 d. nuostata yra nepagrįsta ir nesuderinta, nes tik teismas sprendžia, ar surinkti duomenys pripažintini įrodymais. Pasak jo, duomenų pripažinimas įrodymais – tai rezultatas, kuris gaunamas įvertinus jų liečiamumą, leistinumą ir tikrumą. Tuo tarpu pripažinus duomenis įrodymais, atliekamas įrodymų pakankamumo vertinimas, kuris susijęs su jų panaudojimo galimybėmis. Taigi įrodymų *pakankamumo vertinimas* yra išimtinė teismo prerogatyva.

Beje, ikiteisminio tyrimo metu tiek tyrėjas, tiek prokuroras, tiek ikiteisminio tyrimo teisėjas taip pat susiduria su *duomenų pakankamumo* vertinimo kriterijumi, nes įvardytiems subjektams neretai tenka vertinti duomenų pakankamumą priimant įvairius procesinius sprendimus. Pavyzdžiui, sprendžiama, ar yra pakankamai duomenų, leidžiančių pradėti ikiteisminį tyrimą, taikyti kardomąsias priemones, nutraukti bylą ir t.t. (BPK vyrauja samprata: „(...) pakankamas pagrindas manyti (...)“). Taigi, mūsų manymu, duomenys vertinami pagal visus kriterijus, o įrodymai tik pagal pakankamumo (žr. schemą Nr. 2).

[20] Sabonis D. Vidinis įsitikinimas, kaip įrodymų ir duomenų vertinimo kriterijus // Teisės problemos. 2006/2 (52). P. 56.

Schema Nr. 2

Įrodinėjimo baudžiamajame procese etapai

Pažymėtina, kad BPK yra daug nesutapimų, kada vietoj duomenų sąvokos įstatymų leidėjas mini įrodymų sąvoką, o BPK 20 str. analizė neduoda galimybės dėti lygybės ženklo tarp šių sąvokų. Pavyzdžiui, pagal BPK 22 str. kaltininkas turi teisę teikti *įrodymus*, pagal BPK 28 str. nukentėjusysis turi teisę teikti *įrodymus*, pagal BPK 48 str. 1 d. 6 p. gynėjas turi teisę savarankiškai rinkti gynybai reikalingus *duomenis*, o pagal to paties straipsnio 5 punktą gynėjas turi teisę ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar teisėjo leidimu dalyvauti bet kokiuose kituose *įrodymų* rinkimo veiksmuose. Beje, pastaroji nuostata leidžia manyti, kad ir ikiteisminio tyrimo pareigūnas, ir prokuroras renka *įrodymus*, o ne *duomenis*, jei jau duoda leidimą dalyvauti renkant *įrodymus*. Iš paminėtų pavyzdžių matome, kad įstatymų leidėjas pats susipainiojo tarp „duomenų“ ir „įrodymų“

sąvokų, todėl akivaizdu, kad šios sąvokos BPK yra panaudotos neatsižvelgiant į BPK 20 str. nuostatas. Tai praktiniame darbe apsunkina tikrosios įrodymų sampratos suvokimą.

Pažymėtina ir tai, kad išanalizavus kitus Lietuvos Respublikos įstatymus, kuriuose reglamentuojamas įrodinėjimas bei įrodymų vertinimas atitinkamuose procesuose (pvz., Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodekse (toliau – CPK), Administracinių bylų teisenos įstatyme,[21] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatyme,[22] skirtingai nei BPK, jokių „išradimų" neaptinkama. Taigi BPK pateiktos įrodymus ir įrodinėjimą apibrėžiančios teisės normos Lietuvos teisinėje sistemoje yra išskirtinės ir niekuo nepagrįstos. Teisės mokslininkams nesuprantama, kokią naudą ar tikslą turėjo prokuroro ir pareigūno (ikiteisminio tyrimo įstaigos vadovo) išbraukimas iš įrodymų vertintojų sąrašo, kai kitose teisenose netgi pareiškėjas pateikia ar nurodo įrodymus (pvz., CPK 135 str. tiesiogiai akcentuojami įrodymai, pateikiami ieškovo, o pagal Konstitucinio Teismo įstatymą kiekvienas dalyvaujantis byloje asmuo turi įrodyti tas aplinkybes, kuriomis remiasi keldamas savo reikalavimus ar atsikirsdamas. Įrodymus pateikia dalyvaujantys byloje asmenys). Tuo tarpu BPK 412 str., nustatančiame nukentėjusiojo skundo ar teisėto atstovo pareiškimo turinį privataus kaltinimo bylų procese, jau minimi nebe įrodymai, o „duomenys, kurie patvirtina skunde ar pareiškime išdėstytas aplinkybes". Todėl pritariame teisinėje literatūroje išsakytai nuomonei, kad „(...) ir baudžiamojo proceso teisėje įrodymų samprata, įrodinėjimo proceso pagrindai, turėtų būti identiški, nes visos teisenos paprastai turi remtis bendrais principais ir požymiais, kurie pasiteisino ilgametėje teisinio reguliavimo tradicijoje ir baudžiamojo persekiojimo praktinėje veikloje"[23].

Teisinėje literatūroje pažymima, kad „Mėginimas įrodinėjimą aiškinti grindžiant jį tik minties veikla (teismo veiklos prioritetu įrodinėjimo procese) neatitinka pagrindinių teorinių dėsnių. Praktinės ir loginės pažinimo ir įrodinėjimo operacijos yra neatskiriamos. Tarp šių operacijų yra ir žinių gavimas, ir jų patikrinimas bei vertinimas, ir galutinis jų teisingumo pagrindimas"[24]. Taigi tai dar kartą patvirtina neginčijamą išvadą, kad įrodymai turi būti vertinami viso įrodinėjimo proceso metu, o ne tik nagrinėjant bylą teisme.

Kaip jau minėjome, baudžiamasis procesas, kaip praeities įvykio pažinimo ir įvertinimo procesas, būtų neįmanomas be įrodymų vertinimo. Taigi įrodymų įvertinimas yra būtina įrodinėjimo proceso dalis, neatskiriamai susijusi su kitais jo elementais (duomenų rinkimu, įtvirtinimu ir patikrinimu).

Įrodymų bei duomenų vertinimo *reikšmė* priklauso nuo to, koks subjektas ir kuriuo proceso metu vertina duomenis bei įrodymus. Jau pradėdami ikiteisminį tyrimą prokuroras, ikiteisminio tyrimo įstaigos vadovas ar šio įgaliotas asmuo prieš užrašydami rezoliuciją privalo

[21] Valstybės žinios. 2000, Nr. 85-2566.
[22] Valstybės žinios. 1993, Nr. 6-120.
[23] Ancelis P. Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas: monografija. Vilnius: Saulelė, 2007. P. 150.
[24] Arlauskaitė-Rinkevičienė U. Pažinimo proceso ir tiesos nustatymo baudžiamajame procese probleminiai aspektai // Jurisprudencija. 2006, Nr.11 (89). P. 76.

įvertinti pirminę gautą informaciją bei patikrinti, ar nėra aplinkybių, darančių ikiteisminį tyrimą negalimą. Šis pirminis vertinimas labai svarbus, kadangi greita ir ryžtinga baudžiamojo proceso subjektų reakcija į kiekvieną nusikalstamą veiką yra pagrindinė veiksmingos kovos su nusikalstamumu sąlyga, kuri užtikrina tinkamus tyrimo pradėjimo pagrindus ir užkerta kelią išvengti baudžiamosios atsakomybės. Laiku ir pagrįstai pradėtas ikiteisminis tyrimas yra būtinas žmogaus teisių ir laisvių apsaugos, greito ir išsamaus nusikalstamos veikos tyrimui, legalumo principo užtikrinimo etapas. „Tiek nepagrįstas ikiteisminio tyrimo pradėjimas, tiek ir nepagrįstas atsisakymas pradėti ikiteisminį tyrimą turi neigiamų padarinių žmogui, visuomenei, valstybei“[25], todėl priimant sprendimą pradėti ikiteisminį tyrimą labai svarbu tinkamai įvertinti pateiktus duomenis, nes išlieka didelė tikimybė, kad neteisėtai pradėtas baudžiamasis persekiojimas nekaltam asmeniui gali padaryti tiek turtinės, tiek moralinės žalos. Priešingas atvejis - nepagrįstas atsisakymas pradėti ikiteisminį tyrimą - prieštarauja legalumo principui.

Kalbant apie atskirų įrodinėjimo pareigą turinčių subjektų duomenų ir įrodymų vertinimo reikšmę, pažymėtina, kad ikiteisminio tyrimo pareigūno atliekamas duomenų vertinimas yra ganėtinai siauras, nesukeliantis tam tikrų procesiniu požiūriu rimtesnių pasekmių. Tokio pareigūno duomenų vertinimas sukelia tik laikinas pasekmes. Pavyzdžiui, ikiteisminio tyrimo pareigūnas vertina duomenis, leidžiančius pagrindą manyti, jog reikia laikinai sulaikyti asmenį (BPK 140 str.). Toks duomenų vertinimas iš esmės skiriasi tiek nuo teismo, tiek ir nuo prokuroro atliekamo duomenų vertinimo. Mat, pirma, iš jų negalima spręsti apie įtariamojo kaltumą nusikaltimo padarymu, o, antra, toks duomenų vertinimas, kaip minėjome, sukelia tik laikinas pasekmes, t.y. tik laikinai suvaržo asmens teisę į laisvę. Tolesnę ikiteisminio tyrimo pareigūno sprendimo skirti procesinę prievartos priemonę eigą kontroliuoja prokuroras (sprendžia, ar sulaikytam asmeniui reikėtų skirti suėmimą). Tuo tarpu galutinį sprendimą priima teismas, įvertinęs, ar pakanka duomenų, leidžiančių manyti, kad asmuo padarė nusikalstamą veiką. Taigi ikiteisminio tyrimo pareigūnų atliekamo duomenų vertinimo tolesnė reikšmė tiesiogiai priklauso nuo prokuroro ir teismo atliekamo duomenų vertinimo. Kita vertus, „(...) be pradinio tyrėjo atlikto faktinio duomenų įvertinimo nebūtų galima aiškiai numatyti siektiną tikslą, o be jo procese renkami faktiniai duomenys neatitiktų griežtų įstatyme apibrėžtų įrodymų leistinumo bei liečiamumo reikalavimų“[26].

Prokuroro duomenų vertinimas yra platesnis, sukeliantis rimtesnes pasekmes (pavyzdžiui, įvertinęs bylos aplinkybes ir surinktus duomenis prokuroras nusprendžia nutraukti bylą). Nuo tokių sprendimų, paremtų duomenų vertinimu, priklauso ir žmonių likimai, todėl toks vertinimas turi

[25] Mišeikis Ž. Ikiteisminio tyrimo pradėjimas kaip atskira baudžiamojo proceso stadija // Jurisprudencija. 2005, Nr. 67 (59). P. 50.
[26] Arlauskaitė-Rinkevičienė U. Pažinimo proceso ir tiesos nustatymo baudžiamajame procese probleminiai aspektai // Jurisprudencija. 2006, Nr. 11 (89). P. 72, 73.

didelę reikšmę. Nutraukiant bylą BPK 212 str. 1 d. 1 p., 2 p. pagrindais nereikalingas net teisėjo įsikišimas, todėl prokuroro atliekamas duomenų vertinimas turėtų būti itin preciziškas.

Aišku, teismo (teisėjo) atliekamas įrodymų vertinimas yra pats plačiausias ir sukelia išskirtinai reikšmingiausias pasekmes. Nuo jo įrodymų vertinimo priklauso sprendimų priėmimas byloje, o nuo jų - ar žmogus bus pripažintas kaltas ar ne? Ar nustos veikti nekaltumo prezumpcija įsigaliojus tokiam sprendimui?

Vis dėlto teisminio bylos nagrinėjimo galimybės ir ribos priklauso nuo ikiteisminio tyrimo, nes būtent šiame etape surenkami svarbiausi įrodymai, lemiantys tolesnius sprendimus byloje ir garantuojantys teisingą ir sąžiningą procesą. Net ir Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad „Per ikiteisminį tyrimą yra renkama ir vertinama informacija, reikalinga tam, kad būtų galima nuspręsti, ar turi būti tęsiamas ikiteisminis tyrimas ir ar jį pabaigus baudžiamoji byla turi būti perduodama teismui, taip pat tam, kad būtų galima perduotą baudžiamąją bylą nagrinėti teisme ir ją teisingai išspręsti“[27]. Taigi, teisminio nagrinėjimo stadijoje procesiniai sprendimai priimami remiantis ikiteisminio tyrimo rezultatais ir atitinkamais duomenimis, kurie nustatyti iki teismo. Apskritai teismą pasiekia palyginti nedidelė dalis bylų. Kita vertus, ikiteisminio etapo svarbą patvirtina ir tai, kad netgi pasiekusiose teisminį nagrinėjimą baudžiamosiose bylose išteisinamieji nuosprendžiai Lietuvoje tesiekia vos kelis procentus (*statistinius duomenis žr. 5 skyriuje*) ir tai rodo ikiteisminiame etape esantį atrankos griežtumą bei ikiteisminio tyrimo pareigūnų bei prokurorų atliekamą duomenų išsamų vertinimą. Taigi, negalima sumenkinti ikiteisminio tyrimo reikšmės tik todėl, kad ikiteisminio tyrimo metu surinkti duomenys priimant nuosprendį įrodomosios reikšmės neturi. Šie duomenys teisminio nagrinėjimo metu yra analizuojami ir vertinami bei padeda formuoti teisėjo vidinį įsitikinimą.

[27] http://www.lrkt.lt/dokumentai/2006/n060116.htm Prisijungimo laikas 2007-04-05.

2. Įrodymų vertinimo subjektai

Pačia bendriausia prasme duomenų ir įrodymų vertinimo subjektais galima vadinti visus asmenis, dalyvaujančius įrodinėjimo procese. Tačiau toks duomenų ir įrodymų vertinimo subjektų apibūdinimas nerodo jų vaidmens nustatant tiesą, nerodo jų teisių ir pareigų vertinant duomenis ir įrodymus. Todėl šia prasme duomenų ir įrodymų vertinimo subjektai skirstytini į dvi grupes: į asmenis, kuriems duomenų arba įrodymų vertinimas yra pareiga (ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras, ikiteisminio tyrimo teisėjas, teismas), ir į asmenis, kuriems duomenų arba įrodymų vertinimas ne pareiga, bet teisė (nukentėjusysis ir jo atstovas, įtariamasis, kaltinamasis, civilinis ieškovas, civilinis atsakovas ir jų atstovai, gynėjas), tačiau pastarieji neturi procesinių vertinimo galių, todėl jų vertinimai lieka tik rekomendacinio pobūdžio[28]. LAT taip pat pažymėjo, kad kiti teismo proceso dalyviai, tarp jų ir kaltinamasis (nuteistasis), teismui gali tik teikti pasiūlymus dėl duomenų pripažinimo ar nepripažinimo įrodymais ir dėl išvadų, darytinų vertinant įrodymus[29]. Įrodymų įvertinimas yra teismo prerogatyva, o kiti teismo proceso dalyviai, tarp jų ir kaltinamasis, gali teismui tik teikti pasiūlymus dėl išvadų, darytinų vertinant įrodymus, todėl tokių pasiūlymų atmetimas savaime nėra Baudžiamojo proceso kodekso pažeidimas, jeigu teismo nuosprendis pakankamai motyvuotas ir jame nėra įrodymų prieštaravimų[30].

BPK 20 str. 2 d. įtvirtinta tokia nuostata: „ar gauti duomenys laikytini įrodymais, kiekvienu atveju sprendžia teisėjas ar teismas, kurio žinioje yra byla“. Iš šios nuostatos darytina išvada, kad tik teisėjai turi įrodymų įvertinimo teisę, todėl galima sakyti, kad ikiteisminiame etape įrodinėjimo tarsi nėra, o yra tik, galima sakyti, buitinis pažinimas. Tačiau, akivaizdu, kad įrodomosios informacijos rinkimo procesas taip pat yra ne kas kita, kaip įrodinėjimas, nes antraip reikštų, kad tyrėjas, aptikdamas, rinkdamas, tikrindamas faktinius bylos duomenis, jų neanalizuoja, nevertina, veikia stichiškai. Tarsi ikiteisminiame etape atliekamas abejotinos vertės darbas, kurio metu surinkti įrodymai *a priori* teisme turės menkesnę reikšmę, nes atitinkami procesinio veiksmo protokolai negali būti paviešinami[31]. Taip pat turėtume manyti, kad ir prokuroras, organizuodamas ikiteisminį tyrimą ir jam vadovaudamas bei kontroliuodamas, priimdamas pagrindinius sprendimus dėl ikiteisminio tyrimo eigos, taip pat neturi įrodymų vertinimo teisės, taigi įrodinėjimas šiame etape ir jam iš esmės apribotas. Tačiau taip nėra ir negali būti, nes duomenų rinkimas, disponavimas jais ir yra įrodinėjimas. Be abejo, teismas turi išimtinę teisę ir pareigą įrodomąją surinktų ir teismui

[28] Судебные доказательства //www.ido.edu.ru/development/lectures/211/PS.htm Prisijungimo laikas 2007-02-11.
[29] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-346/2006.
[30] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-666/2005.
[31] Ancelis P. Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas: monografija. Vilnius: Saulelė, 2007. P. 148.

pateiktų duomenų galią įvertinti savaip, tačiau abiejuose etapuose turi būti vadovaujamasi vienodais standartais[32].

Taigi, ikiteisminį tyrimą vykdantys subjektai, turintys įrodinėjimo pareigą (*onus probandi*), ieškodami faktinių duomenų apie padarytą nusikalstamą veiką, juos aptikdami, fiksuodami procesiniuose dokumentuose, negali išvengti jų įvertinimo. Įstatyme pateiktos nuostatos pagrįstumas kelia abejonių, nes lieka neaišku, kokiu pagrindu priimami sprendimai, kai atsisakoma pradėti ikiteisminį tyrimą, jis nutraukiamas vienasmeniškų prokuroro nutarimu arba perduodant bylą teismui, jeigu nei ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūnas, nei prokuroras neturi teisės vertinti įrodymų. Todėl manytume, kad BPK 20 str. 2 d. nuostatos turinys galėtų būti pakeistas papildant, kad „ar duomenys laikytini įrodymais, sprendžia tas pareigūnas, prokuroras arba teisėjas, kurio žinioje yra byla“.

Kaip matome, pagal naująjį BPK įrodymus vertinančiųjų subjektų ratas pakito iš esmės ir įrodymų vertinimas tapo išimtine teismo prerogatyva, nors BPK straipsnių bei įrodymų teorijos doktrinos analizė leidžia teigti, kad vertinančiuoju subjektu yra tiek prokuroras, tiek ikiteisminio tyrimo pareigūnas, tik pastarieji vertina ne įrodymus, o duomenis. Teisinėje literatūroje yra ir kitokių nuomonių. Pavyzdžiui, D. Sabonis teigia, kad duomenų vertinimo subjektai yra du: teismas ir prokuroras, o ikiteisminio tyrimo pareigūną prie duomenų vertinimo subjektų priskiria tik iš dalies. Mes nenorėtume sutikti su šia nuomone, nes ikiteisminį tyrimą atliekantis pareigūnas, ieškodamas faktinių duomenų apie padarytą nusikalstamą veiką, juos rinkdamas, turi juos ir įvertinti, kitaip šis darbas taps beprasmis, praras tikslą ir niekais pavers siekiamą rezultatą. Juk jis negali būti ir nėra „aklas“ atlikdamas tyrimą. Jis nėra tik ta didelio mechanizmo dalis, kuri atlieka vien tik išimtinai techninį darbą, vykdo prokuroro nurodymus.

Toliau tęsiant mintį apie ikiteisminio tyrimo pareigūnus, kaip duomenų vertinimo subjektus, pažymėtina, kad įsigaliojus naujajam BPK ikiteisminį tyrimą atlieka jau ne ankstesnės keturios institucijos, turinčios gerų specialistų, o dešimties institucijų pareigūnai. Keleriopai padaugėjus nusikalstamas veikas tiriančių pareigūnų, jų profesinis parengtumas sumenkėjo, o radikalesnės BPK naujovės gali būti sėkmingai taikomos tik tada, kai tas normas taikantys subjektai yra teoriškai ir psichologiškai pasirengę. Manytume, kad tam įtakos turėjo ir tebeturi naujos įrodymų teisės nuostatos, kurios panaikino senąsias nuostatas dėl tiriančio nusikalstamas veikas pareigūno savarankiškumo, atsakingumo, kartu ir suinteresuotumo. Be to, dėl ikiteisminio tyrimo pareigūnų kompetencijos stokos išaugo ne tik duomenų vertinimo, bet ir kitokių klaidų tikimybė, tiek pradedant ikiteisminį tyrimą, tiek vėliau jį tęsiant. Įdomumo dėlei paminėsime teisinėje literatūroje iškeltą retorinį klausimą, kuris padės geriau suprasti, kodėl galima suabejoti tyrėjų nešališkumu: „Ar Priešgaisrinės apsaugos ir gelbėjimo arba Kalėjimų departamento pareigūnai,

[32] Ancelis P. Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas: monografija. Vilnius: Saulelė, 2007. P. 148.

areštinių, kardomojo kalinimo ir pataisos įstaigų tyrėjai bus „teisingai suprasti“, jeigu tyrimo metu išaiškins tam tikrus piktnaudžiavimus ar aplaidumą savo institucijos veikloje, lėmusius ir atitinkamą nusikalstamą veiką“[33].

Be to, akivaizdu, kad pagal galiojantį BPK, skirtingai negu buvusių tardytojų, kvotėjų, dabartinių tyrėjų laisvės žymiai siauresnės, kas, be abejo, atsiliepia ir vertinant duomenis. Tyrėjas atlieka ikiteisminį tyrimą savarankiškai, aišku su prokuroro „priežiūra“. Suprantama, kad prokuroras visada nenurodys, kokį veiksmą ir kada atlikti. Tyrėjas savarankiškai vertindamas jau byloje esančius įrodymus, keldamas versijas pasirenka tyrimo taktiką ir metodiką. Kiekvienas tyrėjas turi savo tyrimo “braižą” ir jį taiko savo darbe pasirinkdamas tokio tyrimo kryptį, apimtį ir pan. Žinoma, tyrėjo “laisvė” nėra absoliuti, tačiau pasirenkant tyrimo kryptį, apimtį, nusistatant tyrimo taktiką ir metodiką prokuroras dažniau “įsiterpia” tik tiriant sunkius ar labai sunkius, sudėtingus ar didelės apimties bei kitokius (pvz., sukėlusius didelį visuomenės susidomėjimą, rezonansinius ir pan.) nusikaltimus. Dažniausiai prokuroras apie pradėtą tyrimą sužino tik tyrėjui pranešus apie tyrimo pradėjimą, o apie tyrimo eigą ir atliktus veiksmus - jau pristačius bylą su ataskaita apie atliktus ikiteisminio tyrimo veiksmus. Aišku, tam tikrus veiksmus ikiteisminiame tyrime gali atlikti ar inicijuoti tik prokuroras. Duomenis tinkamai įvertinus, daromos išvados ir sprendimai dėl kitų veiksmų (pvz., ar dar rinkti duomenis, ar jau pakanka ir galima pateikti bylą prokurorui (pakankamumo principas); ar surinkti įrodymai neprieštarauja vieni kitiems, ar reikia pašalinti prieštaravimus (pvz., surengiant akistatą), ar duomenys liečia bylą, ar teisėti ir pan.). Manome, kad tyrėjas atlikdamas ikiteisminį tyrimą (bei jį planuodamas) duomenis vertina pagal pagrindinius jų vertinimo kriterijus: liečiamumą, pakankamumą, tikrumą, leistinumą. Tyrėjas ne tik renka, įtvirtina, patikrina įrodymus, bet ir juos vertina, nes tik vertinant (mąstymo procese) formuojama tolimesnė tyrimo eiga, pasirenkamos tolimesnio tyrimo prioritetinės kryptys.

Tyrėjo duomenų vertinimas atsiskleidžia taikant procesinę prievartos priemonę - *sulaikymą*. Tai jo išskirtinė teisė taikyti šią priemonę. Įsigaliojus naujajam BPK laikinas sulaikymas, mūsų nuomone, praktikoje taikomas per dažnai. Pavyzdžiui, Utenos rajono policijos komisariate (toliau – PK) 2005 m. buvo laikinai sulaikyti 243 asmenys (tais metais buvo ištirtos 254 nusikalstamos veikos), o 2006 m. – 299 asmenys (tais metais buvo ištirtos 284 nusikalstamos veikos). Viena iš priežasčių yra jau minėta ikiteisminio tyrimo pareigūnų kompetencijos stoka. Laikinas sulaikymas labai dažnai taikomas, net nevertinant turimų duomenų bei neatsižvelgiant į BPK 140 str. numatytas laikino sulaikymo sąlygas, t.y. nėra pakankamai vertinama, ar tikrai „yra pagrindas manyti, kad tas asmuo bėgs (slėpsis) arba trukdys procesui“ bei ar yra kiti suėmimo skyrimo pagrindai ir sąlygos. Laikinas sulaikymas neretai taikomas tik dėl to, kad greičiau ir paprasčiau būtų galima atlikti

[33] Ancelis P. Įrodinėjimo teisinio reguliavimo įtaka užtikrinant proceso dalyvių teises ikiteisminiame etape // Jurisprudencija. 2006, Nr. 11 (89). P. 11, 12.

reikiamus procesinius veiksmus su sulaikytuoju asmeniu. Įdomumo dėlei paminėsime, kad, pavyzdžiui, Latvijoje sulaikymo pagrinduose pabrėžiamas nusikalstamos veikos sunkumas – skiriama bausmė siejama su laisvės atėmimu ir labai detaliai yra išdėstyti sulaikymo pagrindai, procesinė tvarka ir kiti aspektai (Latvijos BPĮ 263-269 str.), o Moldovoje sulaikymas detaliai apibrėžtais pagrindais gali trukti iki 72 val. ir tik už nusikaltimą, už kurį gresia daugiau nei vienerių metų laisvės atėmimo bausmė[34], tuo tarpu Lietuvoje gana dažnai laikinas sulaikymas taikomas ir tais atvejais, kai asmuo įtariamas padaręs baudžiamąjį nusižengimą, o to, atsižvelgiant į šios procesinės priemonės griežtumą, mūsų nuomone, būti neturėtų, nes už baudžiamuosius nusižengimus laisvės atėmimo bausmė BK nenumatyta. Be to, BPK komentaro rengėjai taip pat nurodo, kad „Laikino sulaikymo klausimas sprendžiamas atsižvelgiant į nusikalstamos veikos kvalifikaciją, nes tokia procesinės prievartos priemonė paprastai gali būti taikoma asmeniui, įtariamam nusikalstamos veikos padarymu, už kurią numatyta laisvės atėmimo bausmė“[35]. Be to, dabartinėje ikiteisminio tyrimo praktinėje veikloje jau žinomi atvejai, kai laikinai sulaikytam asmeniui kartais įtarimas nėra pareiškiamas ir kaip įtariamasis jis neapklausiamas (kodekse nėra reglamentuota, per kokį minimalų laiką sulaikytasis privalo būti apklaustas), o sulaikymo dokumentai iš bylų paimami. Tokie atvejai, be abejo, - esminiai žmogaus teisių pažeidimai ir jokiais sumetimais negali būti toleruojami[36]. Matyt, siekiant išvengti įvardytų klaidų visai neseniai[37] buvo priimtas BPK pakeitimas, kuriuo sukonkretintos laikino sulaikymo sąlygos bei sugriežtinta kontrolė.

Siekdami kuo išsamiau atskleisti kiekvieno vertinimo subjekto veiklą vertinant duomenis bei įrodymus, išskirsime tam tikrus priimamus procesinius sprendimus, su kuriais siejamas duomenų ir įrodymų vertinimas.

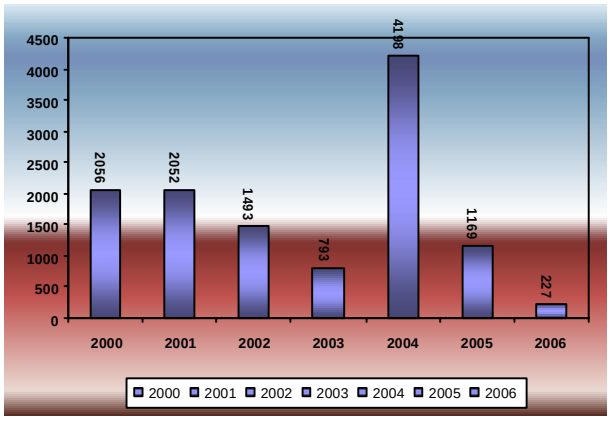
Vadovaujantis naujojo BPK nuostatomis, baudžiamasis procesas prasideda ikiteisminio tyrimo stadija[38], tačiau Ž. Mišeikio nuomone, galima išskirti atskirą ikiteisminio tyrimo pradėjimo stadiją[39]. Mes sutinkame su šia nuomone, kadangi autorius pakankamai pagrįstai išaiškina šios stadijos išskyrimo svarbą bei pateikia šios stadijos tikslą, uždavinius ir struktūrą. Taigi, BPK 166 str. 3 d. numatyta, kad kiekvienas ikiteisminio tyrimo pradžios atvejis užregistruojamas Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro nustatyta tvarka. Praktikoje sprendimą pradėti ikiteisminį tyrimą priima ***prokuroras, ikiteisminio tyrimo įstaigos vadovas ar šio įgaliotas asmuo***, ant pareiškimo,

[34] Ancelis P. Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas: monografija. Vilnius: Saulelė, 2007. P. 172.
[35] Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras // G.Goda, M. Kazlauskas, P. Kuconis ir kt. Vilnius: VĮ Teisins informacijos centras, 2003. P. 353.
[36] Ancelis P. Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas: monografija. Vilnius: Saulelė, 2007. P. 171.
[37] 2007-06-28. BPK pakeitimai įsigaliojo 2007-09-01
[38] Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras // G.Goda, M. Kazlauskas, P. Kuconis ir kt. Vilnius: VĮ Teisins informacijos centras, 2003.
[39] Mišeikis Ž. Ikiteisminio tyrimo pradėjimas kaip atskira baudžiamojo proceso stadija // Jurisprudencija. 2005, Nr. 67 (59). P. 47.

pranešimo ar skundo apie nusikalstamą veiką užrašydami rezoliuciją. Nors BPK net formaliai rezoliucijos formos, turinio ir t.t. nereglamentuoja, tačiau atsižvelgiant į jo priėmimo pasekmes, manytina, kad tai yra valios išraiška – sprendimas. Sprendimo priėmimas pradėti ikiteisminį tyrimą ar atsisakymas jį pradėti apima šiuos dalykus: pirminės gautos informacijos įvertinimą; pirminių versijų iškėlimą; priemonių, skirtų užkirsti kelią daromai nusikalstamai veikai, priėmimą; klausimą dėl pirminio veikos kvalifikavimo sprendimą; patikrinimą ar nėra aplinkybių, darančių ikiteisminį tyrimą negalimą (tokiu atveju priimamas nutarimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą).

Žemiau pateikiame nutarimų, kuriais atsisakoma pradėti ikiteisminį tyrimą, statistiką Utenos apskrities bei Panevėžio miesto policijos komisariatuose (žr. lentelę Nr. 1, schemą Nr. 3):

Schema Nr. 3. Atsisakyta pradėti ikiteisminius tyrimus Panevėžyje

1 lentelė. Atsisakyta pradėti ikiteisminius tyrimus Utenos apskrityje

metai / PK	**2000**	**2001**	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**
Utenos r. PK	463	409	448	141	23	53	157
Anykščių r. PK	621	696	583	21	18	19	43
Molėtų r. PK	272	331	342	143	104	153	64
Zarasų r. PK	243	241	205	134	193	279	232
Ignalinos r. PK	161	201	277	250	207	300	212
Visagino m. PK	572	604	534	224	325	241	162
Visos Utenos apskrities	**2332**	**2482**	**2389**	**913**	**870**	**1045**	**870**

Kaip matome iš pateiktų statistinių duomenų, įsigaliojus naujajam BPK, nutarimus, kuriais atsisakoma pradėti ikiteisminį tyrimą, skaičius Utenos apskrityje akivaizdžiai sumažėjo, tačiau Panevėžio policijos komisariatuose pastebimi labai ryškūs svyravimai. Akivaizdu, kad iš pradžių, kai įsigaliojo naujasis BPK, buvo dažniau atsisakoma pradėti ikiteisminį tyrimą, negu jis pradedamas, o 2006-aisiais metais atsisakymų skaičius sumažėjo net keliolika kartų. Tokie nestabilūs ir visiškai nesuderinami statistiniai duomenys leidžia daryti išvadą ne tik apie duomenų vertinimo subjektų, turinčių teisę pradėti ikiteisminį tyrimą, bei atsisakyti jį pradėti, kompetencijos stoką, bet ir apie tai, kad ikiteisminis tyrimas, tiek įsigaliojus naujajam BPK, tiek ir vėliau, pradedamas arba nepradedamas ne tinkamai vertinant pirminius duomenis ir vadovaujantis BPK. Labai dažnai tokį nutarimą lemia atskiruose komisariatuose bei prokuratūrose (ar net tik atskirų

prokurorų) įgyvendinama „politika“ savaip aiškinant naująjį BPK. Be to, reikia pripažinti, kad yra nemažai dirbančių prokurorų bei tyrėjų ir jų vadovų, kurie naujoves sutiko labai skeptiškai, nes nenorėjo atsisakyti įprastų stereotipų, iškilo baimė pabandyti dirbti kitaip, gerai nežinojo įstatymų ir pan. Visi išvardyti veiksniai lėmė ikiteisminio tyrimo nestabilumą. Tai, be abejo, yra netoleruotina ir dar kartą parodo, kad Lietuvoje baudžiamasis procesas yra įgyvendinamas netinkamai ir suprantamas nevienodai.

Kaip minėjome, vienas iš subjektų, priimančių sprendimą pradėti ikiteisminį tyrimą, yra *ikiteisminio tyrimo įstaigos* vadovas. Be abejo, uždėdamas rezoliuciją pradėti ikiteisminį tyrimą arba sutikdamas, kad būtų atsisakyta pradėti ikiteisminį tyrimą, vadovas taip pat turi įvertinti pateiktus duomenis, todėl galima sakyti, kad ikiteisminio tyrimo įstaigos vadovas taip pat priskirtinas prie duomenų vertinimo subjektų. Deja, praktikoje pasitaiko tokių atvejų, kai vadovai bandydami išvengti atsakomybės už šį svarbų sprendimą rezoliucijoje nurodo pavaldiems pareigūnams spręsti ar išnagrinėti dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo. Pastebėtina, kad tokio pobūdžio rezoliucija yra tik organizacinio pobūdžio, o ne sprendimas pradėti ikiteisminį tyrimą. Rezoliucijoje pradėti ikiteisminį tyrimą turi būti aiškiai išreiškiamas sprendimas dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo nurodant konkretų BK straipsnį[40].

Priėmus sprendimą pradėti ikiteisminį tyrimą prasideda *ikiteisminio tyrimo stadija*, kurios tikslas – užtikrinti greitą, išsamų ir optimalų nusikalstamų veikų tyrimą, nukentėjusiojo asmens ar viešo intereso saugumą, kaltų asmenų suradimą ir jų perdavimą teismui. Šioje stadijoje dalyvauja visi vertinimo subjektai.

Siekdami nustatyti tiesą baudžiamojoje byloje, tyrėjai imasi įvairių įstatymo leidžiamų priemonių tyrimui nukreipti vienokia ar kitokia linkme. Ypač sudėtinga pradėti tirti nusikalstamas veikas tada, kai įvykį tiriantis tyrėjas turi nedaug duomenų, kuriais remdamasis galėtų bent apytiksliai nuspėti tiriamo įvykio priežastis bei pobūdį. Dėl negausios informacijos sudėtinga spręsti apie nusikalstamos veikos esmę ir nustatyti, ar konkretūs duomenys gali būti susiję su tiriamu įvykiu, ar ne, todėl tyrėjui svarbu įvertinti, kokius duomenis galima atmesti kaip nepagrįstus ir kokiais galima remtis bei kelti nusikaltimo tyrimo versijas. Taigi praktikoje neretai kyla problema dėl versijos kėlimo pagrindo, nes nuo to priklauso tyrimo kokybė, efektyvumas ir operatyvumas. Versijų kėlimas, kaip ir įrodymų vertinimas, tai tam tikra mąstomoji veikla. Versija – tai pagrįsta prielaida apie liečiantį bylą faktą ar faktų grupę ir paaiškinanti tų faktų atsiradimą, jų tarpusavio ryšį, turinį ir reikšmę įrodinėjimui[41]. Versija padeda nustatyti dar nežinomus bylos faktus, pereiti nuo neišsamaus tiriamų aplinkybių pažinimo iki tikslaus jų nustatymo ir viso įvykio esmės

[40]Ikiteisminio tyrimo ir baudžiamojo proceso veiksmų kontrolės praktikos apžvalga, 2006-06-30 //http://www.prokuraturos.lt/Ikiteisminiotyrimokontrol%C4%97/tabid/178/Default.aspx Prisijungimo laikas 2007-08-10.

[41] Rinkevičius J. Procesiniai įrodinėjimo baudžiamojoje byloje pagrindai. Vilnius, 1990. P. 35.

atskleidimo. Tačiau pati versija yra tik loginė pažinimo forma, kuri padeda surasti reikšmingus ikiteisminiam tyrimui duomenis ir nustatyti byloje tiesą.

Kalbant apie versijas pažymėtina, kad jas keliant būtina remtis ne tik duomenimis, atitinkančiais BPK įrodymų kriterijus, bet ir neprocesine informacija: operatyvine, gandais, anoniminiais pranešimais, spaudoje paskelbtais pranešimais, taip pat ir kriminalistikos bei kitų mokslų apibendrintomis žiniomis. Svarbu, kad duomenys, kuriais remiantis keliama versija, būtų pagrįsti ir tikroviški, o ne išgalvoti. Versijų kėlimo pagrįstumas priklauso nuo gautos informacijos šaltinių. Daugelis praktikų bei mokslininkų pirmenybę teikia duomenims, gautiems atliekant procesinius veiksmus, nes tokiais atvejais žinomas informacijos gavimo šaltinis ir galima *įvertinti* jo patikimumo laipsnį, be to, tokie duomenys teisme gali būti pripažinti įrodymais.

Kitas duomenų šaltinis kuriant versijas - tai operatyvinės paieškos veiksmais gauti duomenys. Ypač nereikėtų sumenkinti jų reikšmės, jeigu šie duomenys gauti iš vienas nuo kito nepriklausančių informacijos šaltinių. Apskritai, kiekvienu konkrečiu atveju vertinant operatyvinius duomenis reikia atkreipti dėmesį į jų ryšį su surinktais tiriamo nusikaltimo duomenimis. Be to, vertinant operatyvinius duomenis reikia žinoti operatyvinės informacijos atsiradimo sąlygas. Tai žino tik tas, kuris rinko šiuos duomenis arba bent turėjo galimybę vertinti atliktą operatyvinį darbą. Tokios vertinimo galimybės yra ribotos arba kartais ir negalimos nei teismui, nei prokurorui, nes pradinė operatyvinė medžiaga jiems nepateikiama[42].

Trečias aukščiau įvardytas versijų kėlimo šaltinis – gandai ir anoniminiai pranešimai. Vertindamas šiuos duomenis tyrėjas pirmiausia turėtų žinoti, kad anoniminį pranešimą gali parašyti asmuo, tikrai žinantis daug informacijos apie nusikaltimą ir galintis daug padėti, tačiau gali būti ir priešingai: anoniminis pranešimas ar laiškas parašomas norint sutrukdyti, vilkinti nusikaltimo tyrimą arba suklaidinti tyrėją. Analizuojant tokio pobūdžio duomenis labai svarbu išsiaiškinti anoniminių pranešėjų galimus motyvus: kerštą, pavydą, garbės troškimą, siekį užmaskuoti nusikaltimo pėdsakus ir pan., todėl tokiais atvejais keliamos atskirosios versijos dėl anoniminio pranešėjo šaltinio. Anoniminio pranešimo duomenys lyginami su jau nustatytais nusikaltimo tyrimo metu gautais duomenimis.

Gandai apie tiriamo nusikaltimo aplinkybes dažnai būna labai netikslūs dėl jų daugkartinio perpasakojimo. Nusikaltimo tyrimo versijų kėlimas pagal tokius duomenis dažniausiai nepakankamai pagrįstas, todėl vertindamas tokio pobūdžio informaciją tyrėjas turi elgtis labai atsargiai. Taigi tyrėjas keldamas nusikaltimo tyrimo versijas iš esmės turi atsižvelgti į informacijos šaltinį, jo liečiamumą, leistinumą, patikimumą[43].

[42] Barkauskas A. Nusikaltimo tyrimo versijų kėlimo pagrindo nustatymas // Jurisprudencija. 2003, Nr. 49 (41). P. 122.
[43]Ten pat. P. 125.

Tyrimo metu tikrinamos įvairios versijos, kol nustatoma tiesa, todėl mes pritariame A. Larino nuomonei, kad reikalavimas nekelti prielaidų atliekant procesinį veiksmą „yra tas pat, kaip uždrausti mąstyti“[44].

Tolimesnis etapas, susijęs su duomenų vertinimu, yra ***pranešimo apie įtarimą surašymas bei įteikimas įtariamajam ir įtariamojo apklausa.*** Įtarimas asmeniui gali būti pareikštas tik tada, kai yra pradėtas ikiteisminis tyrimas ir yra ***pakankamai duomenų manyti,*** jog nusikalstamą veiką padarė būtent šis asmuo, t.y. procesinis pranešimo apie įtarimą surašymo pagrindas yra duomenų ***pakankamumas*** apie tai, kad konkretus asmuo padarė nusikalstamą veiką. Taigi, ikiteisminio tyrimo pareigūnas arba prokuroras šiuo atveju turi įvertinti turimus duomenis pagal pakankamumo kriterijų. Praktikoje neretai iškyla tokia situacija, kai yra duomenų, jog nusikalstamą veiką galėjo padaryti konkretus asmuo, tačiau šių duomenų nepakanka surašyti pranešimą apie įtarimą. Tokiais atvejais kyla klausimas, kokiomis taisyklėmis – liudytojo ar įtariamojo apklausos – vadovautis apklausiant tokį asmenį. Tokį asmenį apklausus kaip liudytoją, akivaizdu, kad būtų pažeidžiamos BPK įtvirtintos nuostatos numatančios, kad asmeniui, kuris apklausiamas apie nusikalstamą veiką, kurios padarymu įtariamas, turi būti suteiktas įtariamojo procesinis statusas. Jis įgyvendina įtariamojo teisę žinoti, kuo įtariamas, ir užtikrina savęs nekaltinimo privilegijos įgyvendinimą. Tačiau galima ir kitokia situacija, kai nukentėjusysis klaidingai nurodė asmenį, kurį įtaria nusikalstamos veikos padarymu. Pareiškus tokiam asmeniui įtarimą, jis būtų dvasiškai traumuojamas bei patirtų finansinių nuostolių. Be to, įtariamojo statuso įgijimas suteikia ne tik teisę į gynybą, bet ir galimybę taikyti procesinius suvaržymus, tokiu būdu, toks asmuo patirtų neigiamą visuomenės požiūrį. Trečia galima situacija, kai pradinėje ikiteisminio tyrimo stadijoje nėra aišku, kuris asmuo taps įtariamuoju (pvz., dėl eismo įvykio). Tokiu atveju būtų kurioziška, jeigu abu asmenys būtų apklausti kaip įtariamieji, tačiau apklausiant juos kaip liudytojus vieno iš jų teisės būtų pažeistos. Matyt, kad išspręsti šias problemas, BPK 82 str. visai neseniai buvo papildytas[45] trečia dalimi, kurioje numatytas „specialus“ liudytojo statusas. Asmuo gali būti apklausiamas apie jo paties padarytą nusikalstamą veiką kaip liudytojas su tam tikromis įstatymo įtvirtintomis išlygomis, užtikrinančiomis asmens teises ir nevaržančiomis laisvių. Toks asmens statusas yra „tarpinis variantas“ tarp įtariamojo ir liudytojo.

Įdomumo dėlei pažymėtina, kad panašiai šias problemas mėginta spręsti ir užsienio valstybių baudžiamojo proceso įstatymuose. Pavyzdžiui, Prancūzijos BPK įtvirtintos normos, reglamentuojančios vadinamų atstovaujamųjų liudytojų – ***du temoin assiste*** – statusą, kuris ypatingas tuo, kad asmeniui suteikiama teisė turėti gynėją, tačiau jo atžvilgiu ribojamas prievartos

[44] Ларин А. М. От следственной версии к истине. Москва. 1976. P. 76.
[45] 2007-06-28. Valstybės žinios. 2007, Nr. 81-3312.

priemonių taikymas[46]. Rusijos Federacijoje kaip garantas, kad nebūtų pažeista savęs nekaltinimo teisė, įtvirtinta liudytojo teisė atvykti į apklausą su advokatu (Rusijos Federacijos BPK 56 str., 4 d. 6 p.). Toks advokatas turi visas gynėjui suteiktas teises.

Taigi, pranešimo apie įtarimą įteikimas svarbus tuo, kad šis procesinis veiksmas nulemia proceso dalyvio statusą ir tai iš esmės pirminis asmens kaltumo vertinimas, kuris vykstant procesui gali keistis. Asmeniui pareiškus įtarimą jis įgyja specifinį statusą, todėl duomenys, leidžiantys pareikšti tokį įtarimą, turi būti itin kruopščiai ir preciziškai įvertinti. Įtariamojo statuso suteikimas neturi būti nei skubotas, kad netaptų formaliu pagrindu taikyti procesinius suvaržymus, nei vilkinamas nepagrįstai ribojant galimybę pasinaudoti įtariamojo teisėmis.

Toliau kalbėdami apie procesinių prievartos priemonių taikymą aptarsime duomenų įvertinimą skiriant *kardomąsias priemones*. Kaip žinome, kardomosios priemonės, t.y. suėmimas, namų areštas ir įpareigojimas gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo, gali būti paskirtos tik ikiteisminio tyrimo teisėjo ar teismo nutartimi, kitos kardomosios priemonės, t.y. užstatas, dokumentų paėmimas, įpareigojimas periodiškai registruotis policijos įstaigoje, rašytinis pasižadėjimas neišvykti, – prokuroro nutarimu, ikiteisminio tyrimo teisėjo ar teismo nutartimi (BPK 121 str. 1 d.). Kardomosios priemonės gali būti skiriamos tik tuo atveju, kai *yra pakankamai duomenų, leidžiančių manyti*, kad įtariamasis padarė nusikalstamą veiką (BPK 121 str. 2 d.). Duomenų pakankamumo kriterijus yra vertinamasis. Kiekvienu atveju subjektas, turintis teisę taikyti kardomąją priemonę, turi savarankiškai priimti sprendimą dėl duomenų pakankamumo. Skiriant kardomąją priemonę nebūtina turėti tiek duomenų, kiek jų reikia norint priimti pagrįstą apkaltinamąjį nuosprendį. Antra vertus, jokiais duomenimis nepagrįsto manymo ar spėjimo, kad asmuo gali būti padaręs nusikalstamą veiką, nepakanka kardomosios priemonės skyrimui. Šiuo atveju vertinant duomenų pakankamumą būtina atsižvelgti į tai, kokia kardomoji priemonė taikoma, nes kuo griežtesnę priemonę norima taikyti, tuo didesnė turi būti tikimybė, kad asmuo gali būti pripažintas kaltu padaręs nusikalstamą veiką.

Pagrįstas manymas, kad asmuo gali būti padaręs nusikalstamą veiką, kartais teisės literatūroje ir praktikoje vadinamas pagrindu skirti kardomąją priemonę. Pagrįstas manymas būtų laikomas tik tuo atveju, kada iš surinktų duomenų nešališkas stebėtojas galėtų daryti išvadą, jog asmuo, kuriam norima taikyti suėmimą, gali būti padaręs nusikalstamą veiką. Iš tikrųjų toks manymas yra išeities taškas, būtina sąlyga – *conditio sine qua non* - bet kurios kardomosios priemonės taikymui: nesant duomenų apie galimą asmens kaltumą, kardomosios priemonės klausimas iš viso negali būti svarstomas[47].

[46] Code of Criminal Procedure / http: // legifrance.gouv.fr/html/codes_traduits/cpptextA.htm Prisijungimo laikas 2007-08-24.
[47] Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras, I-IV dalys. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P. 307.

Kadangi praktikoje dažniausiai taikomos kardomosios priemonės yra įpareigojimas periodiškai registruotis policijos įstaigoje bei rašytinis pasižadėjimas neišvykti, siekiant operatyvesnio proceso būtų tikslinga BPK numatyti, kad šias kardomąsias priemones galėtų paskirti ir ikiteisminio tyrimo pareigūnai. Juolab kad šios kardomosios priemonės tik nežymiai suvaržo asmenų teises. Mūsų nuomone, ikiteisminio tyrimo pareigūnams neretai tenka priimti ir labiau asmens teises suvaržančius sprendimus.

Ir galiausiai pagal BPK 218 str. 1 d. prokuroras, *įsitikinęs,* jog ikiteisminio tyrimo metu surinkta *pakankamai duomenų,* pagrindžiančių įtariamojo kaltę dėl nusikalstamos veikos padarymo, paskelbia ikiteisminį tyrimą esant pabaigtą. Taigi, baigdamas ikiteisminį tyrimą, prokuroras vertina duomenų *pakankamumą*. Be to, BPK 220 str. 2 d. nurodyta, kad prokuroras teismui perduoda tik tą bylos medžiagą, kuri gali būti reikalinga nagrinėjant bylą. Šiuo atveju galima teigti, kad prokuroras vertina ir bylos duomenų liečiamumą su įrodinėtinomis aplinkybėmis. Analizuojant BPK 220 str. 2 d. įtvirtintą nuostatą darytina išvada, kad prokuroras, atrinkdamas *tai, ko reikės nagrinėti bylai,* preziumuoja, kas turėtų būti laikoma įrodymais teisme, ir iš dalies riboja teisėjo žinojimo, o kartu ir vidinio įsitikinimo formavimosi laisvę, nors jokie duomenys teismui neturi iš anksto nustatytos galios, o duomenis teisėjas vertina nepriklausomai nuo kitų dalyvių. Kita vertus, BPK komentare numatyta, kad prokuroras turi sudaryti neperduodamų teismui dokumentų (pagal aplinkybes ir daiktus) aprašą, o bylą nagrinėjančio teismo reikalavimu aprašas turi būti pateikiamas teismui. Jei teismas pareikalautų, pateikiami ir apraše nurodyti dokumentai[48]. Taigi teisėjas nelieka be galimybės sužinoti visą ikiteisminio tyrimo metu surinktą medžiagą, tačiau tam reikia tik teisėjo ar teismo iniciatyvos – pareikalavimo.

Teisinėje literatūroje analizuojant šią problemą pažymima, kad „Ikiteisminio tyrimo pareigūnai bei jiems vadovaujantis prokuroras, skirtingai nei teisėjai, pirmieji susiduria su nusikalstamos veikos padarymo aplinkybėmis. Tai lemia jų įsitikinimo formavimosi specifiškumą bei tyrimo kryptingumą“[49]. „(...) todėl prokuroro įsitikinimas apie reikiamą perduoti baudžiamosios bylos medžiagą teismui ne visuomet atitinka poreikį, o duomenų trūkumo problemą teisme iš dalies padeda išspręsti paties prokuroro dalyvavimas teisme palaikant kaltinimą (BPK 288 str.)“[50].

Antra vertus, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra nurodęs, jog prokuroro vadovavimas ikiteisminiam tyrimui, jo organizavimas nepaneigia teismo įgaliojimų prireikus savo iniciatyva surinkti baudžiamajai bylai teisingai išspręsti reikšmingus duomenis. Ikiteisminis tyrimas skirtas prokuroro *įsitikinimui,* kad būtina kreiptis į teismą palaikant valstybinį kaltinimą, suformuoti, o teismo atliekamo duomenų ir įrodymų vertinimo pagal vidinį įsitikinimą paskirtis yra

[48] Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras, I-IV dalys. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P. 603.
[49] Калиновский К. Б. Внепроцессуальная информированность следователя и проблема его отвода // Новые информационные технологии в практике работы правоохранительных органов. 1998. P. 157.
[50] Sabonis D. Vidinis įsitikinimas, kaip įrodymų ir duomenų vertinimo kriterijus // Teisės problemos. 2006/2 (52). P. 45.

kita – užtikrinti, kad būtų priimtas tikrai teisingas sprendimas, t.y. įgyvendinti teisingumą[51]. Todėl teisminio duomenų ir įrodymų vertinimo negalima suprasti kaip tiesiogiai priklausomo nuo tyrimo institucijų veiklos bei jų suformuluotų išvadų[52]. Priešingu atveju, tai būtų nesuderinama su teisėjų nepriklausomumo principu.

Taigi, prokuroras *įsitikinęs*, jog ikiteisminio tyrimo metu surinkta pakankamai duomenų, pagrindžiančių įtariamojo kaltę dėl nusikalstamos veikos, baigia ikiteisminį tyrimą surašydamas atitinkamą dokumentą: ***kaltinamąjį aktą*** (BPK 218-220 str.) arba ***pareiškimą dėl supaprastinto proceso formų taikymo*** (***baudžiamojo įsakymo surašymo*** (BPK 418 str.) ar ***proceso užbaigimo pagreitinto proceso tvarka*** (BPK 426 str.). Neabejotina, kad prokuroras rašydamas minėtus baigiamuosius ikiteisminio tyrimo stadijos dokumentus ***vertina*** surinktus faktinius duomenis darydamas išvadą, buvo ar nebuvo padaryta nusikalstama veika, asmuo kaltas ar nekaltas dėl nusikalstamos veikos padarymo, yra jo atsakomybę sunkinančių ar lengvinančių aplinkybių, todėl dar kartą pasikartosime, kad nesutinkame su BPK įtvirtintomis nuostatomis, leidžiančiomis manyti, kad prokuroras nėra duomenų vertinimo subjektas. Teisinėje literatūroje taip pat pažymima, jog „Klaidinga teigti, kad operavimas faktiniais duomenimis nėra įrodinėjimo proceso dalis. Aptarta koncepcija kritikuotina ir metodologiniu požiūriu. Tvirtinantys, kad šie procesai nesutampa, mėgina atskirti žinių gavimo momentą bei jų tikrumo įvertinimą, todėl pernelyg sureikšmina loginę pažinimo pusę (gautų žinių ar nustatytų faktų visumos įvertinimą), menkindami įrodinėtinos informacijos rinkimo proceso reikšmę, jos įtvirtinimą bei patikrinimą. Pažinimo teorijoje šie procesai yra neatsiejami, todėl jie sudaro tik skirtingas pažinimo proceso puses“[53].

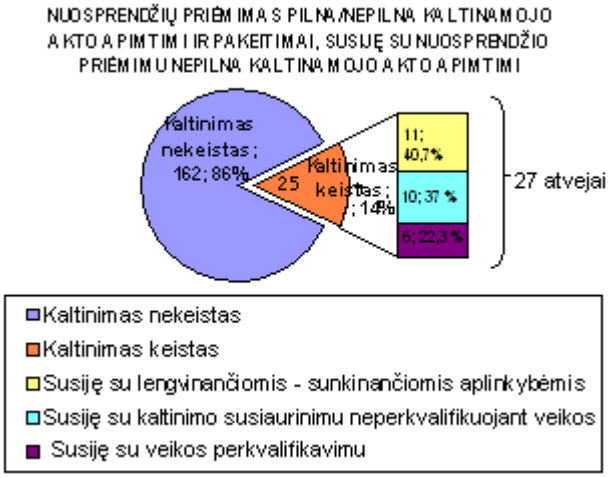
Įdomumo dėlei pažymėsime, kad iš visų, pavyzdžiui, 2005 m. ištirtų nusikalstamų veikų, 81,5 proc. (arba 30 642 nusikalstamos veikos), bylų perduota teismui (BPK 220 str., 418 str., 426 str.). Per 2004 m. į teismą buvo perduota dar daugiau - 83,1 proc. Kaip matome, prokurorams Lietuvoje tenka išties nemažas krūvis vertinant ikiteisminio tyrimo metu surinktus duomenis bei darant išvadas ir surašant baigiamuosius ikiteisminio tyrimo stadijos dokumentus.

Empirinio tyrimo metu nustatyta, kad iš visų 187 bylų (262 epizodai), 14 proc. (25) bylose (25 bylos su 28 epizodais ir 29 kaltinamaisiais, 27 atvejų) kaltinime buvo kažkas keičiama (žr. schemą Nr. 4). Pakeitimai įvyko dėl šių priežasčių: 40,7 proc. (11) su lengvinančiomis – sunkinančiomis aplinkybėmis; 37 proc. (10) su kaltinimo susiaurinimu neperkvalifikuojant veikos; 22,3 proc. (6) su veikos perkvalifikavimu. Iš tų 25 bylų, kur kažkas kaltinime buvo pakeista, rasti 27 atvejai: 11 atvejų, kai teismas pripažino naujas lengvinančias aplinkybes (1) ar nepripažino sunkinančių aplinkybių (10); 10 atvejų, kai teismas susiaurino kaltinimo apimtis

[51] Valstybės žinios. 2006, Nr. 7-254.
[52] Голунский С. А. Об оценке доказательств в советском уголовном процессе. Москва, Но. 7, 1955. P. 73.
[53] Arlauskaitė-Rinkevičienė U. Pažinimo proceso ir tiesos nustatymo baudžiamajame procese probleminiai aspektai // Jurisprudencija. 2006, Nr.11 (89). P. 72.

neperkvalifikuodamas veikos; 6 atvejai, kai teismas perkvalifikavo veikas.

Schema Nr. 4

Taigi, 25 bylose teismas nuosprendį priėmė ne visai pagal kaltinamąjį aktą, kaip tikėjosi prokuroras perduodamas bylą į teismą. Šie atvejai rodo, kad teismas kitaip vertino duomenis nei prokuroras. Susiaurindamas kaltinimą teismas pasisakydavo, kad dėl to ir to nėra daugiau duomenų ir tai iš kaltinimo išbraukiama. Nepripažindamas sunkinančiomis aplinkybėmis, pavyzdžiui, girtumo, teismas pasisakydavo, kad dėl to nėra objektyvių duomenų byloje. Teismas perkvalifikuodamas veikas, t.y. manydamas kitaip nei prokuroras, laikydavosi BPK 255 str. įtvirtintų reikalavimų ir perkvalifikuodavo tik iš sunkesnių veikų į lengvesnes ir, esant tam tikrom sąlygom, – dėl tos pačios veikos pateikdavo skirtingą kvalifikaciją, bet ne naujus kaltinimus. Tačiau šiuo atveju minėti kaltinimo daliniai pakeitimai nebuvo tokie reikšmingi ir dažni, kad dėl to būtų galima kelti problemas. Todėl ir šiuo atveju darytina išvada, kad dažniausiai kaltinamasis nuosprendis buvo priimamas pilna prokuroro kaltinamojo akto apimtimi, o tai dar kartą patvirtina tai, kad prokuroras yra duomenų vertinimo subjektas, nes dauguma atvejų jis duomenis vertino taip pat kaip ir teisėjas.

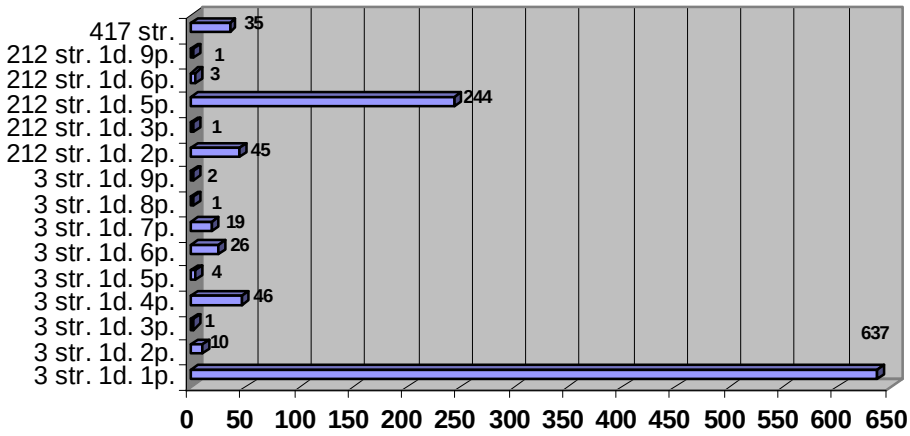
Antra dažniausiai praktikoje pasitaikanti ikiteisminio tyrimo stadijos, o kartu ir viso proceso užbaigimo forma – yra *ikiteisminio tyrimo nutraukimas*. Taigi prokuroras kruopščiai ištyręs visas reikšmingas aplinkybes ir *įsitikinęs*, kad egzistuoja pagrindas nutraukti ikiteisminį tyrimą, priima atitinkamą nutarimą. Pastebėtina, kad įsigaliojus naujajam BPK ikiteisminio tyrimo nutraukimo institutas taikomas dažniau nei iki minėto kodekso įsigaliojimo, nes su tuo sietina ir pati naujojo BPK koncepcija: dabar ikiteisminiam tyrimui pradėti reikalingas mažesnis informacijos kiekis, lyginant su duomenų kiekiu, kuriam esant būdavo įprasta kelti baudžiamąją bylą. Pasak BPK komentaro rengėjų, „Ikiteisminis tyrimas gali būti pradedamas net tiksliai nežinant, ar iš tikrųjų buvo padaryta nusikalstama veika, o tik bandant ją išsiaiškinti. Ikiteisminio tyrimo pradžiai nereikia

pagrindimo, kokio anksčiau būdavo reikalaujama keliant baudžiamąją bylą“[54]. Nenorėtume visiškai sutikti su komentaro rengėjų pateiktomis išvadomis, nes iš jų darytina išvada, kad ikiteisminį tyrimą galima pradėti faktiškai nevertinant pirminės informacijos („Ikiteisminis *tyrimas gali būti pradedamas net tiksliai nežinant*, ar iš tikrųjų buvo padaryta nusikalstama veika“), nors apie neteisėtai pradėto ikiteisminio tyrimo reikšmę jau kalbėjome ankstesniame skyriuje. Frazė „tiksliai nežinant“ sukelia šypseną – juk apie nusikalstamos veikos buvimą ar jos nebuvimą nustato teismas vertindamas visus ikiteisminio tyrimo metu surinktus duomenis arba tai paaiškėja ikiteisminio tyrimo metu, todėl šiuo atveju turėtų būti kalbama ne apie „žinojimą“ ar „nežinojimą“, o apie duomenų įvertinimą ikiteisminiam tyrimui pradėti.

Empirinio tyrimo metu išanalizavus nutarimų nutraukti ikiteisminį tyrimą statistinius duomenis (nuo 2003-05-01 iki 2007-05-18 Utenos rajono apylinkės prokuratūroje buvo priimti nutarimai nutraukti ikiteisminius tyrimus dėl 1075 epizodų) paaiškėjo, kad (žr. schemą Nr. 5) daugiausia nutrauktų ikiteisminių tyrimų yra pagal BPK 3 str. 1 d. 1 p. (nepadaryta veika, turinti nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių) ir BPK 212 str. 1 d. 5 p. str. (atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės susitaikius). Santykinai nemaža dalis nutrauktų ikiteisminių tyrimų yra pagal BPK 212 str. 1 d. 2 p. (nesurinkus pakankamai duomenų, pagrindžiančių įtariamojo kaltę dėl nusikalstamos veikos padarymo). Pagal pastarąjį pagrindą 2003 m. (nuo gegužės 1 d.) nutraukimų nebuvo, 2004 m. – 8,9 proc. (4), 2005 m. 48,9 proc. (22), 2006 m. 35,6 proc. (16), 2007 m. (iki gegužės 18) 6,7 proc. (3) (žr. lentelę Nr. 2).

Schema Nr. 5

2005-05-01 - 2007-05-18 PRIIMTI NUTARIMAI NUTRAUKTI IKITEISMINIUS TYRIMUS

[54] Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras // G.Goda, M. Kazlauskas, P. Kuconis ir kt. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003. P. 564.

Lentelė Nr. 2 2003-2007 m. prokurorų nutarimų nutraukti ikiteisminius tyrimus pagal atitinkamus BPK straipsnius statistika

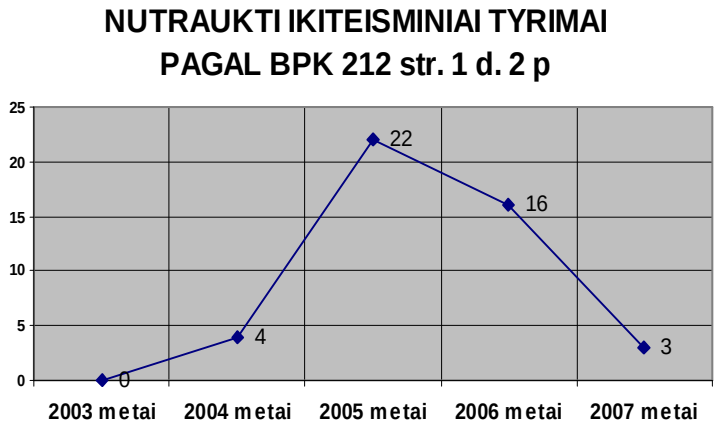
	2003	2004	2005	2006	2007
3 str. 1d. 1p.	109	203	106	168	51
3 str. 1d. 2p.	4		1	5	
3 str. 1d. 3p.				1	
3 str. 1d. 4p.	6	6	16	12	46
3 str. 1d. 5p.		4			
3 str. 1d. 6p.	2	1	22	1	
3 str. 1d. 7p.	2	4	8	4	1
3 str. 1d. 8p.	1				
3 str. 1d. 9p.		1	1		
212 str. 1d. 2p.		4	22	16	3
212 str. 1d. 3p.				1	
212 str. 1d. 5p.	49	107	66	19	3
212 str. 1d. 6p.			2		
212 str. 1d. 9p.				1	
417 str.	13	4	8	7	3

	2003	2004	2005	2006	2007
3 str. 1d. 1p.	109	203	106	168	51
3 str. 1d. 4p.	6	6	16	12	46
212 str. 1d. 5p.	49	107	66	19	3
417 str.	13	4	8	7	3

Kaip matome iš pateiktų duomenų, 2003 m. nebuvo nė vieno nutarimo nutraukti pagal BPK 212 str. 1 d. 2 p. (kai ikiteisminio tyrimo metu nesurenkama pakankamai duomenų, pagrindžiančių įtariamojo kaltę dėl nusikalstamos veikos padarymo). 2004 m. tokie nutarimai buvo tik 4, o 2005 m. skaičius padidėjo net iki 22. 2006 m. jų sumažėjo iki 16. Tokius svyravimus tikriausiai lėmė naujų įstatymų įsigaliojimas ir tai, kad prokurorai naujojo BPK normas taikė labai atsargiai, ypač tais atvejais, kai pačiam prokurorui tekdavo konstatuoti, kad išnaudotos visos ikiteisminio tyrimo galimybės, surinkti įrodymų patikimai pagrindžiančių įtariamojo kaltę nepavyko, o surinkti yra abejotini, kelia neaiškumų ir jų nepakanka kaltinimui palaikyti, be to, visos dvejonės turi būti aiškinamos įtariamojo naudai. Matyt, tokių argumentų tais metais prokurorai nelabai drįso rašyti, kadangi tai savotiškas pasidavimas: juk prokuroro funkcija priešinga – stengtis įrodyti asmens kaltę.

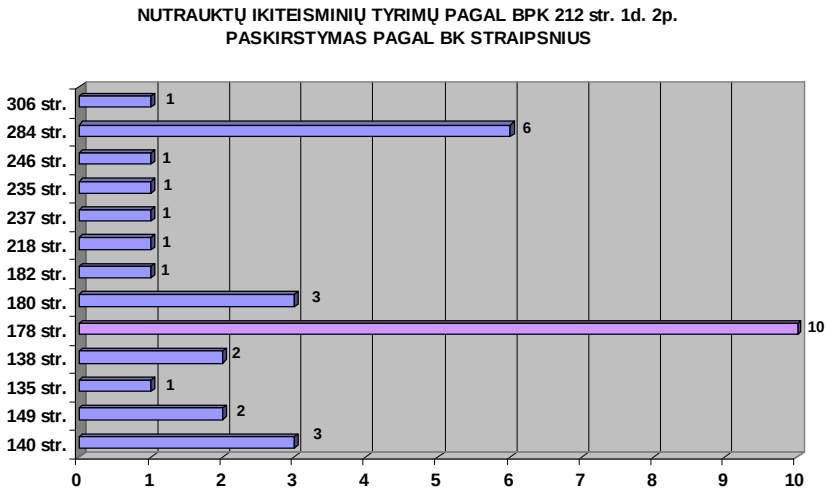
Kadangi ikiteisminių tyrimų nutraukimas vadovaujantis BPK 212 str. 1 d. 2 p., mūsų nuomone, artimiausias tiems atvejams, kai teisme asmuo išteisinamas neįrodžius kaltės (pagal BPK 303 str. 5 d. 2 p. (neįrodyta, kad kaltinamasis dalyvavo padarant nusikalstamą veiką), todėl šiuos atvejus paanalizavome išsamiau. Kaip jau minėjome įvade, nuo 2003-05-01 iki 2007-05-18 pagal BPK 212 str. 1 d. 2 p. prokurorai nutraukė 45 ikiteisminius tyrimus, iš kurių 33 panagrinėsime išsamiau (žr. schemą Nr. 6). Tuose 33 nutarimuose buvo 40 įtariamųjų, iš kurių 82 proc. (33) neprisipažino dėl veikos, o 15 proc. (6) prisipažino iš dalies ir tik 3 proc. (1) prisipažino.

Schema Nr. 6

Išanalizavus ikiteisminio nutraukimo atvejus minėtu pagrindu pagal BK straipsnius (žr. schemą Nr. 7), kaip ir teisminėse bylose vyrauja vagystės ir viešosios tvarkos pažeidimai. Išsiskiria ganėtinai nedažnas BK 149 str. (iššaginimas). Šio nusikaltimo įrodinėjimas yra specifinis, reikalaujantis patikimų, tvirtų įrodymų, jų turi būti daugiau, nei įrodinėjant kitus kai kuriuos nusikaltimus. Tikriausiai dėl to ir buvo nutraukti tyrimai, nes tyrimo metu nebūdavo surenkama pakankamai patikimų ir neginčijamų įrodymų.

Schema Nr. 7

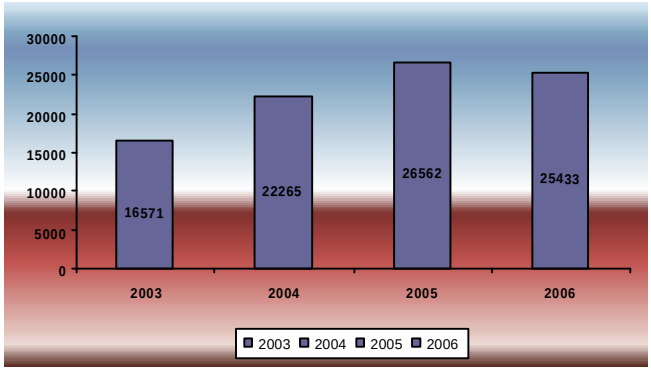

Nutraukdami ikiteisminius tyrimus vadovaujantis BPK 212 str. 1 d. 2 p. prokurorai motyvuodavo tokiais argumentais: nebūtų objektyvu vadovautis tik vieno liudytojo parodymais, kurie nėra pagrįsti kitais įrodymais; nukentėjusiųjų, liudytojų parodymai nenuoseklūs; vien tik netiesioginiai *(tyrimo metu radome nuosprendžių, kurie priimti vadovaujantis vien tik netiesioginiais įrodymais*) įrodymai; nukentėjusysis atsisakė atlikti kūno tyrimą dėl sužalojimų (*manome, tokioje situacijoje reikėtų atlikti asmens kūno apžiūrą, kuri yra procesinė prievartos priemonė, ir ją galima taikyti ir nukentėjusiajam priėmus atitinkamą nutarimą. Taip atlikus*

nukentėjusiojo priverstinę apžiūrą (pageidautina dalyvaujant specialistui – medikui, fotografuojant), būtų gauti duomenys apie sužalojimus, po to galima rašyti užduotį teismo medicinos ekspertui, kuris pagal pateiktus gautus duomenis nustatytų sužalojimų pobūdį, mechanizmą, smūgių skaičių, pagaliau – sveikatos sutrikdymo mastą), nesurinkta duomenų patikimai patvirtinančių ar paneigiančių kaltę, – visos dvejonės aiškinamos įtariamojo naudai; nusikaltimo padarymo įrankis, priemonė nesurasti; iššagintos merginos parodymai netikri, kadangi ji pati buvo neblaivi, nieko neatsimena, be to, yra duomenų, kad ji gyvena asocialiai, pardavinėja meilę už pinigus, todėl jos parodymais tikėti nėra pagrindo; nepaneigtas alibis; asmenų atpažinimai atlikti pažeidžiant BPK 192 str. reikalavimus (*pasisakė dėl leistinumo*); nei ikiteisminio tyrimo metu, nei operatyvinėmis paieškos priemonėmis nepavyko surinkti įrodymų, patvirtinančių įtarimus; įtariamojo versija liko nepaneigta; ekspertizės nieko nedavė*;* liudytojų parodymai prieštarauja kitiems įrodymams (*pasisakė dėl tikrumo*); mažametis nukentėjusysis nebuvo apklaustas pas ikiteisminio tyrimo teisėją*;* medicinos eksperto išvada duota remiantis tik subjektyviais, netiesioginiais įrodymais; apklausiant mažametį pažeista BPK 186 str. (*nedalyvavo nei Vaikų teisų apsaugos tarnybos atstovas, nei psichologas) (pasisakė dėl leistinumo*); prieštaravimų pašalinti nepavyko; įtarimas paremtas ne įrodymais o prielaidomis; sužalojimai užfiksuoti praėjus daug laiko, todėl kelia abejonių; įtariamojo neprisipažinimą ir versiją patvirtino kitas liudytojas (*teisinantys įrodymai*); pažeista BPK 194 str. 2 d., nes parodant atpažinti iš kartotekų, asmuo prieš tai nebuvo apklaustas dėl ketinamo atpažinti asmens požymių (*pasisakė dėl leistinumo*); atpažinimai atlikti praėjus daug laiko, todėl abejotini ir neobjektyvūs; nepakanka remtis vien tik įtariamąjį kaltinančiais įrodymais, turi būti išanalizuoti ir teisinantys įrodymai ir kt.

Šie duomenys dar kartą patvirtina mūsų nuomonę, kad prokurorai yra vertinimo subjektai ir, kaip pastebėjome, duomenis vertina pagal visus kriterijus (liečiamumo, leistinumo, tikrumo ir pakankamumo). Be to, remiantis statistiniais duomenimis galima konstatuoti, kad prokurorai žymiai dažniau nutarimuose konstatuoja įrodymų nepakankamumą nei teismas. Teisme tik maža dalis kaltinamųjų yra išteisinama pagal BPK 303 str. 5 d. 2 p.

Žemiau pateikiame pastarųjų metų Lietuvoje nutrauktų bylų statistinius duomenis (žr. schemą Nr. 8). *Schema Nr. 8*

Kaip matome, vos tik įsigaliojus naujajam BPK nutrauktų bylų skaičius iš karto žymiai padidėjo. 2005 m. prokuroras spaudoje rašė, kad „Rengiant galiojantį BPK padaryta klaida reglamentuojant ikiteisminio tyrimo pradžią, todėl dabar masiškai pradedami ikiteisminiai tyrimai, kartais vos ne dėl gandų ar paprasčiausių civilinių santykių. Žmonėms pateikiami įtarimai, jie apklausiami, atliekamos revizijos, ekspertizės, o paskui bylos tyliai nutraukiamos, dažnai užmirštant net atsiprašyti“[55]. Pastebėtina, kad praktikoje gana dažnai ikiteisminiai tyrimai prokurorų nurodymu atliekami ir tada, kai iš pat pradžių yra aišku, kad tyrimas neperspektyvus nepaisant ekonomiškumo ir protingumo principų. Mūsų manymu, siekiant sumažinti nutraukiamų ikiteisminių tyrimų skaičių, reikėtų sutikti su Ž. Mišeikio nuomone, kad BPK reikėtų papildyti nuostatomis, pagal kurias ikiteisminio tyrimo subjektai, prieš pradėdami ikiteisminį tyrimą, galėtų „oficialiai“ atlikti pareiškime ar skunde apie galimą nusikalstamą veiką pateiktos informacijos patikrinimą. Taip būtų legaliai atsiribojama nuo informacijos, kuri nesusijusi su nusikalstama veika arba dėl kurios negalimas ikiteisminis tyrimas. Tokiu būdu būtų užtikrinamas proceso ekonomijos principo įgyvendinimas (be reikalo negaištamas prokurorų, ikiteisminio tyrimo pareigūnų, kitų valstybės institucijų laikas, neeikvojamos lėšos, sudaroma galimybė daugiau dėmesio skirti realių nusikalstamų veikų tyrimui)[56].

BPK 164 str. 1 d. numatyta, kad ikiteisminį tyrimą organizuoja ir jam vadovauja prokuroras. Taigi, jis yra tyrimo šeimininkas. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas taip pat yra pažymėjęs, kad „Iš Konstitucijos 118 straipsnio 1 dalies nuostatos prokurorams kyla pareiga organizuoti ikiteisminį tyrimą ir vadovauti jam taip, kad būtų surinkta objektyvi, išsami informacija apie nusikalstamą veiką ir asmenį, įtariamą padarius šią veiką, kuri ***inter alia*** sudarytų teisines prielaidas teismui baudžiamojoje byloje nustatyti objektyvią tiesą ir priimti teisingą sprendimą dėl asmens, kaltinamo padarius nusikalstamą veiką, kaltumo“[57].

Taigi, vykdant ikiteisminio tyrimo procesinę kontrolę prokurorui be jau aptarto duomenų pakankamumo ir liečiamumo vertinimo tenka vertinti ir duomenų leistinumą bei teisėtumą. Toks prokuroro duomenų vertinimas pasireiškia tada, kada tenka panaikinti ikiteisminio tyrimo pareigūno nepagrįstus ir neteisėtus nutarimus, susijusius su atsisakymu pradėti ikiteisminį tyrimą arba su procesinių prievartos priemonių taikymu, kurios gali būti taikomos ikiteisminį tyrimą atliekančio pareigūno sprendimu bei nagrinėjant proceso dalyvių skundus dėl tokių pareigūnų priimtų sprendimų ar veiksmų (prokuroras tikrina bei vertina, ar tokie sprendimai nėra priimti dėl asmenų, kurie gauti neleistinais bei neteisėtais būdais).

[55] Stulpinas S. Ar prokuratūra atsigręš į Europą // Respublika, 2005 lapkr.15.
[56] Mišeikis Ž. Ikiteisminio tyrimo pradėjimas kaip atskira baudžiamojo proceso stadija // Jurisprudencija. 2005, Nr. 67 (59). P. 51.
[57] http://www.lrkt.lt/dokumentai/2006/n060116.htm Prisijungimo laikas 2007-04-10.

Praktikoje dažnai iškyla problema dėl vidinės ikiteisminio tyrimo procesinės kontrolės, nes jokiam ikiteisminio tyrimo institucijoje dirbančiam asmeniui nesuteikta procesinė teisė kontroliuoti asmens, atliekančio toje institucijoje ikiteisminį tyrimą, procesinių veiksmų ir jo priimamų procesinių sprendimų. Ikiteisminio tyrimo institucijos vadovo kompetencija ikiteisminiame tyrime apsiriboja tik trimis teisėmis: 1) teise pradėti ikiteisminį tyrimą; 2) teise tvirtinti atsisakymą pradėti ikiteisminį tyrimą bei 3) teise paskirti ikiteisminį tyrimą atlikti kai kuriems toje institucijoje dirbantiems tyrėjams. Pasak dr. A. Panomariovo, „Tokia situacija vadybiniu požiūriu yra laikoma nenormalia, nes už konkretaus asmens veiksmus atsako ne pats asmuo, atlikęs tuos veiksmus, ne jo vadovas, bet asmuo, dirbantis kitoje institucijoje, t.y. prokuroras“[58]. Sutinkame su A. Panomariovo iškeltos problemos aktualumu ir manytume, kad BPK reikėtų įtvirtinti nuostatas, kurios ikiteisminio tyrimo padalinio vadovui suteiktų kai kurias procesines teises, susijusias su vidinės procesinės kontrolės funkcijos įgyvendinimu (pavyzdžiui, ikiteisminio tyrimo padalinio vadovas turėtų teisę duoti nurodymus pavaldiems pareigūnams dėl atskirų tyrimo veiksmų atlikimo, procesinių prievartos priemonių taikymo, jei šios priemonės gali būti taikomos ikiteisminį tyrimą atliekančio pareigūno nutarimu ir kt.). Tokiu būdu ikiteisminio tyrimo padalinių vadovai būtų taip pat priversti vertinti ikiteisminio tyrimo metu renkamus duomenis ir taptų ne stebėtoju, o aktyviu ikiteisminio tyrimo dalyviu ir duomenų vertintoju.

Beje, pačių prokurorų sprendimai taip pat gali būti skundžiami, tačiau paanalizavus BPK kyla painiavos dėl to, kad jame diferencijuota ikiteisminio tyrimo veiksmų apskundimo tvarka. Vieni veiksmai skundžiami iš karto ikiteisminio tyrimo teisėjui (pvz., BPK 49 str., 151 str. 5 d., 168 str., 215 str.), o kiti prokurorui, po to vyresniajam prokurorui, o tik tada ikiteisminio tyrimo teisėjui. Kaip rodo praktika, vyresnieji prokurorai dažniausiai yra palankūs savo pavaldiniams, ir tai sukelia abejonių dėl minėtos “dvigubos kontrolės” efektyvumo ir nešališkumo, todėl manytume, kad siekiant efektyvesnio proceso visi prokurorų veiksmai turėtų būti skundžiami ikiteisminio tyrimo teisėjui.

Kalbant apie duomenų bei įrodymų vertinimo subjektus būtina aptarti Lietuvos baudžiamojo proceso teisės istorijoje naujos procesinės figūros - *ikiteisminio tyrimo teisėjo* - funkcijas, susijusias su duomenų vertinimu. Lietuvoje pasirinktas pasyvaus ikiteisminio tyrimo teisėjo modelis, t.y. kai pats teisėjas savo iniciatyva jokių procesinių veiksmų neatlieka (BPK 173 str. 4 d.), kuris artimesnis Vokietijos ikiteisminio tyrimo teisėjo modeliui. „Pagal Vokietijos BPK ikiteisminio tyrimo teisėjas sankcionuoja procesinės prievartos priemones, taip pat tam tikrais

[58] Panomariovas A. Ikiteisminio tyrimo procesinės kontrolės teoriniai diskusiniai aspektai // Jurisprudencija. 2004, Nr. 59. P. 29.

atvejais dalyvauja įrodinėjimo procese – apklausia liudytojus, kaltinamuosius. Teisėjo surašyti apklausos protokolai teisminio nagrinėjimo metu gali būti vertinami kaip įrodymai“[59].

Lietuvoje ikiteisminio tyrimo teisėjas priima sprendimus tik dėl pačių griežčiausių, labiausiai žmogaus teises varžančių procesinių prievartos priemonių (pvz., suėmimo, namų arešto, kratos, laikino nušalinimo nuo pareigų ar laikino teisės užsiimti tam tikra veikla sustabdymo), be to, ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekama apklausa turi specifinę įrodomąją reikšmę, nes Lietuvoje, kaip ir Vokietijoje, ikiteisminio tyrimo teisėjo surašyti apklausos protokolai teisminio nagrinėjimo metu gali būti vertinami kaip įrodymai. Dėl pastarosios nuostatos įžvelgiame problemą, apie kurią plačiau kalbėsime penktajame darbo skyriuje.

Ikiteisminio tyrimo teisėjo įgaliojimai išvardyti BPK 173 str. Juos paanalizavę įžvelgiame problemų. Viena iš jų ta, kad ikiteisminio tyrimo teisėjui priskiriama ekspertizės skyrimo funkcija. Manytume, kad ikiteisminio tyrimo teisėjas šiuo atveju paverčiamas tyrėju, nors turėtų būti nešališkas ir neturėtų pats atlikti tyrimo veiksmų. Mūsų nuomone, tai turėtų atlikti tyrėjas - kaltintojas (prokuroras). Nuostatos, numatančios, kad teisėjas atlieka apklausas, taip pat jį paverčia tyrėju. Preziumuodami tai, kad ikiteisminio tyrimo teisėjas nešališkas ir atlieka vienintelę teisingumo funkciją, manytume, kad savo dalyvavimu jis turėtų patvirtinti atliktos apklausos teisėtumą, įvertinti išgirstus ir jam pateiktus duomenis teisminės perspektyvos prasme, o ne pats atlikti tyrimo veiksmą. Kita problema ta, kad liudytojo ar kitų proceso dalyvių ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekamoje apklausoje arba priimant sprendimus dėl jo kompetencijai priskirtų kitų klausimų dalyvauja ne atsakingas už tyrimą pareigūnas, o jo veiklą kontroliuojantis prokuroras, kuris neretai nežinodamas ikiteisminio tyrimo detalių negali tinkamai dalyvauti šiame procesiniame veiksme.

Kaip jau minėjome, teismas taip pat vertina duomenis. Jei prokuroro duomenų vertinimo tikslas yra suformuoti vidinį įsitikinimą, kad galima bylą perduoti teismui, tai teismo atliekamo duomenų vertinimo tikslas yra kitoks – pripažinti ar nepripažinti duomenis įrodymais, kuriais remiantis galima būtų spręsti, ar kaltininko veikoje yra nusikalstamos veikos požymių. Priklausomai nuo duomenų vertinimo tikslų, teismo ir prokuroro atliekamo duomenų vertinimo struktūra skiriasi. Kaip pastebėjome, pagal BPK 218 str. prokuroras vertina duomenų pakankamumą, pagal BPK 220 str. – duomenų liečiamumą. Taigi prokuroro atliekamas duomenų vertinimas tiesiogiai siejasi su jo atliekamais procesiniais veiksmais. Tuo tarpu teismo atliekamas duomenų vertinimas numatytas BPK 20 str. Tokiu būdu teismo atliekamą duomenų vertinimą

[59] Kukaitis V. Ikiteisminio tyrimo teisėjo procesinė padėtis užsienio šalių ir Lietuvos baudžiamajame procese // Teisė. 2006, Nr. 60. P. 41.

sudaro kelios sudėtinės dalys, kurių kiekviena atskleidžia skirtingas vertinimo puses[60]. Apie jas plačiau kalbėsime kitame darbo skyriuje, atskleidžiančiame įrodymų vertinimo turinį.

Analizuojant BPK 20 str. nuostatas, susijusias su duomenų bei įrodymų vertinimu teisminio nagrinėjimo stadijoje, pažymėtina, kad BPK 20 str. 2 d. teigiama, kad tik teismas sprendžia, ar gauti duomenys laikytini įrodymais, o BPK 20 str. 5 d. teigiama, kad tik teismas vertina įrodymus pagal savo vidinį įsitikinimą. Iš to daroma išvada, kad teismas iš pradžių vertina ne įrodymus, o tik duomenis pagal liečiamumo, leistinumo ir tikrumo kriterijus. Ir tik po to kai įvertina duomenis, gali juos pripažinti įrodymais. Teisme pripažinus duomenis įrodymais, vėliau vyksta jau įrodymų pakankamumo vertinimas. Taigi atlikus BPK 20 str. 2 d. ir 5 d. analizę, kyla pagrįstų abejonių dėl BPK 20 str. 2 d. ir 5 d. neprieštaringumo. Manome, jog teismas turėtų vertinti duomenų liečiamumą, leistinumą, tikrumą, prieš juos pripažindamas įrodymais, o kai jau pripažintus, tada turėtų vertinti jau įrodymų pakankamumą. Juk logiška, kad negalima vertinti įrodymų pakankamumo, jei jie neatitinka liečiamumo (pvz., nesusiję su byla), leistinumo (pvz., gauti neteisėtais būdais), tikrumo (pvz., nepašalintas prieštaravimas tarp duomenų). Kaipgi kitaip teismas vienus duomenis pripažįsta įrodymais, kitų ne, jeigu jų nevertina pagal visus keliamus reikalavimus. Todėl BPK 20 str. 5 d. nuostata, mūsų manymu, tinka tik vertinant įrodymų pakankamumą, nes jeigu jau duomenys pripažinti įrodymais, vadinasi, teismas vertino jų leistinumą, liečiamumą, tikrumą ir tik, tai įvertinęs, gali nuspręsti duomenis pripažinti įrodymais, o vėliau vertinti jų pakankamumą.

LAT pažymi, jog „(...) motyvuodamas savo sprendimo priėmimą, teismas turi nurodyti, kuriais įrodymais rėmėsi jį priimdamas, taip pat išdėstyti motyvus, kuriais vadovaudamasis teismas atmetė kitus įrodymus“[61]. Mūsų manymu, teisingesnis būtų toks pasakymas: „Motyvuodamas savo sprendimo priėmimą teismas turi nurodyti, kuriais įrodymais rėmėsi jį priimdamas, taip pat išdėstyti motyvus, kuriais vadovaudamasis teismas kitų duomenų nepripažino įrodymais ir juos atmetė“. Ką tik pateiktą mūsų išvadą patvirtina ir kita LAT nutartis, kurioje numatyta, kad „(...) vadovaujantis įstatymu teismas turi įvertinti visus byloje surinktus duomenis ir nustatyti, ar jie atitinka BPK 20 straipsnio 3 ir 4 dalyje įtvirtintus liečiamumo ir leistinumo reikalavimus. Tik tada galima spręsti, ar tokie duomenys laikytini įrodymais“[62]. Manome, tokie neatitikimai tarp duomenų ir įrodymų supratimo, sukelia sumaišties. Pasak D. Sabonio, teismo motyvuojamojoje nuosprendžio dalyje turi atsispindėti ne tik įrodymų, bet ir duomenų vertinimas (kodėl vienų duomenų teismas nepripažino įrodymais, o kitus pripažino).

Taigi, visos bylos aplinkybės vertinamos visoje ikiteisminio tyrimo stadijoje, o baigiant ikiteisminį tyrimą daromos galutinės išvados. Duomenų vertinimo specifika yra ta, kad ikiteisminio

[60] Sabonis D. Vidinis įsitikinimas, kaip įrodymų ir duomenų vertinimo kriterijus // Teisės problemos. 2006/2 (52). P. 47.
[61] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-125/2003.
[62] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K- 240/2006.

tyrimo pareigūno ir prokuroro nustatytų faktų tikrumo išvadų, atitinkančių objektyvią tikrovę, nepakanka žmogui nuteisti. Tik teisminio nagrinėjimo metu bei priimant nuosprendį iš esmės išsprendžiamas baudžiamojoje byloje kaltinamojo likimas ir pagaliau nustatoma tiesa.

Įrodymus vertina ir pirmosios, ir antrosios instancijos teismai. Kasacinis teismas, nagrinėdamas bylą kasacine tvarka, priimtus nuosprendžius ir nutartis, dėl kurių paduotas skundas, patikrina tik teisės taikymo aspektu. Teismas turi vertinti įrodymus, lygindamas juos su kitais bylos faktiniais duomenimis atsižvelgdamas į visas kitas vertinimo taisykles, nes priešingu atveju aukštesnės instancijos teismas gali nuosprendį panaikinti, pakeisti ar perduoti bylą nagrinėti iš naujo.

LAT kasacinėse bylose priimdamas nutartis, kuriose konstatuoja, kad žemesnieji teismai netinkamai įvertino įrodymus, nurodo, kad:

A. „Apeliacinės instancijos teismas byloje esančius įrodymus vertino atsietai vieną nuo kito (...), todėl padarė neteisingas išvadas (...). Toks įrodymų vertinimas apkaltinamajame nuosprendyje prieštarauja ir BPK 20 straipsnio nuostatoms (...). Todėl apeliacinės instancijos teismo apkaltinamasis nuosprendis panaikinamas ir paliekamas galioti pirmosios instancijos teismo išteisinamasis nuosprendis“[63];

B. „Apeliacinės instancijos teismas įrodymus vertino remdamasis ne išsamiu ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu, o apibendrinta išvada, pripažindamas, kad pirmosios instancijos teismo išvados yra labiau paremtos prielaidomis, o ne faktais, tačiau atskirai neįvertino pirmosios instancijos teismo pripažintų įrodymų jų tarpusavio liečiamumo (susietumo) aspektu. Taip teismas pažeidė jau anksčiau minėtas BPK 331 straipsnio 2 dalies nuostatas bei BPK 20 straipsnio 5 dalies reikalavimus, ir šie pažeidimai yra esminiai, nes jie sukliudė apeliacinės instancijos teismui išsamiai ir nešališkai išnagrinėti bylą ir priimti teisingą nuosprendį ar nutartį“[64];

C. „Teismas nuosprendį (...) pagrindė ne visais įrodymais, vertino atskirai kiekvieną iš surinktų įrodymų, neanalizuodamas jų visumos, nenurodė, kodėl kaltinamuosius teisinančius įrodymus priėmė, o kaltinančius atmetė, neištyrė ir nepašalino prieštaravimų tarp (...) parodymų, duotų ikiteisminio tyrimo metu bei teismo posėdyje ir faktinių bylos duomenų viseto“[65].

LAT nutartyse, kuriose konstatuota, jog įrodymų vertinimas vyko nepažeidžiant tam keliamų reikalavimų, nurodoma, kad „Bylą nagrinėję teismai teisingai įvertino surinktus ir ištirtus įrodymus, patikrino kiekvieno įrodymo tikrumą, liečiamumą, leistinumą, įrodymų pakankamumą, jų tarpusavio ryšį ir įvertino visus byloje esančius įrodymus. Įrodymai išanalizuoti pagal įstatymo

[63] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-250/2006.
[64] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-597/2005.
[65] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-64/2006.

reikalaujamus kriterijus. Taigi procesinių teisės normų, reguliuojančių įrodymus ir įrodinėjimą, teismai nepažeidė“[66].

Kaip matome, iš pateiktų LAT išvadų šis teismas tik tikrina, ar žemesnių instancijų teismų įrodymų vertinimas yra teisingas ir atitinkantis visus keliamus reikalavimus, ar nepadaryta esminių baudžiamojo proceso pažeidimų, o byloje surinktų įrodymų nevertina. Apskritai, instancinės teismų sistemos paskirtis – šalinti galimas žemesnių instancijų teismų klaidas, neleisti, kad būtų įvykdytas neteisingumas, ir šitaip apsaugoti asmens, visuomenės teises ir teisėtus interesus.

Be klasikinių apskundimo formų – apeliacijos ir kasacijos - dar egzistuoja išimtinė baudžiamojo proceso stadija – baudžiamojo proceso atnaujinimas. Nors teismų praktikoje baudžiamosios bylos nėra atnaujinamos labai dažnai, tačiau dėl aiškiai netinkamo baudžiamojo įstatymo pritaikymo Lietuvoje per metus peržiūrima daugiau kaip šimtas teismų sprendimų[67]. Atnaujinus baudžiamąjį procesą yra tikrinamas ir teismo sprendimo pagrįstumas ir jo teisėtumas. Taip pat tikrinami įsiteisėję galutiniai sprendimai. Procesą atnaujinti galima tik labai ribotomis galimybėmis ir išimtiniais atvejais. Visu pirma turi būti specialūs ir BPK numatyti pagrindai (nepakanka gauti skundo kaip apeliacijai ir kasacijai), be to, procesą galima atnaujinti tik specialiu teismo sprendimu, t.y. teismas turi *įvertinti* proceso atnaujinimo pagrindų reikšmę. Priešingu atveju galėtų susidaryti tokia situacija, kad baudžiamoji byla būtų atnaujinta dėl nedidelę reikšmę procesui turinčių pagrindų, dėl kurių teismo sprendimas nėra neteisėtas arba nepagrįstas arba yra padaryta nedidelė klaida, turėjusi menką įtaką sprendimo teisingumui. Taigi, proceso pagrindų reikšmės įvertinimas garantuoja teisingą baudžiamojo proceso atnaujinimo procedūrą bei paties proceso stabilumą. Dažniausiai ne tik Lietuvoje, bet ir kitose užsienio valstybėse procesas atnaujinamas dėl naujai paaiškėjusių aplinkybių. Lietuvoje kaip ir gretimose valstybėse (pvz., Latvijoje, Rusijoje, Estijoje) baudžiamąjį procesą galima atnaujinti ir nuteistojo interesais – *in favorem*, ir jo nenaudai – *in defavorem*, tačiau didžiojoje daugumoje valstybių baudžiamąjį procesą galima atnaujinti tik nuteistojo naudai – *in favorem*. Šioms valstybėms priklauso Prancūzija, Italija, Ispanija, Kanada.

Baigiant šį skyrių pažymėtina, kad abiejuose baudžiamojo proceso etapuose dalyvaujantys subjektai privalo vertinti duomenis ir priimti atitinkamus sprendimus vadovaudamiesi vienodais ir visuotinai pripažįstamais kriterijais.

[66] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K- 339/2006.
[67] Randakevičienė I. Baudžiamojo proceso atnaujinimas: samprata ir pagrindinės rūšys // Jurisprudencija. 2007, Nr. 1 (91). P. 78.

3. Įrodymų vertinimo turinys

Kaip jau minėjome, įrodymų vertinimas susideda iš jų liečiamumo, leistinumo, tikrumo ir pakankamumo nustatymo. Tai tęsiasi per visą įrodinėjimo procesą: nuo ikiteisminio tyrimo pradėjimo iki nuosprendžio priėmimo.

Kadangi aukščiau įvardytų duomenų ir įrodymų vertinimo elementų turinys net ir įsigaliojus naujajam BPK iš esmės nepasikeitė, todėl jį atskleisime remdamiesi ne tik šio laikmečio autorių nuomonėmis, bet ir baudžiamojo proceso mokslininkų klasikine literatūra, kuri buvo rašyta galiojant dar seniems įstatymams, kitoje valstybėje ir pan., aišku, atsižvelgdami į nūdienos problematiką.

Įrodymų liečiamumas. *Įrodymų liečiamumo (sąsajumo) principas* įtvirtintas naujojo BPK 20 str. 3 d.: ,,įrodymais gali būti tik tokie duomenys, kurie patvirtina arba paneigia bent vieną aplinkybę, turinčią reikšmės bylai išspręsti teisingai“. Atsižvelgiant į šią nuostatą, egzistuoja trys duomenų *liečiamumo* vertinimo momentai:

1) duomenys turi patvirtinti arba paneigti bent vieną aplinkybę;
2) nustatinėjama aplinkybė privalo turėti reikšmės bylai išspręsti teisingai;
3) įrodymų teorijoje pažymima, kad duomenys, kurie patvirtina ar paneigia bent vieną tyrimo metu iškeltą versiją, privalo būti pripažįstami kaip liečiantys bylą[68].

Pagal galiojantį BPK tokie duomenys tik *gali*, tačiau neprivalo būti įrodymais, o kiekvienu atveju, ar duomenys laikytini įrodymais, sprendžia teisėjas ar teismas, kurio žinioje yra byla. Taigi aukščiau įvardytų momentų įvertinimas yra išimtinė teismo prerogatyva. Kaip matome, galiojantis BPK teisėjui palieka daug laisvės pripažįstant duomenis liečiančiais bylą ne taip kaip, pavyzdžiui, Rusijos Federacijos BPK, kuriame įtvirtintos griežtos liečiamumo įvertinimo taisyklės ir teisėjo laisvė šiuo atveju yra ribota[69].

Teisinėje literatūroje diskusijų vertinant duomenų liečiamumą sukėlė BPK 20 str. 3 d. įtvirtinta nuostata, jog nustatinėjama aplinkybė privalo turėti reikšmės bylai išspręsti ***teisingai***. Ši nuostata perimta dar iš nuo 1961 m. birželio 26 d. galiojusio BPK ir šiuo metu tai galima būtų sieti su išimtine teismo teise vykdyti teisingumą (LR Konstitucijos 109 str. 1 d.). Tačiau minėta Konstitucija buvo priimta dar 1992 m. spalio 25 d. referendume, o vadovaujantis minėta BPK 74 str. 1 d. nuostata įrodymus iki pat 2003-05-01vertino tiek prokuroras, tiek kvotėjas, tiek tardytojas (BPK 76 str.). Todėl darytina išvada, kad nuo 1992-10-25 iki 2003-05-01 nuostata, nustatanti aplinkybių ryšį su teisingu bylos išsprendimu, iš viso vargu ar galėjo būti įtvirtinta BPK, nes

[68] Теория доказательств в советском уголовном процессе. Москва: Юридическая литература. 1973. P. 435.
[69] Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации. Москва: Юрист. 2004. P. 251.

teisingumo kriterijus pirmiausia siejamas su paties teisėjo išimtine prerogatyva, jog būtent toks, o ne kitoks sprendimas priimtinas konkrečioje byloje.

Duomenų *liečiamumas* – tai jų turinio ir įrodinėjimo dalyko (įrodinėtinų byloje aplinkybių) arba kitų duomenų, turinčių reikšmės bylą ištirti, ryšys.

Duomenų liečiamumo įvertinimas – tai jų ryšio su įrodinėtinomis byloje aplinkybėmis nustatymas. Iš pradžių šis ryšys gali būti tik tikėtinas. Tolesnėje proceso eigoje jis patikslinamas ir konkretizuojamas remiantis visos byloje surinktos medžiagos analize ir sinteze. Pvz., pradinėje tyrimo stadijoje tikėtina, kad bet kuris iš rastų įvykio vietoje pirštų atspaudų gali liesti bylą, tačiau, apklausus reikiamus asmenis ir padarius daktiloskopinius tyrimus, paaiškėja, kad vieni iš jų tikrai liečia tiriamą įvykį, o kiti visai su juo nesusiję. Įrodymų ir duomenų liečiamumo tinkamas įvertinimas turi didelę praktinę reikšmę. Visų pirma tai turi įtakos kaltinamųjų ir visų kitų proceso dalyvių teisėms ir teisėtiems interesams apginti. Kiekvienas baudžiamojo proceso dalyvis turi konkrečiai žinoti, kas įrodinėtina byloje, kurie duomenys liečia bylą:

a) įtariamasis turi konkrečiai žinoti, kuo jis įtariamas, nuo ko turi gintis;

b) bylą tiriantis tyrėjas privalo žinoti įrodinėjimo ribas ir apimtį, t.y. tai, kas liečia konkrečią bylą, individualiai pareikštą įtarimą;

c) ekspertai turi daryti išvadą iš konkrečių byloje išspręstinų klausimų;

d) liudytojas parodo tik aplinkybes, liečiančias bylą, taip pat apie aplinkybes, charakterizuojančias įtariamąjį ir nukentėjusįjį bei jų tarpusavio santykius.

Galų gale, nuo to, kaip bus sprendžiamas duomenų ir įrodymų liečiamumo klausimas, priklausys proceso laiko ekonomija, nes bylos perkrovimas neesminėmis, bylą neliečiančiomis aplinkybėmis užtęstų jos sprendimą[70].

Įdomumo dėlei pažymėtina, kad, pavyzdžiui, Anglijoje pagrindinės įrodymų savybės yra *liečiamumas ir tikrumas*, o ne leistinumas (ta prasme, kuria suvokiame mes). Išsamiu minėto fenomeno paaiškinimu galima laikyti XIX a. suformuluotus Anglijos teisėjų teiginius: „Nesvarbu, kaip gautas įrodymas, net jei jis pavogtas, - jis gali būti pripažintas leistinu (...). Jei mes nuspręstumėm, kad įtariamąjį kaltinantis įrodymas negali būti panaudotas prieš jį tik todėl, kad gautas neteisėtu būdu, tai būtų rimta teisingumo vykdymo kliūtis“[71]. Tokie teiginiai, be abejo, šokiruoja šių dienų teisininką, tačiau Anglijoje toks įrodymų vertinimas yra dominuojantis, nors pastebima ir tam tikrų pokyčių: 1914 m. Lordų Rūmai suformulavo taisyklę, jog įrodymas neleistinas jei jis daugiau padaro žalos, nei įrodo, o 1955 m. Lordų Rūmų pozicija šiek tiek pakito – teisėjas gali nepripažinti įrodymo, jei mano, kad būtų nesąžininga gynybos atžvilgiu, nes teisės

[70] Danisevičius P., Liakas A. Pagrindiniai teisminių įrodymų klausimai tarybiniame baudžiamajame procese. Vilnius, 1971. P. 28-29.
[71] Gušauskienė M. Lygių procesinių teisių įgyvendinimo problemos ikiteisminiame tyrime // Jurisprudencija. 2005, Nr. 67 (59). P. 60.

normų, nustatančių įrodymų rinkimą, pažeidimas – tai visų pirma „teisybės“ (*eguity*), kaip fundamentalaus anglosaksų baudžiamojo proceso principo, pažeidimas[72]. Taigi, svarbiausiu įrodymų kriterijumi laikomas jo gebėjimas padėti teisingumui, o vertinimas paliekamas teisėjo nuožiūrai. Manome, kad Lietuvos baudžiamajame procese toks liečiamumo ir leistinumo apibūdinimas nepriimtinas.

Įrodymų leistinumas. Įrodymų leistinumas susijęs ne su įrodymų turiniu, o su jų *procesine forma.* Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas taip pat yra atkreipęs dėmesį, kad „Įrodinėjimo priemonių leistinumas – tai įrodymų procesinės formos, o ne jų turinio klausimas“[73]. Įrodymų leistinumo atžvilgiu svarbu, ne kokią informaciją įrodymai teikia, o tik tai, kaip ir kur ta informacija yra užfiksuota.

BPK 20 str. 4 d. pažymėta, jog įrodymais gali būti tik *teisėtais* būdais gauti duomenys, kuriuos galima patikrinti BPK numatytais proceso veiksmais. Tokiu būdu vėlgi skiriami trys duomenų *leistinumo* vertinimo momentai:

1) *duomenys privalo būti gauti teisėtais būdais.* Visų pirma tai reiškia, kad jie negali būti išgauti smurtu, kankinimu ar kitais neleistinais veiksmais. Pažymėtina, kad neteisėtas duomenų gavimo būdas negali būti tik spėjamas, jį turėtų patvirtinti objektyviai nustatyti duomenys. LAT pažymi, kad „Sprendžiant, ar duomenys gauti teisėtais būdais, pirmiausia reikia išsiaiškinti, kas – proceso dalyvis ar valstybės institucija (pareigūnas) – šiuos duomenis surinko ir pateikė į bylą. Tais atvejais, kai reikšmingus bylai duomenis pateikia proceso dalyviai arba bet koks fizinis ar juridinis asmuo, teismas turi patikrinti, ar šie duomenys gauti įstatyme neuždraustu būdu (principas „galima tai, kas neuždrausta įstatymo“)“[74], o tais atvejais, „kai duomenis surenka valstybės institucijos ar pareigūnai, būtina patikrinti, ar jie gauti įstatyme numatytu būdu (principas „leidžiama tai, kas numatyta įstatyme“)“[75].

2) *Duomenis turi būti galima patikrinti BPK numatytais proceso veiksmais.* Šiuo atveju pažymėtina tai, kad pagal BPK nereikia tokiu būdu vertinamų duomenų tikrinti, o tik įvertinti pačią tokio patikrinimo galimybę, tačiau pastaroji turi būti reali ir konkrečiai nusakoma, o ne spėjama.

3) net ir atitinkantys pirmas dvi sąlygas duomenys *gali*, tačiau neprivalo būti pripažįstami įrodymais.

Pažymėtina, kad BPK numato bendruosius tyrimo veiksmų atlikimo, jų metu gautų duomenų fiksavimo reikalavimus, tačiau nenumato galimybės apskųsti tyrimo veiksmo rezultatų, jei

[72] Гуценко К. Ф., Головко Л. В. Уголовный процесс западных государств. Москва: Зерцало, 2002. P. 87-89.
[73] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos komercinių bankų įstatymo 37 straipsnio pirmosios dalies 7 punkto, 39 straipsnio, 40 straipsnio pirmosios bei antrosios dalių, 45 straipsnio ir 46 straipsnio antrosios bei trečiosios dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai // Valstybės žinios. 1996, Nr. 36-915.
[74] Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga // Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis. Teismų praktika Nr. 27. P. 328.
[75] Ten pat. P. 329.

jie gauti pažeidus procesinę rinkimo ar fiksavimo formą, t.y. pažeidžiant leistinumo ar liečiamumo reikalavimus. Nors tyrimo veiksme dalyvaujantis įtariamasis bei jo gynėjas veiksmo protokole gali pareikšti pastabų dėl veiksmo atlikimo, tačiau kyla klausimas, ar į tai bus atsižvelgta ikiteisminio tyrimo metu bei formuojant kaltinimą. Galbūt teisminio nagrinėjimo metu faktiniai duomenys, neatitinkantys liečiamumo ir leistinumo reikalavimų, nebus pripažinti įrodymais, bet vėlgi kyla klausimas, kaip vertinti įrodymus, gautus remiantis tuo neteisėto įrodymo pagrindu. Kad nekiltų tokių klausimų ir problemų, siūlytume suteikti gynybai teisę kreiptis į ikiteisminio tyrimo teisėją su skundu dėl tyrimo veiksmo ar gautos informacijos teisėtumo (liečiamumo ir leistinumo klausimo), nes neteisėtu būdu surinkti duomenys, visų pirma tyrimą gali nukreipti ne ta linkme, be to, tokiu būdu būtų užtikrinamos šalių lygios procesinės teisės.

Atskirą gautų duomenų leistinumo problemą sudaro duomenų, gautų atliekant procesinius veiksmus kitoje valstybėje, panaudojimas. Esmė ta, kad tokiu būdu gaunant duomenis vadovaujamasi užsienio valstybės proceso įstatymu, o juos vertinant – valstybės, kurioje nagrinėjama baudžiamoji byla, įstatymu. Vadinasi, duomenų leistinumas turi būti vertinamas atsižvelgiant į baudžiamosios bylos nagrinėjimo vietos įstatymą, todėl bylos nagrinėjimo vietos įstatymo reikalavimų neatitinkantys duomenys negali būti pripažįstami leistinais. Tarptautinių sutarčių nustatyta tvarka iš užsienio gauti duomenys negali būti nepripažįstami įrodymais dėl to, kad užsienio valstybių įstatymai nustato kitokią nei Lietuvos BPK duomenų rinkimo ir fiksavimo tvarką, jei duomenys užsienio valstybėje buvo gauti nepažeidžiant visuotinai pripažintų žmogaus teisių apsaugos standartų[76].

Taigi, *įrodymų leistinumas* rodo jų tinkamumą naudoti įrodinėjimo procese todėl, kad jie yra gauti teisėtais metodais iš teisėtų šaltinių. Leistinumas kelia įrodymams tokius reikalavimus:

1) įrodymais gali būti tik tokie duomenys, kurie yra užfiksuoti įstatymo nustatytuose šaltiniuose;

2) turi būti žinoma informacijos kilmė ir galimybė ją patikrinti;

3) turi būti laikomasi specialių įrodymų rinkimo ir informacijos fiksavimo taisyklių.

Būtina laikytis visų procesinės formos reikalavimų, kurie garantuoja informacijos tikrumą ir fiksavimo visapusiškumą. Teisėtumas pažeidžiamas net ir tais atvejais, kai, pavyzdžiui, technikos priemonės ir būdai panaudojami neteisėtai, taip pat ir tada, kai jie nepanaudojami, nors tai padaryti yra būtina. Taigi, vertinant įrodymų leistinumą, reikia turėti galvoje ir tokias aplinkybes kaip techninių priemonių naudojimo teisėtumas. Nes jei parodymai gaunami naudojant neleistinas, neteisėtas priemones (pvz., parodymai išgaunami naudojant melo detektorių ir pan.), tai ir jų rezultatas turėtų būti vertinamas kaip neleistinas.

[76] Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I-IV dalys. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P. 47.

Teisinėje literatūroje pažymima, kad tam, kad įrodymai būtų pripažinti leistinais, leistini turi būti ir štai tokie dalykai:

- *informacijos nešėjas – asmuo ar daiktas.* Įstatymo nustatytais atvejais draudžiama įrodymais laikyti ir naudoti duomenis apie faktus, susijusius su informacijos nešėjo nepakankamumu, t.y. įrodymų šaltinio teisėtumas patvirtinamas vertinant ne tik jo atitikimą procesinės formos reikalavimams, bet ir vertinant duomenų (gautos informacijos) šaltinį - subjektą ar materialų objektą, pateikusį duomenis, informaciją. Baudžiamojo proceso teorijoje bei praktikoje neretai keliamas klausimas, ar galima atlikti proceso veiksmus su sutrikusios psichikos įtariamaisiais (kaltinamaisiais) bei asmenimis, kuriems taikomos priverčiamosios medicinos priemonės. BPK neįtvirtintas griežtas draudimas atlikti proceso veiksmus su tokiais asmenimis, todėl darytina išvada, kad jeigu asmens psichikos būklė leidžia, galima atlikti bet kokius proceso veiksmus (tiek tuos, kuriuose asmens vaidmuo pasyvus, tiek tuos, kuriuose – aktyvus), o tokių asmenų proceso veiksmų metu gauti parodymai turėtų būti ne atmetami, o vertinami remiantis įrodymų visetu[77].

Įdomumo dėlei galima paminėti, kad sutrikusios psichikos asmenų parodymų *leistinumas* istorijoje buvo vertintas įvairiai. Viduramžių Europos raganų procesuose kaltinimą liudyti galėjo bet kokie, „dažnai net karščiuojančio asmens parodymai“[78], kuriais remiantis būdavo nuteisiami ir sudeginami nekalti žmonės. Pažymėtina, kad ir šiais laikais, pavyzdžiui, Prancūzijos baudžiamojo proceso teisė psichikos ligonius leidžia apklausti kaip liudytojus vadovaudamasi tuo, kad bet kuriuo atveju galima remtis įrodymų vertinimo principu pagal vidinį įsitikinimą. Rusijos baudžiamojo proceso mokslo plėtotojai psichikos ligonių parodymus pripažįsta nepatikimais, neleistinais įrodymais. Tačiau, jų nuomone, asmens, kuriam taikomos priverčiamosios medicinos priemonės, parodymai gali būti naudojami kaip įrodymų šaltinis, jei tokio asmens psichikos būklė pagerėjo, toks asmuo pasveiko ar jo būklė perėjo į nuolatinę remisiją. Šie parodymai vertinami kartu su kitais surinktais įrodymais ir pripažįstami patikimais, jei kiti įrodymai juos patvirtina[79]. Manytume, kad ir Lietuvoje vertinant tokius parodymus būtų galima atsižvelgti į minėtas aplinkybes, tačiau, kaip rodo 2004 - 2005 m. Vilniaus apygardos teismo archyvinių baudžiamųjų bylų analizė, asmenys dalyvauja proceso veiksmuose tol, kol psichiatrijos ekspertai pripažįsta juos nepakaltinamais. Tada šie asmenys eliminuojami iš ikiteisminio tyrimo procedūros ir toliau tyrimas vyksta jiems

[77] Kanapeckaitė J. Galimybė atlikti proceso veiksmus su asmenimis, turinčiais psichikos trūkumų (sutrikimų), ir gautų duomenų įrodomoji reikšmė // Jurisprudencija. 2005, Nr. 77 (69). P. 19.

[78] Горленко Е. Е. Вопрос возможности проведения следственных действий с участием лиц с психическими недостатками и о допустимости доказательств полученных в результате таких следственных действий // Следователь. 2001, Nr. 6. P. 29-30.

[79] Яцкевич А. Г. Процессуальное положение лиц, участвующих в производстве по применению принудительных мер медицинского характера. Москва. 1992. P. 61.

nedalyvaujant[80], nors nepakaltinamumas yra teisinė kategorija, siejama su nusikalstamos veikos padarymo momentu, o psichikos ligos eiga gali būti įvairi. Asmens psichikos būklė gali pagerėti, jis gali net pasveikti, todėl dabartinė praktika, mūsų manymu, yra ydinga;

- *įrodinėjimo subjektas*. Teisę atlikti ikiteisminio tyrimo veiksmus norėdamas gauti atitinkamus duomenis, turi ikiteisminio tyrimo pareigūnas, kuriam pavesta toje byloje atlikti ikiteisminį tyrimą, prokuroras. Kai kuriuos veiksmus prokuroro iniciatyva gali atlikti ir ikiteisminio tyrimo teisėjas;

- *įrodymo šaltinis*. Įrodymas tik tada bus leistinas, jeigu yra gautas iš baudžiamojo proceso įstatymo nustatyto šaltinio. Iš anoniminių šaltinių gauti duomenys negali būti pripažinti įrodymais.

- *įrodymo gavimo būdas*. Įrodymus galima gauti atliekant ikiteisminio tyrimo bei kitus procesinius veiksmus. Jie negali būti gauti atliekant veiksmus, nenustatytus įstatyme. Ikiteisminio tyrimo veiksmai griežtai reglamentuoti baudžiamojo proceso įstatymo. Jei juos atliekant bus nukrypta nuo nustatytos tvarkos, tai nebus įmanoma gautus duomenis naudoti įrodinėjimo procese. Be to, neleistini ir tokie įrodymų gavimo būdai, kurių metu buvo naudojama prievarta, grasinimai, apgaulė ir kiti neteisėti veiksmai.

LAT pažymi, kad „*Teisėtais būdais* gautais duomenimis laikomi tokie duomenys, kurie yra surinkti atliekant BPK numatytus procesinius veiksmus ir nepažeidžiant šiems procesiniams veiksmams keliamų reikalavimų bei tinkamai juos užfiksuojant. Įrodymų *leistinumas* reiškia jų tinkamumą, o būtent, ar teisėtai buvo panaudoti tie šaltiniai, iš kurių tos žinios gautos, ar teisėti tų žinių gavimo būdai ir priemonės“[81]. Kitoje nutartyje tas pats teismas nustatė, kad renkant įrodymus buvo pažeista nustatyta tokio veiksmo atlikimo tvarka ir dėl to gautas įrodymas būtų neteisėtas, tačiau teismas pažymėjo, jog tokiu atveju būtina išsiaiškinti, kokią įtaką šis pažeidimas turėjo veiksmo objektyvumui ir jos rezultatų patikimumui, po ko įrodymas gali būti pripažintas leistinu[82]. Taip pat minėtasis teismas pažymi, kad „Duomenys, kuriuos valstybės institucijos ar pareigūnai gavo įstatyme nenumatytu būdu, įrodymais nepripažįstami, nesvarbu, kiek jie reikšmingi nustatant bylos aplinkybes“[83], o „Duomenys, kuriuos gaunant buvo atimtos ar iš esmės suvaržytos įstatymu garantuotos kaltinamojo teisės, įrodymais nepripažįstami, nesvarbu, kad jų patikimumu neabejojama“[84].

Taip pat įrodymai turi būti gauti nepažeidžiant Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintų asmens teisių[85]. Pažymėtina, jog įrodymai turi būti gauti nepažeidžiant ir tarptautinių

[80] Kanapeckaitė J. Galimybė atlikti proceso veiksmus su asmenimis turinčiais psichikos trūkumų (sutrikimų), ir gautų duomenų įrodomoji reikšmė // Jurisprudencija. 2005, Nr. 77 (69). P. 19.
[81] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K- 183/2006.
[82] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-2/2005.
[83] Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga // Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis. Teismų praktika Nr. 27. P. 330.
[84] Ten pat. P. 333.
[85] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-109/2004.

teisės aktų (tokių, kaip, pvz., Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija), saugančių žmogaus teises ir laisves. Beje, Europos žmogaus teisių teismas ne kartą konstatavo, kad ir Vakarų Europos valstybės pažeidžia 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją, nepaiso įrodymų leistinumo principo[86].

Teisinėje literatūroje bei praktikoje neretai kyla diskusijos dėl tokio dalyko: jei iš netinkamo (neteisėto) įrodymų šaltinio ar neteisėtais būdais gautume duomenis, kuriuose nustatomi kiti įrodymų šaltiniai, - ar tokie duomenys gali būti teisėti ir leistini, - sakykime, naudojant smurtą ir kankinimus iš įtariamojo gaunami parodymai (aišku jie, neteisėti), tačiau parodymuose paaiškėja kiti byloje apklaustini asmenys, kuriuos vėliau apklausus gaunami kiti bylai reikšmingi parodymai. Kyla klausimas: ar jie bus teisėtai gauti ir teisėti? Lietuvoje tokių asmenų (įrodymų šaltinių) duoti parodymai bus teisėti (aišku jeigu nebebus vartojamas smurtas ir gauti parodymai atitiks kitus jų vertinimo kriterijus). Tai daugelio valstybių baudžiamojo proceso moksle vaizdžiai vadinama „užnuodyto medžio vaisių problema“. Lietuvoje negali būti elgiamasi kaip JAV, kurios teismų praktikoje gausu pavyzdžių, kai dėl vieno neleistino įrodymo neleistina buvo pripažįstama visa įrodymų grandinė. Tai motyvuojama tuo, kad jeigu pirminis įrodymas yra neleistinas, tai ir kiti įrodymai, gauti naudojant pirminio įrodymo informaciją, yra neleistini – „užnuodyto medžio vaisiai irgi nuodingi“. BPK komentare taip pat pažymima, kad neleistinu įrodymas negali būti pripažintas vien dėl tos priežasties, kad kiti su šiuo įrodymu susiję įrodymai buvo gauti neteisėtais būdais.

JAV teisėje galima išskirti keletą pagrindų, kurie, mūsų manymu, reikšmingi ir Lietuvos teisinės praktikos pagrįstumui, kai surinkti įrodymai taip pat nelaikytini teisėtais, taigi ir leistinais:

1) neteisėti valstybės pareigūnų veiksmai (neteisėtumas suprantamas kaip Konstitucijos ar kitokio įstatymo pažeidimas);

2) apgaule, sukčiaujant ar kitokiu negarbingu ir neteisėtu būdu gauti įrodymai;

3) per neteisėtą kratą ar poėmį gauti įrodymai[87].

- *įrodymo įtvirtinimo būdas*. Įrodymas turi būti užfiksuotas tiksliai laikantis įstatymo. Pavyzdžiui, jeigu procesiniai dokumentai surašyti pažeidžiant galiojančias teisės normas, gauta informacija praranda įrodomąją reikšmę[88]. Praktiškai yra pasitaikę ir tokių atvejų, kuomet daiktai nebuvo tinkamai aprašyti, o pėdsakų ant daikto iki bylos nagrinėjimo neišliko dėl jų netinkamo įpakavimo. Tokiu atveju teisėjas galėtų apklausti tyrėją, kuris patvirtintų, jog pėdsakai po nusikalstamos veikos padarymo buvo išlikę, tačiau ir pastaruosius duomenis teisėjas turėtų įvertinti, o nepašalinus abejonių dėl tiriamų faktinių aplinkybių egzistavimo, minėtiems duomenims neturėtų būti suteikiama įrodomosios reikšmės.

[86] Goda G. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos ir Lietuvos Konstitucijos taikymo problemos // Teisės problemos. 1999, Nr. 3. P. 14.
[87] Žlioba A. Įrodymų leistinumo samprata civiliniame procese // Justitia. 2003, Nr. 3-4. P. 61.
[88] Власова Н.А. Досудебное производство в уголовном процессе. Москва: Юрист, 2000. С. 44-45.

Teorijoje bei praktikoje dažnai kyla klausimas, ar įrodymu gali būti pripažinti duomenys, gauti atliekant operatyvinius veiksmus, o jei taip, tai kaip juos vertinti. Ypač daug diskutuota dėl operatyvinio darbuotojo parodymų vertinimo. Teisinėje literatūroje teigiama, kad operatyviniai duomenys, gauti iš profesionalaus pareigūno, turėtų būti vertinami greta kitų byloje esančių duomenų pagal tuos pačius reikalavimus, nes praktikoje kartais tiesiog neįmanoma tokių duomenų kitaip užfiksuoti. Tokius duomenis teikiantis subjektas privalo būti žinomas teismui, kad juos galima būtų patikrinti. Pagal LAT nutartyse formuojamą teismų praktiką, teismas, nagrinėjantis bylą, kurioje kaltinimas grindžiamas duomenimis, gautais atliekant operatyvinį tyrimą, privalo patikrinti tris pagrindinius aspektus:

1) ar buvo teisinis ir faktinis pagrindas operatyvinio tyrimo veiksmams atlikti;

2) ar tyrimo veiksmai atlikti nepažeidžiant Operatyvinės veiklos įstatyme nustatytos tvarkos;

3) ar duomenis, gautus atliekant operatyvinį tyrimą, patvirtina duomenys, gauti BPK numatytais veiksmais[89].

LAT taip pat pažymėjo, kad atliekant ikiteisminį tyrimą Operatyvinės veiklos įstatymo nustatyta tvarka tik ieškoma duomenų šaltinių, kuriuos nustačius atliekami proceso veiksmai[90].

Pavyzdžiui, Rusijoje operatyvinės paieškos veiksmai atliekami norint atskleisti nusikaltimą ir nustatyti nusikalstamą veiką padariusį asmenį, tačiau operatyvinės paieškos veiksmų rezultatais negali būti vadovaujamasi darant išvadas byloje.

Iki naujojo BPK įsigaliojimo Lietuvoje intensyviai buvo diskutuojama apie Operatyvinės veiklos įstatymo[91] ir BPK santykį. Buvo teigiama, kad ,,(...) daugelis teisės normų, reglamentuojančių operatyvinę veiklą, turėtų būti įstatymo lygio ir tikslinga jas įtraukti į baudžiamojo proceso įstatymą, kaip vieningą nusikaltimų tyrimo teisės aktą"[92]. Po tokių diskusijų į naująjį BPK buvo įtrauktos tokios priemonės, kaip telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolės bei įrašų darymas (BPK 154 str.), savo tapatybės neatskleidžiančių ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiksmai (BPK 158 str.), nusikalstamą veiką imituojantys veiksmai (BPK 159 str.), slaptas sekimas (BPK 160 str.). Taigi, ir duomenys, gauti atliekant šiuos proceso veiksmus, gali būti pripažinti įrodymais. Vis dėlto, mūsų nuomone, toks operatyvinės veiklos reglamentavimo modelis, kai operatyvinę veiklą reglamentuoja du teisės aktai – Operatyvinės veiklos įstatymas ir Baudžiamojo proceso kodeksas, yra neracionalus ir abejotina, ar optimalius. Tokia sistema yra paini ir prognozuotume, kad praktikoje ji vargu ar pasitvirtins. Teisėtumo požiūriu toks modelis taip pat nėra optimalus. Tiek Operatyvinės veiklos įstatyme, tiek baudžiamojo

[89] Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga // Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis. Teismų praktika Nr. 27. P. 377.
[90] Ten pat. P. 384.
[91] Valstybės žinios. 2002, Nr. 65-2633.
[92] Šimkus K. Policijos operatyvinė veikla ir piliečių teisės // LPA mokslų darbai. 1996. P. 63.

proceso įstatyme nustatytų analogiškų veiksmų taikymo tvarka skiriasi, o įstatymų prieštaravimai sukuria palankias sąlygas įstatymų pažeidimui. Todėl svarstytini du operatyvinės veiklos teisinio reglamentavimo modeliai. Pirma, operatyvinę veiklą reglamentuoti specialiame įstatyme (kaip buvo iki naujojo BPK įsigaliojimo), arba, antra, operatyvinę veiklą reglamentuoti BPK. Teisėtumo užtikrinimo požiūriu abu šie modeliai būtų priimtini.

Taigi, įrodymų *leistinumo įvertinimas* - tai nustatymas, kad jie yra gauti teisėtais metodais iš teisėtų šaltinių. Tam reikia išspręsti šiuos klausimus: 1) ar atitinkamų faktinių duomenų šaltinis yra numatytas įstatyme; 2) ar nebuvo pažeisti baudžiamojo proceso įstatymai renkant bei vertinant šiuos faktinius duomenis; 3) jeigu buvo procesinių pažeidimų, tai kokią jie turėjo įtaką informacijos tikrumui ir išsamumui; 4) ar faktiniams duomenims nustatyti buvo panaudojami visi reikiami šaltiniai.

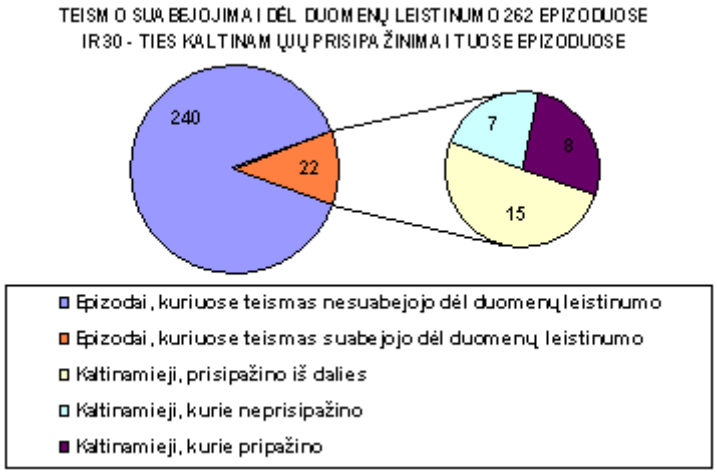
Pastebėtina, kad CPK taip pat skiriamas nemažas dėmesys įrodymų leistinumui. Pagal CPK leistini įrodymai yra tik tie, kurie buvo gauti įstatyme išvardytomis įrodinėjimo priemonėmis. Tai reiškia, kad, pavyzdžiui, laikraščių ir žurnalų publikacijos, sociologiniai tyrimai, statistikos duomenys nėra įrodymai. Civilinio proceso teisės teorijoje išskiriamos pozityvioji ir negatyvioji įrodymų leistinumo taisyklės. Pozityvioji taisyklė nurodo, kokiomis įrodinėjimo priemonėmis galima tinkamai naudotis teisme, arba, kitaip tariant, be kokių negalima apsieiti įrodinėjant. Negatyvioji taisyklė išskiria kai kurias įrodinėjimo priemones, t.y. tam tikras įstatymų numatytas aplinkybes leidžia įrodinėti ne visomis, o tik tam tikromis įrodinėjimo priemonėmis. Štai CPK 177 str. 4 d. numatyta, kad bylos aplinkybės, kurios pagal įstatymus turi būti patvirtintos tam tikromis įrodinėjimo priemonėmis, negali būti patvirtinamos jokiomis kitomis įrodinėjimo priemonėmis. Kaip matome, ši norma yra bendroji, nes nenurodoma, kokiais atvejais ji turėtų būti taikoma. Konkretūs atvejai numatyti specialiosios materialiosios teisės normose. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso (toliau – CK) 1.93 str. 2 d. sakoma, kad „Įstatymų reikalaujamos paprastos rašytinės formos nesilaikymas atima iš šalių teisę, kai kyla ginčas dėl sandorio sudarymo ar jo įvykdymo fakto, remtis liudytojų parodymais šį faktą įrodyti“.

Įrodymų leistinumas civiliniame procese taip pat glaudžiai susijęs su įrodymų teisėtumu (legalumu). Tai rodo, kad tik įstatymo nustatyta procesine tvarka gauti, pateikti, surinkti, ištirti ir įvertinti įrodymai yra leistini. Pavyzdžiui, jeigu pažeista liudytojų parodymų gavimo tvarka (CPK 192 str.), iš liudytojo gautos informacijos negalima laikyti įrodymu, arba jei pažeista ekspertizės skyrimo tvarka (CPK 212 str.), eksperto išvados irgi negalima laikyti įrodymu ir t.t. Kaip matome, įrodymų leistinumo principas civiliniame procese turi bendrų požymių su šio principo taikymu baudžiamajame procese.

Įrodymų leistinumo nustatymas baudžiamajame procese yra būtina jų *tikrumo* įvertinimo sąlyga. Neatsitiktinai leistinumą ir tikrumą siūloma vertinti kartu[93], nes duomenys, kurie neatspindi objektyvios tikrovės, o jais tik siekiama suklaidinti teismą, negali būti leistini.

Empirinio tyrimo metu buvo pastebėta, kad *dėl leistinumo* teismas dažniausiai pasisakydavo tada, kai: 1) teismas pats suabejodavo duomenų leistinumu; 2) kai teisme būdavo pakeičiami parodymai; 3) ikiteisminio tyrimo metu apklausus asmenį nebebūdavo galimybių jį apklausti teisme (pvz., mažamečių, mirusių, išvykusių); 4) ginčydavo kažkuris iš proceso dalyvių (žr. schemą Nr. 8).

Schema Nr. 8

Dažniausiai teismas pasisakydavo dėl asmenų (įtariamųjų, liudytojų, nukentėjusiųjų) apklausų ir gautų duomenų leistinumo ikiteisminio tyrimo metu, taip pat dėl parodymo atpažinti veiksmo (iš nuotraukų, asmenų), parodymų patikrinimo vietoje veiksmo, akistatų. Dėl kitais įstatymo numatytais būdais gautų duomenų ir jų rūšių leistinumo teismas nepasisakė.

Baigiant kalbėti apie duomenų leistinumą paminėtinos LR generalinio prokuroro A. Valantino mintys, kad „Netinkamas proceso įstatymo taikymas gali niekais paversti mūsų visų pastangas. Kiekvienas proceso veiksmas turi būti atliktas preciziškai, todėl tiek prokurorai, tiek tyrėjai privalo puikiai išmanyti Baudžiamojo proceso kodeksą. Skirtingas proceso normos supratimas negalimas. Įrodymais teisme tampa tik teisėtais būdais gauti duomenys, todėl mes šventai privalome laikytis Baudžiamojo proceso kodekse nustatytos tvarkos, gerbti proceso dalyvių teises, viską atlikti pagal kompetenciją“[94]. Iš atlikto empirinio tyrimo rezultatų galima teigti, kad Utenos r. PK tyrėjai ir prokurorai gana tinkamai laikosi BPK nustatytos tvarkos renkant (gaunant) ir fiksuojant įrodymus, nes nei vieno karto teismas neatmetė įrodymo dėl jo neatitikimo leistinumo (teisėtumo) reikalavimams, t.y. neteko sutikti, kad teismas konstatuotų, jog įrodymai gauti neteisėtais būdais ar neatitinka BPK numatytų reikalavimų.

[93] Ратинов А. Р. Судебная психология для следователей. Москва. 1967. P. 139.
[94] Tyrėjo profesija – valstybinės svarbos reikalas // Policija, 2006 m. spal. mėn., Nr. 19 (59-397).

Įrodymų tikrumas. Įrodymų tikrumo įvertinimas formuoja įsitikinimą, kad ja galima neabejotinai tikėti todėl, kad be priekaištų yra ne tik jų forma (leistinumas), bet ir turinys, t.y. jie teisingai atspindi objektyvią tikrovę. Taigi tikrumo įvertinimo tikslas – nustatyti, kaip tiksliai faktiniai duomenys atspindi objektyvią tikrovę. Įvertinant įrodymų tikrumą, reikia atkreipti dėmesį į šiuos momentus:

1) jeigu faktinių duomenų šaltinis yra žmogus (liudytojas, nukentėjusysis ir kt.), reikia įvertinti jo individualias savybes, nuo kurių priklauso asmens sugebėjimas teisingai suvokti ir perduoti informaciją, ar nėra aplinkybių, kliudančių jam tai padaryti, ir t.t. Tam svarbu išsiaiškinti asmens psichofiziologines savybes, jo profesinius ypatumus, suinteresuotumą byla ir t.t. Eksperto atžvilgiu – nustatyti jo kompetentingumą;

2) jeigu faktinių duomenų šaltinis yra daiktas arba dokumentas, reikia atsižvelgti į jo radimo sąlygas (kas, kur, kada ir kaip rado, kiek laiko ir kokios būklės šis objektas ten išbuvo) ir į paties materialaus objekto savybes (iš kokios medžiagos jis pagamintas, kaip jame gali atsispindėti nusikalstamos veikos požymiai ir pan.);

3) reikia analizuoti atitinkamo įrodymo faktinių žinių turinį (parodymų nuoseklumas ir išsamumas, prieštaravimų juose buvimas, eksperto išvados pagrįstumas ir pan.);

4) informaciją, gautą iš vieno šaltinio, reikia palyginti su gauta iš kitų procesinių šaltinių informacija[95].

Atlikus empirinį tyrimą buvo pastebėta, kad teismas vertindamas įrodymus akcentuodavo patį ***subjektą*** dėl jo parodymų patikimumo: asmuo buvo girtas, todėl jo parodymai abejotini dėl objektyvumo, asmuo yra pažįstamas, giminaitis ir linkęs jam padėti, todėl jo parodymai šališki, jais tikėti teismas neturi pagrindo, asmuo apkalba save, kitą asmenį, nes buvo seni ginčai, nesutarimai tarp tų asmenų, įvykį matė iš toli, parodymai nenuoseklūs, asmuo juos keitė po kelis kartus ikiteisminio tyrimo metu ir teisme, jie prieštarauja patys sau, prieštarauja kitiems įrodymams, jais tikėti nėra pagrindo ir pan. Ir priešingai – pasisakydamas dėl įrodymo tikrumo teismas teigdavo: parodymai nuoseklūs, išsamūs, objektyvūs, nėra duomenų, kad būtų apkalbų, asmuo buvo blaivus, nesuinteresuotas, nukentėjusysis netgi atsisakė civilinio ieškinio ir pan. Taip teismas lygindamas vienus įrodymus su kitais šalindavo prieštaravimus. Įdomu ir tai, kad tikrindamas duomenų tikrumą teismas tikrino ir atmetė ***tik asmenų parodymus.*** Kad dėl netikrumo teismas būtų atmetęs kitų rūšių įrodymus (pvz., specialisto išvadas, ekspertizės aktus, atpažinimus, kratas ir kt.) tiriamose bylose nebuvo.

Kaip matome, vertinant duomenų tikrumą, didelę reikšmę turi jų gavimo šaltinio įvertinimas. Todėl Vakarų šalių psichologai, siekdami, kad baudžiamajame procese būtų išvengta nepilnamečių liudytojų nepatikimų parodymų, sukūrė liudytojų apklausos procedūrą ir parodymų

[95] Rinkevičius J. Procesiniai įrodinėjimo baudžiamojoje byloje pagrindai. Vilnius, 1990. P. 37-38.

turinio analizės kriterijus, iš kurių galima nustatyti, ar parodymai patikimi[96]. Tokios metodikos padeda ne tik teisingai įvertinti duomenis, bet ir formuoti vienodą duomenų vertinimo praktiką. Deja, Lietuvoje beveik nėra atlikta mokslinių tyrimų, kaip vertinami nepilnamečių liudytojų parodymai. BPK numatyti keli atvejai, kai į nepilnamečio liudytojo apklausą gali būti kviečiamas psichologas (BPK 186 str. 3 d. ir 280 str. 1 d.), kurio paskirtis apklausiant nepilnametį – "padėti apklausti nepilnametį, atsižvelgiant į jo socialinę ir psichologinę brandą". Moksliniai tyrimai rodo, kad išsiaiškinti faktus apklausiant nepilnamečius yra gana sudėtinga, nes nustatyta nemažai atvejų, kai net ir nuoširdžiai norintys bendradarbiauti liudytojai pateikia nepatikimus parodymus, todėl vertinant tokius parodymus Lietuvoje taip pat reikėtų atsižvelgti į užsienio šalyse sukurtus ir baudžiamajame procese plačiai taikomus nepilnamečių liudytojų parodymų vertinimo kriterijus.

Vertinant, ar įrodymai tikri, naudotinos kitų mokslų, ypač psichologijos bei kriminalistikos, žinios. Mat padaryti išvadą apie konkrečių duomenų tikrumą galima tik atidžiai išstudijavus jų gavimo šaltinį ir visą formavimosi procesą[97].

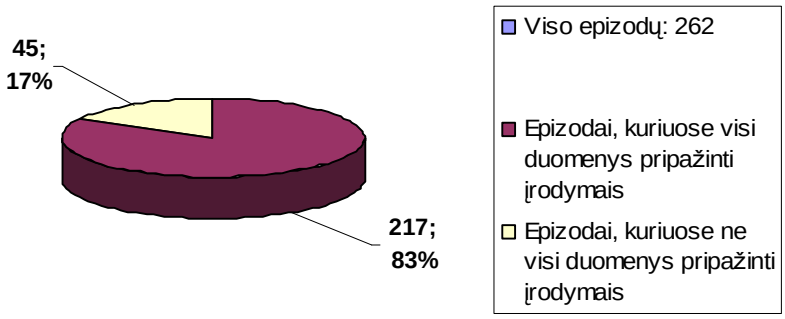
Duomenų tikrumui nustatyti itin daug dėmesio skiriama neatsitiktinai, nes nuo jų įvertinimo priklauso į baudžiamąją atsakomybę patraukto asmens likimas. Todėl, nors galiojančiame BPK duomenų tikrumo reikalavimas nėra tiesiogiai įtvirtintas, tačiau kilus abejonėms, tai visuomet būtina įvertinti. Taigi, praktikoje duomenų tikrumas vertinamas tik tuomet, kai jais suabejoja pats teisėjas ar tikrumą ginčija kuris nors iš proceso dalyvių. Priešingu atveju preziumuojama, jog byloje pateikti duomenys yra tikri. Pavyzdžiui, Rusijos Federacijos BPK tikrumo reikalavimas yra išskirtas kartu su liečiamumo bei leistinumo reikalavimais[98], nors Lietuvos teisinėje literatūroje taip pat sutinkama nuomonė, kad „Išvados - gali ar negali duomenys būti pripažįstami įrodymais, prieinama kartu pagal vidinį įsitikinimą vertinant tiek duomenų leistinumą, tiek jų tikrumą, tiek ir liečiamumą (duomenys privalo būti svarbūs bylai išspręsti *teisingai*)"[99].

Iš visų empirinio tyrimo metu analizuotų 262 epizodų 17 proc. (45 epizodai su 64 kaltinamaisiais) - 74 kartus teismas kažkokių duomenų nepripažindavo įrodymais (žr. schemą Nr. 9). Pažymėtina tai, kad nei viename epizode teismas neatmetė duomenų dėl jų neatitikimo leistinumui. Visi atmesti duomenys iš 74 atvejų (kurių absoliučiai didžiąją dalį sudaro (80 proc. (59) kaltinamųjų parodymai, 19 proc. (14) liudytojų parodymai, 1 proc. (1) nukentėjusiųjų parodymai (žr. schemą Nr. 10)) buvo dėl jų neatitikimo tikrumo reikalavimams (kartu ir liečiamumo), t.y. kaltinamųjų parodymai būdavo atmetami kaip prieštaraujantys kitiems įrodymams. Taip pat ir kitų asmenų parodymai būdavo atmetami kaip prieštaraujantys kitiems įrodymams.

[96] Diržytė A., Čėsnienė I. Nepilnamečių liudytojų parodymų baudžiamajame procese psichologinis vertinimas // Jurisprudencija. 2005, Nr. 67 (59). P. 40.
[97] Sabonis D. Vidinis įsitikinimas, kaip įrodymų ir duomenų vertinimo kriterijus // Teisės problemos. 2006/2 (52). P. 51.
[98] Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации. Москва: Юрист, 2004. P. 251.
[99] Sabonis D. Vidinis įsitikinimas, kaip įrodymų ir duomenų vertinimo kriterijus // Teisės problemos. 2006/2 (52). P. 50.

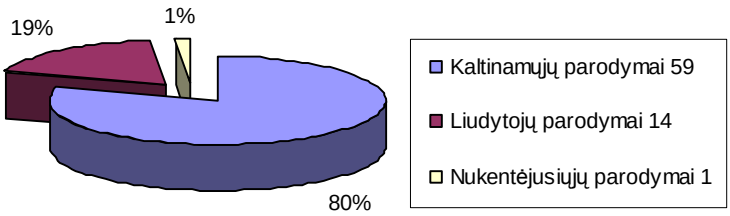
Schema Nr. 9

DUOMENŲ PRIPAŽINIMAS ĮRODYMAIS

Schema Nr. 10

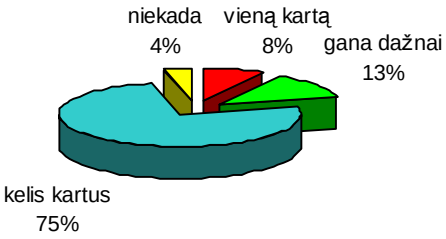
NEPRIPAŽINTŲ ĮRODYMAIS DUOMENŲ RŪŠYS

Apie tai, kokia duomenų tikrumo įvertinimo svarba vykstant teisminiam nagrinėjimui, galime spręsti iš empirinių duomenų (žr. schemą Nr.11).

Išteisinamasis nuosprendis priimtas suabejojus duomenų tikrumu[100].

Schema Nr. 11

[100] Sabonis D. Vidinis įsitikinimas, kaip įrodymų ir duomenų vertinimo kriterijus // Teisės problemos. 2006/2 (52). P. 51.

Kaip matome, praktikoje yra pasitaikę atvejų, kuomet duomenys atmetami, suabejojus jų tikrumu, ir dėl to priimamas išteisinamasis nuosprendis. Tokie atvejai nėra dažni, tačiau akivaizdžiai atspindi duomenų tikrumo įvertinimo reikšmę priimant nuosprendį.

Įrodymų pakankamumas. Įvertinus atskirų duomenų liečiamumą, leistinumą ir tikrumą, visų pirma daroma išvada, ar šie duomenys gali būti įrodymais, tada vadovaujantis vidiniu įsitikinimu, nusprendžiama, ar tie duomenys laikytini įrodymais byloje, paskui vertinamas įrodymų pakankamumas. Kaip jau minėjome ankstesniame skyriuje, *įrodymų pakankamumo* vertinimas yra išimtinė teismo prerogatyva ir vidinis įsitikinimas, kad įrodymų yra pakankamai, suformuojamas tik išnagrinėjus bylą. Šiuo atveju pažymėtina ir tai, kad, pavyzdžiui, sprendžiant klausimą dėl kardomosios priemonės suėmimo skyrimo ar jo termino pratęsimo, teismas vertina ne įrodymų, o duomenų pakankamumą (BPK 121 str. 2 d. nurodyta, jog kardomosios priemonės gali būti skiriamos tik tuo atveju, kai yra *pakankamai duomenų*, leidžiančių manyti, kad įtariamasis padarė nusikalstamą veiką).

Įrodymų pakankamumas įvertinamas remiantis *įrodinėjimo dalyko* ir *įrodinėjimo ribų* sąvokomis, atsižvelgiant į atitinkamos baudžiamojo proceso stadijos uždavinius. Vienu atveju surinktų byloje įrodymų visetas bus pakankamas tik versijoms iškelti, kitu – pareikšti asmeniui įtarimus, trečiu – priimti byloje galutinį sprendimą (priimti nuosprendį, nutraukti bylą). Priimant galutinį sprendimą, byloje surinktų įrodymų visuma turi leisti padaryti tik vieną išvadą apie asmens kaltumą arba nekaltumą, visos kitos versijos turi būti atmestos. Jeigu tai nepadaryta, teismas privalo imtis priemonių išaiškinti byloje esančius prieštaravimus ir juos tinkamai įvertinti.

Įrodymų pakankamumas vertinamas per vidinį įsitikinimą, mąstymo procese, kada gaunamos išvados yra tikėtinos. Tačiau galutinio sprendimo (nuosprendžio), paremto tokiomis išvadomis, išvados turi būti kategoriškos ir motyvuotos, kad nekeltų dvejonių dėl padarytų išvadų tikrumo. Tai yra pažymėjęs ir LAT senatas. Taip pat minėto Teismo senatas pažymi, jog teismas turi konstatuoti, ar pakanka surinktų įrodymų, ar jie leidžia tiksliai nustatyti visas į įrodinėjimo dalyką įeinančias aplinkybes[101]. Paprasčiau yra ikiteisminiame tyrime, kai įrodymų pakankamumas gali būti ir tikėtinas.

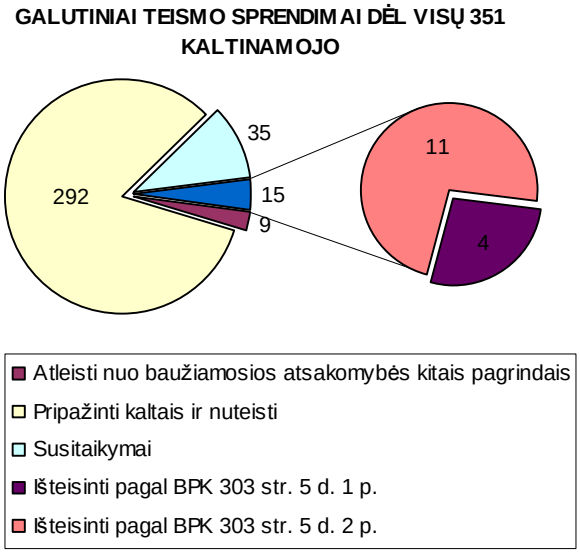
Taigi, įrodymų vertinimo rezultatas – išvada dėl įrodymų pakankamumo teismo išvadoms pagrįsti. Įvertinęs teisiamajame posėdyje išnagrinėtus įrodymus, teismas daro išvadas dėl aplinkybių, turinčių reikšmės bylai išspręsti teisingai. Išvados daromos tik tada, kai pakanka įrodymų. Kaip pastebėjome, sprendimą dėl įrodymų pakankamumo teismo išvadoms pagrįsti lemia daug aplinkybių: įrodymų kiekis, jų rūšys, patikimumas ir pan. Pavyzdžiui, įrodinėjimas ir sprendimas dėl įrodymų pakankamumo yra sudėtingesnis, jeigu teismo išvados grindžiamos

[101] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato nutarimas Nr. 40 ,,Dėl teismų praktikos taikant Baudžiamojo kodekso normas, reglamentuojančias nuosprendžio surašymą“. 3.1.5 punkto rekomendacija.

netiesioginiais įrodymais, tačiau jais taip pat gali būti grindžiama kaltė, jei tais įrodymais nustatyti tarpiniai faktai ir išvados tarpusavyje sujungti nuoseklia ir logiška grandine.

Atlikus empirinį tyrimą darytina išvada, kad dažniausiai konstatuojamas (apkaltinamuoju nuosprendžiu) įrodymų pakankamumas – juk jų užteko nuteisti asmenis (nagrinėjamu atveju net 95,1 proc.) ir tik 3,6 proc. (išteisinamųjų pagal BPK 303 str. 5 d. 2 p.), galima sakyti, įrodymų nepakako. Kitaip tariant, teismas konstatuodamas, kad asmuo išteisinamas, nes nepadarė jam inkriminuojamos veikos, pasakydavo ir tai, kad įrodymų nepakanka. Juk neįrodytas kaltumas lygus įrodytam nekaltumui. Taip pat 1,3 proc. (4 asmenys) buvo išteisinti pagal BPK 303 str. 5 d. 1 p. (nepadaryta veika, turinti nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių) (žr. schemą Nr. 12).

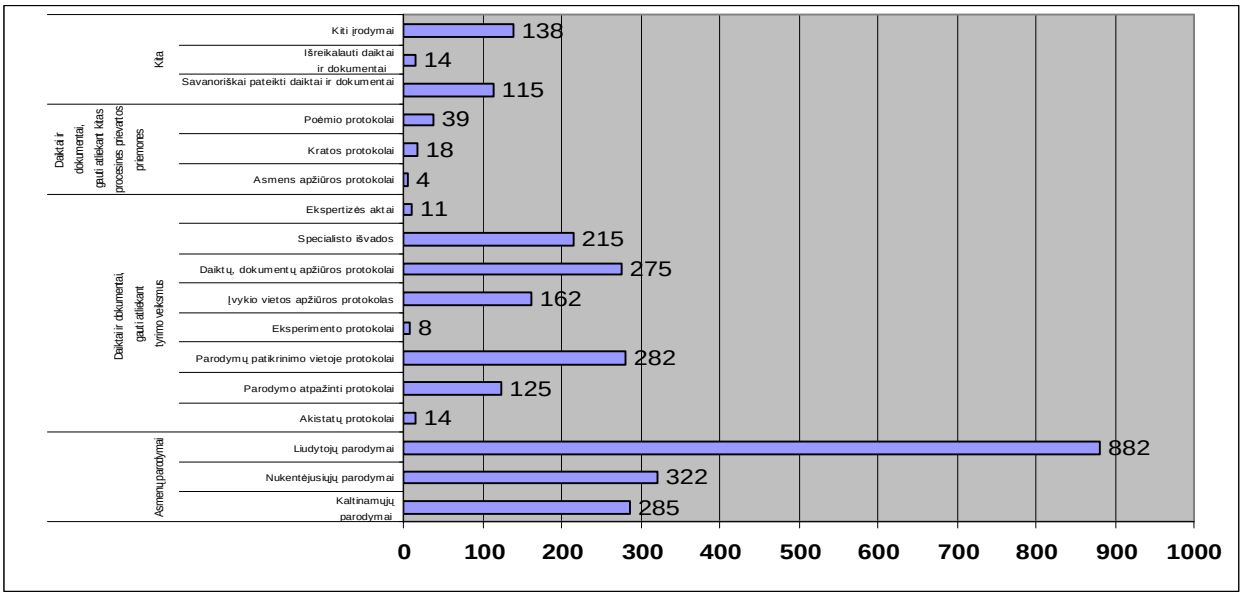
Schema Nr. 12

4. Atskirų įrodymų rūšių vertinimo ypatumai

Galiojančiuose Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso įstatymuose numatomos kelios didelės duomenų, kuriuos teismas gali pripažinti įrodymais, grupės - tai *asmenų parodymai, daiktai ir dokumentai*. Šiame skyriuje pačiais bendriausiais bruožais, remdamiesi mūsų atlikto empirinio tyrimo duomenimis[102], apžvelgsime šių pagrindinių įrodymų grupių (rūšių) vertinimo ypatumus, reikšmę, su tuo susijusias problemas, siūlysime jų sprendimus. Beje, iš tyrimo paaiškėjo, kad visų grupių (rūšių) duomenys, buvę bylose (žr. schemą Nr. 13), teisme buvo pripažinti įrodymais, atitikusiais leistinumo, liečiamumo, tikrumo reikalavimus, išskyrus tik keletą asmenų parodymų, kurie buvo nepripažinti įrodymais dėl jų netikrumo ir neliečiamumo.

Schema Nr. 13

[102] Iš nagrinėtų 187 bylų su 230 epizodais bei 307 kaltinamaisiais, įrodymais buvo pripažinti 2909 duomenys. Vidutiniškai vienam kaltinamajam teko 9,5 įrodymo. Net 51,2 proc. (1489) sudaro asmenų parodymai; 39,6 proc. (1153) daiktai ir dokumentai gauti atliekant tyrimo veiksmus ir taikant kitas procesines prievartos priemones; 4,7 proc. (138) kiti įrodymai; 4 proc. (115) savanoriškai pateikti įrodymai; 0,5 proc. (14) išreikalauti įrodymai. Iš asmenų parodymų didžiąją dalį sudaro 59,2 proc. (882) liudytojų parodymai; 21,6 proc. (322) nukentėjusiųjų parodymai ir 19,2 proc. (285) kaltinamųjų parodymai. Iš daiktų ir dokumentų gautų atliekant tyrimo veiksmus ir taikant kitas procesines prievartos priemones, net 94,7 proc. (1092) sudaro įrodymai, gauti atliekant tyrimo veiksmus, ir tik 5,3 proc. (61) gauti taikant kitas procesines prievartos priemones, iš kurių 63,9 proc. (39) sudaro poėmio protokolai, 29,5 proc. (18) kratos protokolai ir 6,6 proc. (4) asmens apžiūros protokolai. Iš daiktų ir dokumentų gautų atliekant tyrimo veiksmus, daugiausia sudaro 25,8 proc. (282) parodymų patikrinimo vietoje protokolai; 25,2 proc. (275) daiktų, dokumentų apžiūros protokolai; 19,7 proc. (215) specialisto išvados; 14,8 proc. (162) įvykio vietos apžiūros protokolai; 11,4 proc. (125) parodymo atpažinti protokolai. Kiti: tik 0,7 proc. (8) eksperimento protokolai, 1 proc. (11) ekspertizės aktai, 1,3 proc. (14) akistatų protokolai. Kiti duomenys (138) - tai daiktai ir dokumentai, gauti atliekant tyrimo veiksmus ir taikant kitas procesines prievartos priemones, savanoriškai pateikti ar išreikalauti, taip pat dokumentai, gauti ne pagal BPK numatytas taisykles - alkotesterio parodymų šaknelės, daiktai ir dokumentai, atsiradę, pavyzdžiui, nuo administracinės teisenos perėjus prie baudžiamosios ir pan. Panašūs duomenys gauti ir analizavus prokurorų nutarimus nutraukti ikiteisminius tyrimus pagal BPK 212 str. 1 d. 2 p., tik čia asmenų parodymų net 77 proc. (273), o iš duomenų, gautų atlikus tyrimo veiksmus, absoliučiai didžiausią dalį sudaro specialisto išvados - 40,3 proc. (25), ir akistatų protokolai - 38,7 proc. (24). Didelis akistatų protokolų skaičius paaiškinamas tuo, kad tyrėjai, prokurorai kiek išmanydami stengėsi pašalinti prieštaravimus tarp asmenų parodymų, tačiau to nepavykus padaryti bei atsižvelgiant į kitų duomenų nepakankamumą, tyrimas būdavo nutraukiamas nesurinkus pakankamai duomenų, pagrindžiančių įtariamojo kaltę dėl nusikalstamos veikos padarymo.

4.1 Asmenų parodymų vertinimo ypatumai

Asmenų parodymai yra atskira įrodymų grupė, kurios įstatymų leidėjas tiesiogiai BPK neįvardija. BPK VI skyrius reglamentuoja daiktus ir dokumentus, turinčius reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti. BPK 96 str. išvardytos tokių dokumentų rūšys, tarp kurių minimi įvairūs proceso veiksmų protokolai. Tačiau visuminė šio straipsnio analizė leidžia teigti, kad asmenų apklausų protokolų čia nėra. Apklausų protokolai yra savita sudedamoji atitinkamų parodymų, kaip savarankiškų įrodymų rūšių, dalis, atskirai neturintys savarankiškos įrodomosios reikšmės, ir apskritai ją įgyjantys tik per pačius liudytojų, nukentėjusiųjų ir įtariamųjų parodymus, kaip jų procesinės formos išraiška. Taigi, darytina išvada, kad apklausų protokolai baudžiamojo proceso įstatymo požiūriu nėra dokumentai, turintys reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti. Tą patį galima pasakyti ir apie akistatos, kaip ypatingos apklausos formos, protokolus.[103] Tai pateisinama tuo, kad šiuose protokoluose tyrėjas, prokuroras ar teisėjas fiksuoja liudytojų, nukentėjusiųjų, įtariamųjų parodymus apie kokius nors tikrovėje buvusius įvykius ar faktus, kurių patys tiesiogiai stebėti ir suvokti negalėjo, skirtingai nei kitų rūšių protokoluose, tad vertinama yra ne apklausos protokolas, o patys asmens parodymai, kurie ir sudaro atskirą įrodymų rūšių grupę. Tačiau tai daugiau būdinga šiuos įrodymus vertinant teisme. Ikiteisminio tyrimo metu (o kartais ir teisminiame nagrinėjime), kaip vėliau matysime, vertinami yra ne tik asmenų parodymai, bet ir patys apklausos protokolai atskirai, kaip turintys savarankišką įrodomąją galią.

Asmenų parodymų, kaip ir visų kitų įrodymų, vertinimas vyksta pagal visus keliamus leistinumo, liečiamumo, tikrumo reikalavimus. Vertinama kartu su kitais bylos duomenimis, lyginant, šalinant prieštaravimus ir pan. Vieno asmens parodymų negalima arba pripažinti tinkamu įrodymu arba atmesti. Asmens parodymus sudaro žodžiai, frazės, sakiniai, ką viską paėmus ir turime vienus asmens parodymus. Dažnai būna taip, kad tam tikroje dalyje asmens parodymai pripažįstami įrodymu, o kitoje dalyje atmetami kaip netikri, neliečiantys bylos. Pavyzdžiui, kaltinamojo parodymai pripažįstami įrodymu, tačiau teiginys, kad jis nusikaltimo metu buvo blaivus, atmetamas kaip netikras, nes kiti įrodymai patikimai patvirtina kaltinamojo neblaivumą.

Žinoma, liudytojo, nukentėjusiojo, įtariamojo (kaltinamojo) parodymų vertinimas skiriasi visų pirma tuo, kad tai skirtingo statuso proceso subjektai, turintys skirtingą interesą byloje. Vertinant liudytojo parodymus, pirma, reikia nustatyti, ar tie faktai, kurie paaiškėjo apklausos metu, yra tikri ar netikri ir, jeigu jie yra tikri, kokia jų reikšmė išaiškinant įrodinėtinas bylos aplinkybes. Yra išskiriami trys pagrindiniai veiksniai, į kuriuos būtina atsižvelgti nustatant liudytojo parodymų tikrumą. Tai liudytojo pažiūra į bylą ir proceso dalyvius, liudytojo parodymų formavimosi sąlygos,

[103] Rinkevičius J. Proceso veiksmų protokolų, kaip įrodinėjimo priemonių baudžiamajame procese, bendrasis apibūdinimas // Teisė. 2006, Nr. 60. P. 117.

liudytojo asmeninės ypatybės[104]. Paskutiniai du veiksniai vienokiu ar kitokiu mastu nepriklausomai nuo žmogaus valios ir noro daro didelę įtaką liudytojo perduodamai informacijai. Gali būti įvairių objektyvių ir subjektyvių veiksmų, kurie vienoje ar kitoje parodymų stadijoje veikia liudytojo parodymų tikslumą. Jiems priskiriama asmens amžius, sveikatos būklė, regėjimas, klausa, psichinė būklė, orientacija, profesija, išsilavinimas, būsena, kurioje buvo liudytojas suvokdamas faktą (susijaudinęs, išsigandęs, girtas ir t.t.), išorinės aplinkybės, kuriomis liudytojas suvokė faktą (matomumas, apšvietimas, atstumas, triukšmas ir t.t.), laiko tarpas nuo suvokimo iki apklausos momento, apklausos aplinkos bei taktikos ypatumai, žmogaus polinkis fantazuoti. Liudytojo parodymai, atsižvelgiant į įvairius minėtus veiksnius, vertinami analizuojant jų turinį, nuoseklumą, išsamumą, logiškumą, parodymų ryšį su kitais byloje surinktais duomenimis. Šalinant prieštaravimus, svarbiausia yra lyginti su kitais duomenimis ir su ankstesniais (ir ikiteisminio tyrimo metu duotais) to paties asmens parodymais. Štai, pavyzdžiui, vienoje nagrinėtoje byloje[105] senyvo amžiaus nukentėjusysis teisme parodė, kad nieko apie įvykį nebeprisimena, kad jo niekas nemušė ir neapiplėšė. Šio asmens parodymus palyginęs su ikiteisminio tyrimo metu duotais parodymais, kada senolis tiksliai ir nuosekliai nurodė visas plėšimo aplinkybes, teismas parodymų, duotų teisme, nepripažino įrodymais. Teisme buvo apklaustas ir senolį apklausęs tyrėjas, kuris patvirtino ikiteisminio tyrimo metu gautų parodymų tikrumą, patikimumą, teisėtumą. Taigi matome laiko (nuo nusikaltimo padarymo iki nukentėjusiojo apklausos teisme) ir nukentėjusiojo būklės (seno amžiaus) įtaką jų parodymams ir kaip teismas juos vertina. Apskritai nukentėjusiojo parodymų dalykas iš esmės sutampa su liudytojo parodymų dalyku. Atkreiptinas dėmesys tik į tai, kad nukentėjusysis yra suinteresuotas bylos baigtimi, nes jis patyrė žalą. Natūralu, kad jo požiūris į nusikaltėlį savitas. Todėl vertinant nukentėjusiojo parodymus reikia turėti omenyje ypatingą nukentėjusiojo fizinę ir psichinę būklę nusikaltimo metu. Be to, duoti parodymus jam yra ne tik pareiga, bet ir teisė. Nukentėjusysis (kaip ir įtariamasis) baigus tyrimą turi teisę susipažinti su byla, todėl, vertinant jo parodymus teisme, reikia atsižvelgti, ar jis savo parodymų nepriderino prie kitų byloje esančių įrodymų. Įtariamojo (kaltinamojo) parodymai turi būti įvertinami kaip eilinis įrodymas, neskiriant jiems išskirtinės reikšmės, nesvarbu – jis prisipažino ar neprisipažino. Tačiau praktika kartais rodo ką kita - apie perdėtą prisipažinimo sureikšminimą dar kalbėsime penktoje mūsų darbo dalyje. Taip pat reikia papildomai atsižvelgti į įtariamojo procesinę padėtį ir akivaizdų suinteresuotumą bylos baigtimi, nes jis vienintelis neįspėjamas dėl atsakomybės už melagingų parodymų davimą.

Ikiteisminio tyrimo metu ikiteisminio tyrimo pareigūnas ir prokuroras įvertinę gautus asmenų parodymus atskirai ir kartu su kitais asmenų parodymais bei duomenimis, juos palyginę,

[104] Kazlauskas M., Rinkevičius J. Asmenų parodymai baudžiamajame procese. Vilnius, 1991. P. 17.
[105] Utenos rajono apylinkės teismo baudžiamoji byla Nr. N1-22-455/06, 2006 m.

kelia naujas versijas arba atmeta nepasitvirtinusias, planuoja (keičia) tyrimą, jo apimtį ir kryptį, pasirenka (keičia) tyrimo taktiką. Tik įvertinę asmenų parodymus, minėti pareigūnai priima tarpinius sprendimus, nuo kurių priklauso tolimesnio tyrimo eiga, o neretai ir galutinius sprendimus, lemiančius tyrimo baigtį. Dažnai prokurorui tenka vertinti ne pačius asmenų parodymus, o tyrėjo surašytus apklausos protokolus. Tas pats pasakytina ir apie tyrėjus. Štai, pavyzdžiui, dažnai byla perduodama iš vieno tyrėjo rankų į kitas. Perėmęs bylą naujas tyrėjas turi su ja visapusiškai susipažinti, iš naujo vertinti protokoluose užfiksuotus asmenų parodymus. Tai, kad jis visai nebendravo su informacijos šaltiniu – apklaustu asmeniu, o tik perskaitė jo ankščiau duotus parodymus kitam tyrėjui, manome, mažina parodymų vertę ikiteisminio tyrimo metu. Susiklostęs dar ir toks minėtos problemos sprendimas, kad perėmęs bylą tyrėjas vėl iš naujo kviečia tuos pačius asmenis ir klausia apie tas pačias aplinkybes. Tai taip pat ydinga praktika, nes be reikalo kartojami veiksmai, eikvojamos lėšos, gaištamas tyrėjo ir kitų asmenų laikas. Teisingiau būtų suformuluoti praktiką, kad bylą pradėjęs pareigūnas ją galėtų perduoti kitam tik itin išskirtinais atvejais (tai būtų galima sureguliuoti įstatymu).

Teisminio nagrinėjimo metu vertinami tik teisme duoti parodymai arba teisme pagarsinti ikiteisminio tyrimo metu ikiteisminio tyrimo teisėjui duoti parodymai BPK 276 str. numatytais atvejais. Tačiau to paties straipsnio 4 d. pasakyta, kad byloje esantiems įrodymams patikrinti gali būti perskaitomi ir ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui duoti kaltinamojo, nukentėjusiojo ir liudytojo parodymai. Ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui duoti parodymai įrodomosios reikšmės teismui priimant nuosprendį neturi, tačiau jie gali būti reikšmingi tikrinant bei vertinant teisiamajame posėdyje gautus kaltinamųjų, nukentėjusiųjų bei liudytojų parodymus, ekspertizės aktą bei specialisto išvadą, byloje esančius dokumentus ir daiktinius įrodymus. Jeigu yra skirtumų ir prieštaravimų tarp parodymų, kuriuos asmenys davė atliekant ikiteisminį tyrimą ir teisme, teisėjas gali išsiaiškinti juos. Tačiau priimdamas nuosprendį teisėjas negali konstatuoti, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnui duoti parodymai yra teisingi, todėl jais remiamasi priimant nuosprendį. Šiuo klausimu darytina išvada, kad kaltinamojo, nukentėjusiojo ir liudytojo parodymų, duotų prokurorui ar ikiteisminio tyrimo pareigūnui, perskaitymas ir analizė bendrame bylos duomenų kontekste gali turėti reikšmės formuojantis teismo vidiniam įsitikinimui galutinai įvertinti įrodymus[106]. Tokie parodymai negali būti pripažinti įrodymais, atitinkančiais BPK 20 str. nustatytus leistinumo ir sąsajumo reikalavimus, t.y. įrodomosios reikšmės teisme neįgys, tačiau jų įtaka formuojantis teisėjo vidiniam įsitikinimui yra. Šiuo klausimu pritariame MRU doktorantės E. Šapalaitės išsakytai minčiai, kad vis dėlto nuosprendyje tikslinga remtis tam tikrais atvejais balsu perskaičius mirusio, dingusio be žinios, ilgam išvykusio gyventi į užsienį, dėl sunkios ligos negalinčio atvykti į teismo

[106] Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. V-XI dalys. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P. 192.

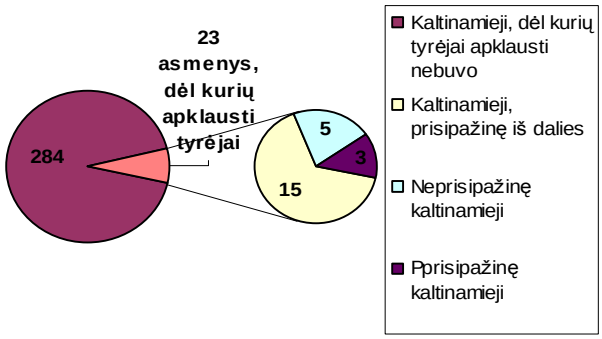
posėdį ir liudytojų parodymais, duotais ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui, nes tyrėjui ar prokurorui, tam, kad organizuoti tokio asmens apklausą pas ikiteisminio tyrimo teisėją, tokių aplinkybių iš anksto numatyti neįmanoma[107]. Tokiu teiginiu siūlome papildyti BPK 276 str. Mes manome, kad šią nuostatą būtų tikslinga taikyti ir dėl kitų asmenų: nukentėjusiųjų, įtariamųjų. Be to, jeigu ikiteisminio tyrimo teisėjas atliko liudytojo apklausą, turėtų būti numatyta galimybė teismui liudytojo prašymu pagarsinti šiuos parodymus bei jais remtis nuosprendyje ir tada, kai liudytojas atvyksta į teisiamąjį posėdį[108]. Šiuo atveju vėl bus vertinami ne patys asmenų parodymai, o protokolai (apklausų, teisiamojo posėdžio), kuriuose užfiksuoti asmenų parodymai. Apklausą ikiteisminio tyrimo metu atlikęs pareigūnas teisme gali būti apklaustas kaip liudytojas (pasakyta BPK 276 str. 4 d.).

Atlikus empirinį tyrimą[109] paaiškėjo, kad dažniausiai tyrėjai apklausiami teisme, kai asmenys, davę parodymus ikiteisminio tyrimo metu, nagrinėjant bylą teisme jau yra mirę, išvykę, nėra galimybių jų apklausti teisme, kai ikiteisminio tyrimo metu buvo apklausti mažamečiai, senyvo amžiaus žmonės, su įvairiom negaliom, kai kaltinamieji neprisipažįsta ar prisipažįsta teisme iš dalies pakeisdami parodymus, kai kiti asmenys teisme pakeičia parodymus. Pagal pastaruosius, tokių apklausų tikslas yra patikrinti asmenų parodymų, duotų teisme, patikimumą, tikrumą. Tai nereiškia, kad po tyrėjo apklausos asmens teisme pakeisti parodymai, bus atmesti, o pripažinti tik tyrėjui duoti parodymai ikiteisminio tyrimo metu. Tokie parodymai įrodymais teisme nevirs, tačiau turės įtakos teismui vertinant teisme duotus parodymus. Jei teismas pripažintų įrodymu asmens parodymus, duotus tyrėjui ar prokurorui, tai būtų vertinama net kaip esminis baudžiamojo įstatymo pažeidimas[110]. Tyrėjas į teismą pasitelkiamas liudyti tam, kad patvirtintų (arba ne) ikiteisminio tyrimo metu duotų asmens parodymų tikrumą, patikimumą, teisėtumą. Po to teismas jau atitinkamai vertina to asmens teisme duotus (dažniausiai pakeistus) parodymus. Tačiau kaip paaiškėjo iš tyrimo, tyrėjas pasitelkiamas liudyti (žr. schemą Nr. 14) negatyvia prasme, t.y. patvirtina ikiteisminio tyrimo metu jam duotų parodymų tikrumą, patikimumą, teisėtumą, ir tai vėliau įtakoja teisėjo apsisprendimą (ir vidinį įsitikinimą) nepripažinti to asmens teisme pakeistų parodymų įrodymais. Be to, pareigūno duoti teisme parodymai apie ikiteisminio tyrimo metu jam atliekant apklausą

[107] Šapalaitė E. Liudytojo apklausos reglamentavimo baudžiamojo proceso kodekse ir taikymo praktikoje santykio problemos // Jurisprudencija. 2007, Nr. 3 (93). P. 89-90.
[108] Ten pat.
[109] Iš 307 kaltinamųjų dėl 7,5 proc. (23) asmenų tiriant įrodymus teisme buvo apklausti tyrėjai. Tyrėjai dažniausiai duodavo parodymus bylose, kuriose įtariamieji neprisipažindavo (21,7 proc. (5)) ar iš dalies prisipažindavo 65,2 proc. (15), na ir 13 proc. (3), kuriose prisipažindavo. Tyrėjo parodymai dažniausiai būdavo dėl gautų duomenų tikrumo, patikimumo, leistinumo (teisėtumo), t.y. dėl apklausų, atpažinimų, parodymų patikrinimo vietoje, atlikimų laikantis BPK reikalavimams, kad joks psichinis ar fizinis smurtas naudotas nebuvo, kad įtariamajam nepažeistos teisės į gynybą ir pan. Po tyrėjų apklausų teisme visi kaltinamieji būdavo pripažįstami kaltais, o jų teisme pakeistais parodymais nebesivadovaujama priimant nuosprendį.
[110] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-544/2005.

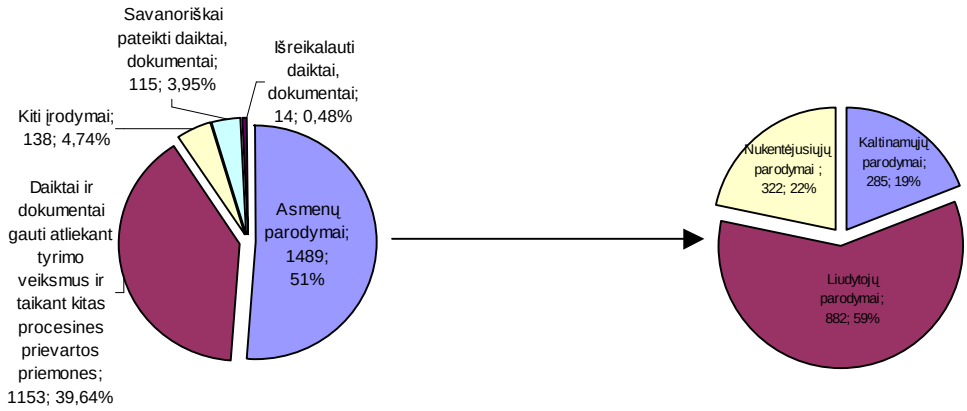
išaiškintas aplinkybes ar byloje esančius įrodymus taip pat yra įrodymas ir juo teismas gali remtis priimdamas nuosprendį.

Schema Nr. 14

„Kaltinimo dėl padaryto nusikaltimo pagrindimui baudžiamajame procese, be kitų įrodymų, didelę reikšmę turi liudytojų bei nukentėjusiųjų parodymai“ – teigiama Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarime[111]. Tai patvirtino ir atliktas empirinis tyrimas, kurio metu nustatėme, kad iš visų duomenų, teisme pripažintų įrodymais, net 51,2 proc. sudaro asmenų parodymai. Iš jų didžiąją dalį (59,2 proc.) sudaro liudytojų parodymai (žr. schemą Nr. 15).

. *Schema Nr. 15*

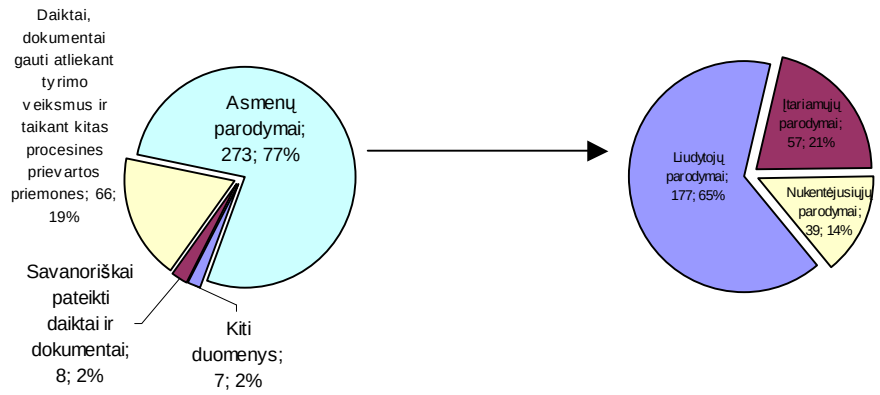

Tokią padėtį dar ryškiau atspindi prokurorų nutarimų nutraukti tyrimus pagal BPK 212 str. 1 d. 2 p. analizė. Juose net 77,1 proc. byloje esamų duomenų sudaro asmenų parodymai, iš kurių 65 proc. liudytojų parodymai[112] (žr. schemą Nr. 16).

[111] Lietuvos Konstitucinio Teismo 2000 rugsėjo 19 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 118^1, 156^1 straipsnių, 267 straipsnio 5 punkto ir 317^1 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

[112] Tyrimo metu buvo atlikta 33 prokurorų nutarimų nutraukti tyrimus pagal BPK 212 str. 1 d. 2 p. nuo 2003-05-01 iki 2007-05-18 analizė. 33 nutarimai buvo priimti dėl 40 įtariamųjų, iš kurių: 82 proc. (33) neprisipažino, 15 proc. (6) iš dalies prisipažino ir 3 proc. (1) prisipažino. Iš visų 354 įrodymų net 77,1 proc. (273) sudaro asmenų parodymai; 18,6 proc. (66) daiktai ir dokumentai, gauti atliekant tyrimo veiksmus ir taikant kitas procesines prievartos priemones; 2 proc. (7) kiti duomenys; 2,3 proc. (8) savanoriškai pateikti duomenys; išreikalautų nėra. Iš asmenų parodymų didžiąją

Schema Nr. 16

Taigi, asmenų kaltė dažniausiai įrodinėjama asmenų (daugiausia liudytojų) parodymais, todėl jų reikšmė akivaizdi, tačiau praktinėje veikloje pastebime keletą problemų. Visų pirma dėl to, kad asmenų, mačiusį įvykį ir galinčių apie tai kažką papasakoti, būna žymiai daugiau nei apklausiama byloje. Nors visų asmenų apklausti netikslinga, tačiau kuo liudytojų apklausiama daugiau, tuo objektyviau atkuriamas pats nusikalstamas įvykis, priimamas patikimesnis nuosprendis. Deja, praktikoje pareigūnai kartais nusistato savotiškas kvotas, kiek vienoje ar kitoje byloje reikia apklausti liudytojų. Taip pat tenka apgailestauti, kad ir liudytojai į savo pareigą žiūri skeptiškai, nepasitiki teisėsauga ir teisingumu, t.y. neretai nenori atvykti pas ikiteisminio tyrimo pareigūnus, prokurorus, į teismus ir duoti parodymus apie jiems žinomus faktus, todėl būtina imtis atitinkamų priemonių, kad būtų skiepijamas pasitikėjimas valstybės pareigūnais, visuomenė ugdoma būti dėmesingesnė įstatymų pažeidimams, nustatytai tvarkai ir vieni kitiems. Matyt, ne vienas yra susidūręs su mūsų visuomenės abejingumu įvykus nusikaltimui ar kitam teisės pažeidimui, kai nesulaukiama jokios pagalbos galbūt ir nesąmoningai, nes siekiama išvengti liudijimų policijoje bei teismuose.

Taip pat praktikoje susiduriama ir su kita opia problema – negarantuojamas liudytojų (nukentėjusiųjų) saugumas, todėl asmenys paprasčiausiai bijo duoti parodymus, o tais atvejais, kai ir duoda parodymus, jie gali būti nepatikimi dėl poveikio iš šalies. Šių parodymų patikimumas yra būtina sąlyga, jei norima išvengti neteisingo ar nepagrįsto asmens nuteisimo[113]. Tik saugus

---

dalį (65 proc. (177)) sudaro liudytojų parodymai; 14 proc. (39) nukentėjusiųjų parodymai ir 21 proc. (57) įtariamųjų parodymai. Iš daiktų ir dokumentų, gautų atliekant tyrimo veiksmus ir taikant kitas procesines prievartos priemones, net 94 proc. (62) sudaro duomenys, gauti atliekant tyrimo veiksmus ir tik 6 proc. (4) gauti duomenys taikant kitas procesines prievartos priemones (iš kurių net 75 proc. (3) sudaro kratos protokolai ir 25 proc. (1) asmens apžiūros protokolai). Iš daiktų ir dokumentų, gautų atliekant tyrimo veiksmus, daugiausia sudaro specialisto išvados - 40,3 proc. (25); akistatos protokolai 38,7 proc. (24); apžiūros protokolai 16,1 proc. (iš kurių 11,3 proc. (7) daiktų, dokumentų apžiūros protokolai ir 4,8 proc. (3) įvykio vietos apžiūros protokolai); 1,6 proc. (1) eksperimento protokolai; 3,2 proc. (2) parodymų atpažinti protokolai.

[113] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. birželio 20 d. apžvalga „Dėl teismų praktikos taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias nuosprendžio surašymą“. Teismų praktika Nr. 19. 2003.

liudytojas yra nepriklausomas nuo aplinkinių įtakos, gali netrukdomai vykdyti savo pareigas, t.y. duoti objektyvius ir patikimus parodymus. Būtent todėl saugumas laikytinas viena iš startinių pozicijų kalbant apie parodymų patikimumo užtikrinimą[114].

Minima problema ypač būdinga tiriant sunkius ir labai sunkius nusikaltimus. Tokiose bylose kas kelintas asmuo prašo jį įslaptinti, tačiau įstatymas tam kelia didelius reikalavimus. Vis dėlto sveikintinas neseniai[115] įsigaliojęs BPK 199 str. 3 d. pakeitimas, kuriame minima ir apysunkio nusikaltimo sąvoka, tačiau tai vargu iš esmės išspręs minimą problemą. Be to, BPK 301 str. 2 d. pasakyta, kad apkaltinamasis nuosprendis negali būti pagrįstas vien tik įslaptintų liudytojų parodymais. Tai, mūsų nuomone, laikytina vienintele laisvo įrodymų vertinimo teisme išimtimi. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas taip pat yra pažymėjęs, kad įslaptintų liudytojų parodymais galima remtis tik kaip vienu iš įrodymų, tačiau tokie parodymai baudžiamojoje byloje negali būti lemiamais ar net vieninteliais įrodymais[116].

Taigi, asmenų parodymai yra svarbi priemonė nustatyti byloje tiesą, tačiau efektyviai panaudoti ikiteisminio tyrimo ir teisminio nagrinėjimo metu šiuos įrodymus galima tik tada, kai jie visapusiški išanalizuoti, kruopščiai patikrinti ir kritiškai įvertinti.

4.2 Daiktų vertinimo ypatumai

Kita stambi įrodymų grupė yra *daiktai*, turintys reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti. Daiktai kaip įrodymai yra viena iš seniausių ir labiausiai paplitusių įrodymų rūšių, žinoma visose baudžiamojo proceso sistemose. Daiktus, kaip ir dokumentus, reglamentuoja BPK VI skyrius. BPK išskirtini trys pagrindiniai jų gavimo būdai: daiktai, gauti atliekant tyrimo veiksmus ir taikant procesines prievartos priemones, savanoriškai pateikti daiktai bei išreikalauti daiktai. Paskutiniai du gavimo būdai yra atskiri, tačiau vis vien laikomi procesiniais daiktų rinkimo būdais. Kad daiktai būtų pripažinti įrodymu, jie turi atsirasti byloje tik minėtais trimis keliais. Nežinia iš kur byloje atsiradęs daiktas įrodymu pripažintas nebus.

Kaip teigiama baudžiamojo proceso teisės doktrinoje, daiktai dažniausiai yra netiesioginiai įrodymai byloje, įrodantys tarpinio fakto buvimą, todėl itin reikšmingas jų neatsietas vertinimas kartu su kitais bylos duomenimis, pirmiausia su jų paėmimo, apžiūros ir tyrimo rezultatų protokolais[117]. Pats daiktas kaip materialus objektas savaime, be jo specialios apžiūros ar tyrimo, mums gali nieko nesakyti ir neįrodyti, todėl daiktų vertinimas neatsiejamas nuo atitinkamo

[114] Jurka R. Liudytojų saugumas kaip priemonė užtikrinant jų parodymų patikimumą // Jurisprudencija. 2005, Nr. 75 (67). P. 31.
[115] 2007 rugs. 1 d.
[116] Lietuvos Konstitucinio Teismo 2000 rugsėjo 19 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 118^1, 156^1 straipsnių, 267 straipsnio 5 punkto ir 317^1 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.
[117] Ancelis P., Šapalaitė E. Daiktų statusas baudžiamajame procese // Jurisprudencija. 2003, Nr. 49 (41).

dokumento (to daikto apžiūros protokolo, specialisto išvados, ekspertizės akto) vertinimo. Neveltui baudžiamojo proceso teisės klasikas J. Rinkevičius yra pasakęs, kad daiktai yra „nebylūs liudytojai“, kuriems prakalbinti reikalingos įvairių sričių specialistų ir ekspertų žinios[118]. Daiktinio įrodymo kalba - tai jį tiriančio eksperto kalba[119]. Beje, pavyzdžiui, Vokietijoje daiktai kaip įrodymai kartais nėra įvardijami, o įrodymu gali būti tik to daikto apžiūros rezultatai. Lietuvoje vis dėlto įrodymu laikome patį daiktą, tačiau, kaip minėjome, tam, kad jis kažką įrodytų, reikalingas dokumentas – apžiūros protokolas, specialisto išvada, ekspertizės aktas ir kt. Pats daiktas neatsietai vertinamas ir su jo atsiradimo byloje dokumentu (įvykio vietos apžiūros, kratos, poėmio, parodymų patikrinimo vietoje, savanoriško pateikimo, išreikalavimo ir kt. protokolais), kurie pasako, kokiomis aplinkybėmis daiktas atsirado ar buvo surastas byloje. Šios aplinkybės taip pat reikšmingos vertinant daiktus, nes įrodomąjį krūvį gali nešti vien tik pati daikto radimo vieta (pvz., nusikaltėlio kepurė, rasta nusikaltimo vietoje).

Daiktų vertinimą reikia suprasti kaip procesą, kuris prasideda nuo jų suradimo ir baigiasi tada, kai byloje priimamas galutinis sprendimas. Baudžiamajame procese daiktai vertinami vienodai su kitais bylos duomenimis pagal visas bendrąsias įrodymų vertinimo taisykles, tikrinant daiktą leistinumo, liečiamumo, tikrumo, pakankamumo aspektais, lyginant gautus duomenis su duomenimis gautais, iš kitų šaltinių. Tačiau atsižvelgiant į tai, kad daiktai dažniausiai yra netiesioginiai ir nebylūs įrodymai, jų vertinimas ir įrodinėjimas jais yra sudėtingi procesai, turintys savų ypatumų. Kaip teigiama doktrinoje, daiktų, kaip įrodymų, vertinimas – tai jų leistinumo, sąsajų ir įrodomosios vertės nustatymas. Leistinumas apibrėžiamas kaip daiktų aptikimo, paėmimo, fiksavimo, pateikimo, išreikalavimo ir procesinio įforminimo taisyklių laikymasis. Negali būti įrodymais daiktai, kurių atsiradimas byloje niekaip neįformintas arba juos paimant padaryti šiurkštūs BPK pažeidimai. Daiktų sąsaja ir įrodomoji reikšmė priklauso nuo tų aplinkybių, kurias jie patvirtina arba paneigia[120]. Taip pat svarbu išsiaiškinti daikto tikrumą: ar tai tikrai rastasis daiktas, ar jis nesuklastotas, ar nepakito jo savybės dėl kitokių veiksnių ir pan. Vertinant daiktų tikrumą reikia atkreipti dėmesį į galimą daiktų imitavimą - falsifikavimą. Praktinėje veikloje pasitaiko atvejų, kai, pavyzdžiui, eismo įvykių bylose po avarijos šalia kelio „išdygsta“ tariama kliūtis - akmuo, o suinteresuoti byla asmenys iškelia atitinkamas versijas. Nemažai tokių pavyzdžių aprašyta kriminalistikos literatūroje[121]. Vertinant daiktus reikia atsižvelgti į jų radimo ar atsiradimo byloje sąlygas bei aplinkybes: kas, kur, kada ir kaip rado, pateikė, kiek laiko ir kokios būklės šis objektas ten išbuvo, kokios aplinkos sąlygos jį veikė. Taip pat būtina atkreipti dėmesį į daiktų saugojimo sąlygas, apžiūros kruopštumą, procesinio įforminimo tvarkos laikymąsi ir t.t. Taip pat

[118] Rinkevičius J. Daiktiniai įrodymai. Vilnius, 1996. P. 6.
[119] Полянский Н.Н. Доказательства в иностранном уголовном процессе. Москва: Госюриздат, 1946. С. 130.
[120] Ancelis P. Šapalaitė E. Daiktų statusas baudžiamajame procese // Jurisprudencija. 2003, Nr. 49 (41).
[121] Žr. Torvaldas J. Kriminalistikos keliai ir klystkeliai. Vilnius: Mintis, 1981. P. 258.

reikia įvertinti ir paties materialaus objekto savybes: iš kokios medžiagos jis pagamintas, kaip jame atsispindi nusikaltimo pėdsakai, kiek šis objektas atsparus atmosferos poveikiui ir t.t. [122].

Ikiteisminio tyrimo metu daiktų įvertinimas padeda tyrėjui, prokurorui planuoti tyrimą, jo apimtį ir kryptį, kelti, paneigti versijas, priimti sprendimus. Daiktų įvertinimas dažnai turi lemiamą reikšmę, ypač priimant tarpinius procesinius sprendimus. Pareigūnai vertina daikto reikšmę, padėtį procese kitų duomenų atžvilgiu, sprendžia, ar su daiktu reikia atlikti specialius tyrimus siekiant gauti reikšmingos informacijos, ar paprasčiausiai apžiūrėti daiktą fiksuojant jo bendruosius ir individualiuosius požymius. Vien tik išsamus ir tinkamas visų šių savybių užfiksavimas apžiūros protokole ir fotografijose padeda išsklaidyti abejones dėl daikto autentiškumo, šio daikto įrodomosios galios[123]. Dar prieš atsirandant daiktui byloje, pareigūnas apžiūrėdamas įvykio vietą sprendžia, kokie aplinkiniai daiktai gali turėti reikšmės nusikalstamos veikos tyrimui ir nagrinėjimui. Šiuo atveju jau yra vertinamas įvykio vietoje esančių daiktų pirminis liečiamumas, tikrumas. Tolesnėje proceso eigoje šis pirminis įvertinimas gali keistis atsižvelgiant į papildomai surinktą informaciją, kol galutinai daiktinius įrodymus įvertina teismas priimdamas nuosprendį.

Teisme daiktai galutinai įvertinami pagal minėtas taisykles ir ypatumus sprendžiant jų pripažinimo įrodymais klausimą. Teisme, įrodymų tyrimo metu, daiktai apžiūrimi (BPK 289 str.) nepriklausomai nuo to, ar buvo daryta jų apžiūra ikiteisminio tyrimo metu. Tokios apžiūros esmė yra ta, kad tik teisme ištirti ir patikrinti daiktai gali tapti įrodymu, kuriuo remiantis bus priimamas nuosprendis. Be to, daiktai gali būti pateikti kaltinamajam jo apklausos metu siekiant nustatyti nurodytas aplinkybes bei kaltinamajam pateikiant kontrolinius klausimus jo parodymų teisingumui patikrinti[124].

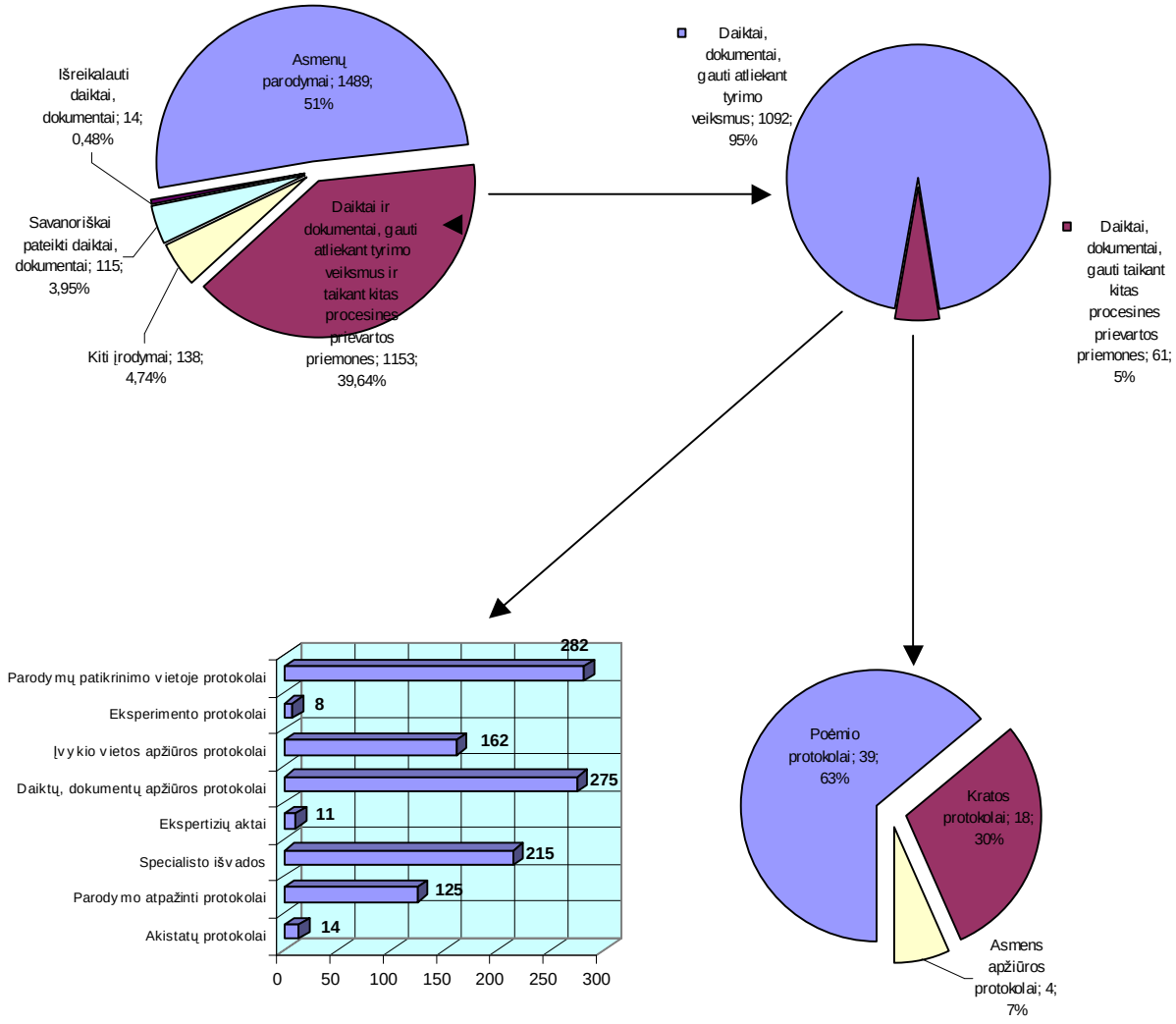
Atlikus empirinį tyrimą paaiškėjo, kad daiktai byloje dažniausiai atsiranda atlikus įvykio vietos apžiūrą, poėmį, kratą. Be to, gana nemaža dalis daiktų pateikiama savanoriškai (žr. schemą Nr. 17). Manytume, tai geras rodiklis, nes tyrėjai (pagal tyrimo aplinkybes ir taktiką) juos gauna procesiškai ekonomiškesnėmis priemonėmis – asmeniui savanoriškai pateikiant, o ne taikant sudėtingesnes prievartos priemones – kratą ar poėmį. Deja, mažai daiktų gaunama išreikalaujant (žr. schemą Nr. 17). Ganėtinai dažni įrodymai yra daiktų, dokumentų apžiūros protokolai, specialisto išvados. Tai rodo, kad vyksta darbas su daiktais siekiant juos „prakalbinti“ (žr. schemą Nr. 17).

Praktinė veikla rodo, kad nuo įvykio vietos apžiūros atlikimo nuoseklumo priklauso kokie daiktiniai įrodymai bus byloje. Ypač tai svarbu tiriant sunkių ir labai sunkių nusikaltimų bylas. Kartais būna taip, kad įvykio vietoje rastas, atrodo, visai nereikšmingas daiktas vėliau gali tapti pagrindiniu įrodymu.

---

[122] Rinkevičius J. Daiktiniai įrodymai. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1996. P. 31.
[123] Goda G. Kazlauskas M. Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. Vilnius, 2005. P. 211.
[124] Ten pat. P. 441.

Schema Nr. 17

Pradinio tyrimo metu dažniausiai nustatomos pačios svarbiausios detalės ir, jeigu iš karto neatsiranda akivaizdžių įrodymų, šiuolaikinė teismo ekspertizė gali labai daug atskleisti iš menkiausių medžiagų liekanų, jei tik jų randama, identifikuojama, surenkama ir registruojama[125]. Vis dėlto tenka pastebėti problemą dėl BPK naujovės - įvykio vietos tyrimo, nes pastarasis veiksmas praktikoje nelabai įsitvirtino. Tinkamai ir laiku atlikus šį veiksmą, galima rasti labai reikšmingų, o neretai ir visa lemiančių įrodymų - daiktų. Operatyvus ir kruopštus įvykio vietos ištyrimas ypač svarbus tolesnei tyrimo eigai, nes tik kvalifikuotai atliktas veiksmas leidžia nustatyti pėdsakus ir daiktus, kuriais remiantis galima atskleisti nusikaltimo darymo aplinkybes, jį padariusį asmenį, motyvus[126]. Nors prof. dr. H. Malevski teigia, kad įvykio vietos tyrimas, kaip aukščiausia

[125] David Owen. Paslėptieji įkalčiai. 2003 m. vertimas iš anglų kalbos. London, 2000. P. 26.
[126] Ancelis P., Šapalaitė E. Daiktų statusas baudžiamajame procese // Jurisprudencija. 2003, Nr. 49 (41).

įvykio vietos apžiūros forma naudojant aktyvius ekspertinius tyrimo metodus, neturėtų būti per dažnai taikomas, tačiau kartu išsako ir rūpestį dėl šios naujovės pernelyg pasyvaus taikymo praktikoje[127]. Tą patvirtino ir mūsų atliktas tyrimas (žr. schemą Nr. 17).

Tenka pastebėti keletą netikslumų BPK vartojant daiktų sampratą. BPK VI skyriuje kalbama apie *daiktus, turinčius reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti*, o štai įrodymų tyrimo metu teisme - BPK 289 str. „Daiktinių įrodymų apžiūra" - jau kalbama apie *daiktinius įrodymus* (kaip kad anksčiau galiojusiame BPK). Tiksliau būtų vartoti sąvoką – *„Daiktų, turinčių reikšmės nusikalstami veikai nagrinėti, apžiūra*". Apskritai pagal BPK 20 str. prasmę BPK XXI skyrius „Įrodymų tyrimas" turėtų vadintis – *„Duomenų, turinčių reikšmės nusikalstamai veikai nagrinėti, tyrimas*". Taip mano ir G. Goda[128]. Tačiau tokių sąvokų nesutapimų apstu visame BPK - vienur ikiteisminio tyrimo metu kalbama apie duomenis, kitur apie įrodymus, vienur ikiteisminio tyrimo metu asmenys disponuoja duomenimis, kitur įrodymais, vienur kalbama apie daiktus, turinčius reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti, kitur jau apie daiktinius įrodymus ir t.t. Toks „chaosas" ir dviprasmis sąvokų naudojimas BPK iškreipia tų sąvokų sampratą ir gali sukelti sumaišties praktiniame darbe taikant tas normas bei vertinant įrodymus (duomenis). Visos šios ir kitos problemos, matyt, (tikimės) tik laiko klausimas, nes 2003-05-01 įsigaliojęs naujasis BPK nuolatos pildomas, keičiamas, tobulinamas. Ir tenka pasidžiaugti, jog keitimai vyksta pozityvia linkme. Štai, pavyzdžiui, visai neseniai[129] išleidus gausybę BPK pakeitimų ir papildymų, buvo užpildyta spraga dėl prokuroro nutrauktų ikiteisminių tyrimų apskundimo termino. BPK 214 str. papildytas 5 d., kur ir minimas 14 dienų apskundimo terminas. Jį nustatyti buvo būtina, nes nutraukus tyrimą kartu sprendžiamas ir daiktų grąžinimo klausimas, todėl nesant tokio apskundimo termino, vėliau galima prarasti bylai svarbius įrodymus. Nutraukus ikiteisminį tyrimą daiktai turi būti laikomi prie bylos, kol pasibaigs apskundimo terminai. Šia nuostata, mūsų manymu, derėtų papildyti BPK 94 str.

Kadangi daiktai neretai surandami ir ištiriami pritaikant specialiąsias žinias, sukuriant vis naujesnius ir tobulesnius jų suradimo, fiksavimo bei tyrimo metodus ir priemones, daiktų tinkamo įvertinimo ir panaudojimo baudžiamosiose bylose galimybės nuolat didėja. Antra vertus, būtina atkreipti dėmesį ir į tai, kad naujos technologijos didina tikimybes klastoti, iškreipti iš daiktų gaunamą informaciją[130]. Daiktai yra labai svarbūs įrodinėjimo procese, nes kruopščiai ir visapusiškai ištirti bei nešališkai įvertinti, jie gali lemti ir bylos baigtį. Iš tokių daiktų gauta informacija, užfiksuota apžiūrų, specialisto išvadų, ekspertizės aktų forma, kaip matysime iš tolesnio skyriaus, vaidina išskirtinį vaidmenį įrodinėjimo procese.

---

[127] Ar įvykio vietos tyrimas – tapatus įvykio vietos apžiūrai // Policija, 2006 m. bal. mėn., Nr. 19 (59-397).
[128] Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. Vilnius, 2005. P. 182.
[129] 2007 birž. 28 d.
[130] Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. Vilnius, 2005. P. 213.

4.3 Dokumentų ir ekspertizės vertinimo ypatumai

Kita itin svarbi ir dažnai naudojama įrodinėjimo priemonė baudžiamajame procese yra *dokumentai*, kurie, kaip rodo ir mūsų atliktas tyrimas (žr. *13 ir 17 schemas*), sudaro didelę atskirų įrodymų rūšių grupę. Kaip ir daiktai, dokumentai turintys reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti, reglamentuojami BPK VI skyriuje. Normos reglamentuojančios dokumentus, išties pažangios, nes, atsižvelgiant į modernėjantį pasaulį ir naujoves, išplėsta dokumento samprata baudžiamajame procese, suteikianti įrodinėjimo subjektams daugiau laisvės materialius objektus pripažinti dokumentais. Doktrinoje yra išskiriami šie dokumentų, kaip atskirų įrodymų rūšių, pagrindiniai požymiai: materialus objekto pobūdis, dokumento autorius, įrodomosios informacijos užfiksavimo dokumente būdas, dokumento turinys[131]. Dokumentai, kaip ir visi kiti įrodymai (duomenys), vadovaujantis bendraisiais įrodymų vertinimo kriterijais, vertinami tiek ikiteisminio tyrimo metu, tiek teisme.

Dokumentas susideda iš jo formos ir turinio, kuriuos ir reikia vertinti pagal leistinumo, liečiamumo ir tikrumo reikalavimus. Vertinant dokumento liečiamumą, reikšmingas pirmiausia jo turinys, o ne forma, nes dokumentų liečiamumas suprantamas kaip jų turinio ryšys su įrodinėjamomis aplinkybėmis ir kitais bylos duomenimis. Šis ryšys BPK įtvirtintas kaip savybė patvirtinti ar paneigti bet kurią aplinkybę, turinčią reikšmės bylai išspręsti teisingai, kaip savybė padėti atskleisti nusikalstamą veiką ir nustatyti su šia veika susijusias aplinkybes ar turėti reikšmę nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti. Dokumentas, kuris tokių savybių neturi, kaip neliečiantis bylos, įrodymu nebus pripažintas. Dokumente užfiksuota informacija – turinys analizuojama, lyginama su kitais bylos duomenimis, taip nustatant ryšį (sąsajas) su įrodinėtinomis aplinkybėmis, šalinant prieštaravimus. Būtinas dokumento ir visos bylos ryšys, atskleidžiant dokumento kaip įrodymo liečiamumo savybę, t.y. potencialą kažką įrodyti, kas reikšminga bylai. Dokumentų, neliečiančių įrodinėtinų aplinkybių, byloje neturėtų būti - tokią nuomonę išsakė ir LAT[132]. Atliktas empirinis tyrimas parodė, kad nei vienas dokumentas (ir daiktas) teisme nebuvo atmestas kaip neliečiantis bylos, tad nagrinėtose bylose dokumentų, neliečiančių įrodinėtinų aplinkybių, nebuvo.

Dokumento leistinumo vertinimas tampriai susijęs su tikrumo įvertinimu, nes tik leistinumo reikalavimų laikymasis užtikrina dokumente užfiksuotos informacijos tikrumą. Dokumento leistinumas apibūdina jo tinkamumą naudoti įrodinėjimo procese dėl to, kad jis gautas teisėtais būdais iš teisėtų šaltinių. Teisėti būdai – tai tik įstatymų nustatyta tvarka (atliekant tyrimo veiksmus ir taikant procesines prievartos priemones, savanoriškai pateikiant ar išreikalaujant) gauti dokumentai laikantis procesinės įforminimo tvarkos, protokoluojamo veiksmo atlikimo tvarkos,

[131] Rinkevičius J. Dokumentų sąvoka baudžiamajame procese. Pagrindiniai reikalavimai pripažįstant dokumentus įrodymais // Teisė. 2004, Nr. 52. P. 90.
[132] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-57/1999.

nepažeidžiant asmenų teisių ir laisvių, nenaudojant smurto, prievartos, kitų neteisėtų veiksmų. Beje, kalbant apie gavimo būdus, tai realiai gaunami ne tik atliekant proceso veiksmus, savanoriškai pateikiant ar išreikalaujant - t.y., pagal BPK normas, bet ir kitais būdais. Pavyzdžiui, tam tikri dokumentai, esantys baudžiamojoje byloje, gali būti gauti pagal administracines procesines normas, kai nuo administracinės teisenos pereinama prie baudžiamosios. Tačiau tikriausiai būtų neracionalu sumenkinti administracinę teiseną ir visus atliktus veiksmus, kurių metu buvo gauti svarbūs bylai dokumentai (ir daiktai), kartoti iš naujo, t.y. gauti jau pagal BPK normas. Dažnai būna ir taip, kad nutraukiant ikiteisminį tyrimą pagal BPK 3 str. 1 d. 1 p. (nepadaryta veika, turinti nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių), duodamas nurodymas atitinkamiems pareigūnams pradėti administracinio teisės pažeidimo bylos teiseną (jei padaryta ne nusikalstama veika, o pažeidimas, už kurį atsakomybė numatyta Lietuvos Respublikos Administracinių teisės pažeidimų kodekse (toliau - ATPK), kurie nekartodami veiksmų iš naujo, o tik remdamiesi nutarimu nutraukti ikiteisminį tyrimą bei kita perduota medžiaga (baudžiamojoje byloje esančių dokumentų kopijomis), priima atitinkamus sprendimus jau administracinėje byloje. Toliau kalbant šiuo klausimu reikia paminėti, kad, pavyzdžiui, alkotesterio šaknelės taip pat bus gautos ne pagal BPK normas, o vadovaujantis kitais teisės aktais, tačiau baudžiamojoje byloje jos galės tapti įrodymais ir turėti reikšmę sprendžiant asmens neblaivumo klausimą. Juo labiau kad logiškai, gramatiškai analizuojant BPK 20 str. 1 d. matyti, kad dokumentai byloje gali būti gaunami *įstatymų* nustatyta tvarka. Tai reiškia, kad ne tik *baudžiamojo proceso įstatymo* nustatyta tvarka, o ir *kitų įstatymų* nustatyta tvarka. Kalbant apie BPK minimą dokumentų gavimo būdą - išreikalavimą (BPK 97 str.), - tenka pastebėti, jog praktikoje dažnas toks būdas, kai pareigūnai siųsdami paklausimus (reikalaudami), atitinkamoms institucijoms tenurodo tik baudžiamosios bylos numerį neva kaip pagrindą, tačiau teisinio pagrindo – tai numatančios BPK normos, nenurodo. Manome, kad teisinis pagrindas turėtų būti nurodomas, pažymint BPK straipsnį, kuriuo vadovaujantis reikalaujama dokumentų, nes kitaip byloje gautą dokumentą galėtume laikyti gautą ne pagal BPK, o pagal Viešojo administravimo ar kitus įstatymus, pagrįstus tarpinstituciniu bendradarbiavimu, o bereikalingi interpretavimai baudžiamojoje byloje tikrai nereikalingi. Kaip ten bebūtų, akivaizdu, kad įstatymų leidėjas turėjo aiškiau pasisakyti dėl įrodymų gavimo būdų baudžiamajame procese, nes šis klausimas labai svarbus dokumentus pripažįstant leistinais. Tuo pačiu atkreipiame dėmesį, kad paskutiniame LAT biuletenyje Teismų praktika Nr. 27, jau nagrinėjama įrodymų (duomenų) gavimo byloje problema.

Teisėti šaltiniai – tai visi įstatymo leidžiami ir kompetentingi informacijos teikėjai. Pripažįstant dokumentą leistinu, turi būti žinomas šis informacijos šaltinis ir galimybė jį bei informaciją patikrinti, taip pat dokumento autoriaus kompetencija ir informuotumas, dokumentų rinkimo ir gavimo byloje taisyklių laikymasis. Dokumentas nebus pripažintas leistinu, jei jis anoniminis, nes taip atimama galimybė patikrinti dokumento tikrumą, jei dokumentas sudarytas

nekompetentingo (neturinčio tokių teisių, įgaliojimų) ar neinformuoto (kuris pateikia tik savo subjektyvią vertinamojo pobūdžio nuomonę) asmens, ar jei dokumentas gaunamas ne įstatymų nustatyta tvarka ar nesilaikant procesinės formos (taisyklių). Vertinant tikrumą, reikia atkreipti dėmesį į dokumento autentiškumą, patikimumą, ypač tai aktualu vertinant dokumentų kopijas, vertimus (kopijos turi būti patvirtintos, vertimą atlikęs asmuo įspėtas pagal BK 235 str.). Taip pat vertinant tikrumą, leistinumą, reikia atkreipti dėmesį, ar dokumentas, pagal jo formą ir rūšį, turi būtinus rekvizitus, t.y. ar dokumento forma atitinka dokumentams keliamus reikalavimus. Tai daugiau taikoma oficialiems dokumentams, o asmeniniams dokumentams svarbesnis autoriaus identifikavimas. Apskritai, oficialūs dokumentai (ypač valstybinių juridinių asmenų) vertinami paprasčiau, greičiau, jais labiau pasitikima nei neoficialiais ar privačių juridinių asmenų, tai pateisinant tuo, kad oficialių dokumentų leidėjas yra susaistytas pareiga, atsakomybe duoti tikrovę atitinkantį dokumentą dėl tam tikro fakto. Pažymėtina ir tai, kad ne bet kurie dokumento įforminimo trūkumai paverčia jį niekiniu. Tą pažymėjo ir LAT[133].

Atlikus empirinį tyrimą paaiškėjo, kad daugiausia dokumentų, pripažintų įrodymais, yra protokolai, gauti atliekant tyrimo veiksmus. Tai rodo, kad proceso veiksmų protokolai turi ypatingą reikšmę tiek dokumentų, kaip įrodymų, tiek visų procesinių baudžiamosios bylos dokumentų sistemoje. Protokoluose fiksuojama didelė dalis bylai reikšmingos informacijos, jie perteikia bylos eigą. Atsižvelgdami į tai, norėtume pažymėti kelias problemas, kylančias vertinant protokolus. Dokumentai, kurių teksto ar kitų įrašų negalima perskaityti, neatitinka norminių aktų, kartu ir įrodymų leistinumo reikalavimų, ir tokių dokumentų byloje neturėtų būti – pasakyta kitoje LAT nutartyje[134]. Deja, praktikoje dėl vis dar nepakankamo kompiuterizacijos lygio (ypač rajonuose) tyrėjams tenka dokumentus rašyti ranka, t.y. savo braižu, o, atsižvelgiant į dabartinį tyrėjų krūvį, dar ir paskubomis. Tai dar labiau išryškėja, kai tyrėjui reikia rašyti ne kabinete, o įvykio vietoje, parodymų patikrinimo metu ir pan., nes BPK 129 str. pasakyta, kad ikiteisminio tyrimo veiksmo protokolas turi būti rašomas to veiksmo atlikimo metu ar tuoj pat jį pabaigus. Šios nuostatos nesilaikant, gali kilti pagrįstų abejonių dėl tokiame protokole užfiksuotos informacijos teisingumo, veiksmo teisėtumo ir protokolo leistinumo. O ranka tyrėjo surašytą protokolą teisėjas turi šifruoti ir jis dėl įrašų neįskaitomumo galop taip pat gali būti pripažintas neleistinu. Taip pat pažymėtina, kad protokole (beje, kaip ir kituose dokumentuose) įrodomoji informacija fiksuojama tik po to, kai pereina per dokumentą sukūrusio asmens sąmonę. Protokolo turinys priklauso nuo pareigūno pažintinės veiklos, žinių, įgūdžių, gyvenimiškos ir profesinės patirties, todėl proceso akte dažnai fiksuojama ne viskas, kas yra prieš pareigūno akis, o tik ta informacijos dalis, kuri pačiam ikiteisminio tyrimo pareigūnui atrodo reikšminga bylai, - proceso veiksmą atliekantis asmuo

[133] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-2/2005.
[134] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-57/1999.

„objektyvią realybę suvokia subjektyviai“[135]. Be to, tyrėjas informaciją fiksuoja savo stiliumi, todėl dalį jam atrodančios nereikšmingos informacijos gali praleisti ir dėl to neužfiksuoti svarbios informacijos. Minėta problema, beje negatyviai pasireiškia vertinant dokumentus kaip įrodymus, nes paprasčiausiai galbūt neišsami ir netiksli informacija, užfiksuota protokoluose gali būti pagrindas priimti tikrovės neatitinkantį, neteisingą nuosprendį. Norėdami išspręsti šią problemą, pritariame L. Belevičiaus nuomonei, jog tokiais atvejais labai praverčia techninių priemonių naudojimas atliekant proceso veiksmus, nes tai yra efektyvesnis, tikslesnis, jautresnis būdas, kuris leidžia informaciją fiksuoti objektyviau, t.y. įrašyti tai, ką protokolą rašantis asmuo gali nepastebėti. Tokie vaizdo, garso įrašai yra sudedamoji proceso veiksmo protokolo dalis kaip jo priedai, kurie galėtų būti vertinami kartu su veiksmo atlikimo protokolu. Deja, praktikoje proceso veiksmai retai kada fiksuojami techninėmis priemonėmis. Tą patvirtina ir dr. R. Burdos atliktas tyrimas, kai nei viename iš nagrinėtų 160 asmenų apklausų protokolų nebuvo naudotos techninės priemonės[136]. Kita problema yra, kad, pagal naująją BPK koncepciją nepradėjus ikiteisminio tyrimo, joks proceso veiksmo atlikimas negalimas. Tačiau praktikoje šios nuostatos nesilaikoma, nes operatyvinei grupei nuvykus į įvykio vietą dažniausiai yra priimamas ne tik pareiškimas, bet ir apžiūrima įvykio vieta, atliekami kiti proceso veiksmai, ir tik po to sugrįžus į policijos komisariatą įgaliotas pareigūnas ant pareiškimo deda rezoliuciją ir jis registruojamas. Būtent nuo tada ikiteisminis tyrimas laikomas pradėtas. Pagal įstatymo raidę tinkamas būdas tokioje situacijoje būtų toks: priėmus pareiškimą grįžti į policijos komisariatą, jį užregistruoti ir vėl vykti į įvykio vietą jau su pradėtu ikiteisminiu tyrimu tolimesniems proceso veiksmas atlikti. Tačiau tai visiškai neracionalu, nelogiška ir nesuprantama, be to, prieštarauja proceso greitumo ir ekonomiškumo principams. Šiai praktiniai problemai išspręsti mes siūlytume išplėsti pareigūnų, turinčių teisę pradėti ikiteisminį tyrimą, skaičių, ir nustatyti, kad operatyvinės grupės sudėtyje visada būtų bent vienas toks tyrėjas. Taip pat tikriausiai tenka pripažinti, kad šiuo klausimu senasis BPK buvo pažangesnis, nes, dar neiškėlus baudžiamosios bylos, jau buvo galima atlikti tam tikrus proceso veiksmus (pvz., įvykio vietos apžiūrą).

Nežiūrint to, kad ekspertizės aktai įrodinėjimo procese sutinkami retai[137], norėtume apie jų vertinimo specifiką pakalbėti daugiau, juo labiau kad teisės doktrinoje ekspertizei ir jos išvadoms skirtas išties nemažas dėmesys. Jų svarbą procesui parodytų kad ir šis klasikinis

[135] Belevičius L. Techninių priemonių panaudojimas baudžiamojo proceso veiksmams fiksuoti // Jurisprudencija. 2004, Nr. 59 (51).
[136] Burda R. Apklausa atliekant ikiteisminį tyrimą: parodymų fiksavimo problemos. Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika. Mokslo darbų rinkinys. Vilnius, 2007. P. 129-133.
[137] Atlikus tyrimą paaiškėjo, kad teisme ekspertizės aktai, kaip įrodymai, sutinkami retai (tik 11 iš 2909), o štai specialisto išvadų jau žymiai daugiau (215 iš 2909) *(žr. 13 ir 17 schemas)*. Tai paaiškinama tuo, kad tvarka specialisto išvadai gauti žymiai paprastesnė nei ekspertizės aktui, be to su specialisto išvada nereikia supažindinti proceso dalyvių (apie šias problemas kalbėsime vėliau). Todėl praktikoje taktikos, paprastumo ir greitumo sumetimais dažniau pasirenkama specialisto išvada nei ekspertizės aktas. Apie šias problemas rašė ir dr. K. Stungys.

apibrėžimas: „Ekspertizė – efektyvi nusikaltimų išaiškinimo ir įrodinėjimo priemonė, įgalinanti nustatyti svarbias bylos aplinkybes ir apskritai objektyvią tiesą byloje“[138]. Kartais ekspertas duoda kategoriškas, kartais tikėtinas išvadas – pastaroji naudojama atitinkamiems faktams nustatyti, versijoms iškelti, taip pat tiriant ir vertinant kitus įrodymus. Toks išskyrimas svarbus nustatant ekspertizės akto įrodomąją reikšmę.

Įrodinėjimo procese vyksta ekspertizės akto tyrimas, patikrinimas, vertinimas. Realiai tyrimas, patikrinimas ir vertinimas yra glaudžiai tarpusavyje susiję, skirtumas tik tas, kad vertinimas yra mąstymo, loginė veikla, o tikrinimas apima ir tam tikrų procesinių veiksmų atlikimą tam, kad būtų ištirti įrodymai, rasta nauja informacija apie dominančias aplinkybes, taip nustatant tikrinamo įrodymo patikimumą[139]. Nors šiuo metu galiojantis BPK jokių išskirtinių eksperto išvados vertinimo taisyklių nenumato, tačiau šis įvertinimas dažnai yra sudėtingesnis nei kitų duomenų, nes ekspertas naudojasi įvairių mokslo, technikos, meno ir kitų sričių duomenimis, kurių ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras ir teismas paprastai neturi. Užsienio mokslininkai teigia, kad siekiant tinkamai vertinti mokslinius įrodymus, teisėjų kriminalistikos ir teismo ekspertizės esminės žinios nepaprastai būtinos[140]. Pritariame tokiai kolegų išsakytai minčiai patikslindami, kad ir Lietuvos įrodymų vertinimo subjektams bent jau esminės tokios specialios žinios tikrai būtinos. Štai, pavyzdžiui, dr. R. Krikščiūno ir doc. dr. J. Juškevičiūtės atliktame tyrime paaiškėjo, kad net 72 proc. apklaustų teisėjų dėl specialių žinių stokos ekspertų išvadas ne visai supranta[141]. Tiesa, jau 2007 m. LAT biuletenio Teismų praktika Nr. 27 skyriuje “Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga” teigiama, kad Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos analizė rodo, jog teismai iš esmės teisingai vertina ekspertizės aktus ir specialisto išvadas, šiais įrodymų šaltiniais nustatytais duomenimis grįsdami savo išvadas, tinkamai tai motyvuoja nuosprendžiuose ar nutartyse. Tačiau vis vien teismas susiduria su didesniais sunkumais vertindamas šiuos specialius įrodymus nei kitus.

Doktrinoje sutinkame įvairių ekspertizės akto vertinimo apibrėžimų: „Ekspertizės akto įvertinimas – tai visos medžiagos, pateiktų klausimų pobūdžio, išvados atitikimo užduočiai ir tyrimams, reikiamų priemonių bei metodų ir jų tikrumo, eksperto kompetentingumo ir objektyvumo analizė[142]; „Ekspertizės išvadų vertinimas yra procesas, kurio metu tyrimą atliekantis pareigūnas formuoja savo vidinį įsitikinimą išvadų teisingumu ir pagrįstumu, tikrindamas jų leistinumą, liečiamumą ir kitus veiksnius, liudijančius, kad jos atitinka bendruosius įrodymų vertinimo

[138] Pošiūnas P. Teismo ekspertizės pagrindai. Vilnius, 1994. P. 72.
[139] Krikščiūnas R., Juškevičiūtė J. Ekspertizės akto analizės ir vertinimo ypatumai civilinėje teisenoje // Jurisprudencija. 2005, Nr. 66 (58). P. 29.
[140] Wojcikiewicz J., Kwiatkowska-Darul V. Ekspertų kaip liudytojų nuomonės vertinimo galimybės ir apribojimai. Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika. Mokslo darbų rinkinys. Vilnius, 2007. P. 242.
[141] Krikščiūnas R. Juškevičiūtė J. Ekspertizės akto analizės ir vertinimo ypatumai civilinėje teisenoje // Jurisprudencija. 2005, Nr. 66 (58). P. 25.
[142] Pošiūnas P. Teismo ekspertizės pagrindai. Vilnius, 1994. P. 66.

kriterijus“[143]. Tik visapusiškas, išsamus ir objektyvus ekspertizės akto vertinimas yra garantija, kad teismas baudžiamąsias bylas išnagrinės ir išspręs teisingai. Vertinant ekspertizės akto liečiamumą, būtina nustatyti jo turinio ir įrodinėtinų bylos aplinkybių ryšį. Liečiamumas čia labai priklauso nuo tyrimui pateiktų objektų ryšio su byla. Jei pateiktas tirti objektas neturės ryšio su byla, tai ir pats ekspertizės aktas bus neliečiantis bylos. Pažymėtina, kad kartais ekspertizės nustatyti faktai neturi savarankiškos įrodomosios reikšmės, o yra priemonė faktams, įeinantiems į įrodinėjimo dalyką, nustatyti. Ekspertizės aktai dažnai būna netiesioginiai įrodymai, kai įrodo tarpinio fakto buvimą, todėl ir ryšys su byla čia bus netiesioginis. Tačiau visais atvejais vis viena būtina nustatyti atitinkamą ryšį su byla. Vertinant ekspertizės akto leistinumą kaip tinkamumą pagal formą, pirmiausia reikia išsiaiškinti, ar laikytasi ekspertizės skyrimo ir darymo procesinių reikalavimų, kokia eksperto kompetencija ir objektyvumas (kvalifikacija, suinteresuotumas), ar tyrimui pateiktų objektų tinkamas procesinis įforminimas, ar ekspertizės aktas turi visus reikiamus rekvizitus. Vertinant tikrumą, kaip teigia P. Pošiūnas, būtina atkreipti dėmesį į jo elementus – teisingumą ir pagrįstumą. Tuo aspektu reikia įvertinti eksperto taikytų metodų mokslinį pagrįstumą ir tinkamumą, pateiktos tyrimui medžiagos ir pradinių duomenų išsamumą, pakankamumą, kokybiškumą bei teisingumą. Būtina išsiaiškinti, ar pateikta medžiaga ir duomenys visapusiškai ištirti, ar nėra prieštaravimų ekspertizės akto tiriamojoje dalyje ir išvadose, ar ekspertizės aktas neprieštarauja kitiems bylos įrodymams. Tik palyginus ekspertizės aktą su kitais bylos duomenimis gali paaiškėti ekspertizės akto įrodomoji reikšmė. Šiuo klausimu pritariame doktrinoje išsakomai minčiai, jog ekspertizės aktą pirmiausia reikia įvertinti autonomiškai, o tik paskui, įsitikinus, kad jis yra nepriekaištingas savo forma ir moksliniu pagrįstumu, vertinti jį visų kitų bylos įrodymų kontekste[144].

Nors bendrosios teisės sistemoje pirmasis precedentas dėl mokslinių įrodymų vertinimo suformuluotas dar 1923 metais, tačiau dar ir dabar tiek tarp praktikų, tiek tarp teoretikų vyksta diskusijos dėl eksperto taikytų metodų mokslinio pagrįstumo, patikimumo, kurie yra ekspertizės akto patikimumo vertinimo sudėtinė dalis, vertinimo. Tai sudėtingiausias ekspertizės akto vertinimo momentas, kada reikia išsiaiškinti, ar ekspertizė turi būtiną mokslinį pagrindą, ar ekspertizės išvada pagrįsta mokslo duomenimis ir eksperto specialiomis žiniomis, ar eksperto išvados atitinka atliktą tyrimą, ar tyrimo turinys ir jo rezultatų išvados yra logiškai susiję, ar ekspertas taikė veiksmingiausius tyrimo metodus, ar jie atitinka šiuolaikinio mokslo ir technikos reikalavimus, ar pakankamai gerai išstudijuota medžiaga, dėl kurios buvo padarytos išvados, ar ekspertas teisingai išsiaiškino ir įvertino tiriamų objektų požymius ir savybes. Šiuo klausimu pritartume minčiai, kad būtų tikslinga sukurti atitinkamus principus, kuriais vadovaudamasis

[143] Juodkaitė - Granskienė G. Teismo ekspertizės išvadų vertinimas // Jurisprudencija. 2001, Nr. 22 (14). P. 86.
[144] Ten pat. P. 83.

teismas galėtų vertinti eksperto pritaikytų specialiųjų metodikų leistinumą. Tokie principai turėtų būti įteisinti, o tai leistų įvertinti metodų leistinumą logiškai analizuojant eksperto išvados struktūrą ir turinį[145].

Ikiteisminio tyrimo metu tyrėjas, prokuroras priimdami įvarius sprendimus vertina ekspertizės aktą ir taip juo naudojasi nustatant nusikaltimo sudėties požymius, surandant ir patikrinant įrodymus, išsiaiškinant asmenų parodymų teisingumą, keliant ir atmetant versijas, pasirenkant tyrimo taktiką, apimtį ir kryptį, sprendžiant kitus uždavinius. Ekspertizės aktas gali padėti pakeisti nusikaltimo kvalifikavimą, patikslinti bylos aplinkybes, nustatyti nusikaltimu padarytos žalos dydį bei pobūdį ir pan. Laiku atlikta ekspertizė ir įvertintos išvados padeda greitai ir sėkmingai įtariamojo ir kitų asmenų apklausai. Atsižvelgdami į tai, norėtume aptarti kelias problemas. Visų pirma manytume, jog tikslinga į BPK įtraukti nuostatą, kad ne tik teisėjas, bet ir tyrėjas, prokuroras ikiteisminio tyrimo metu galėtų apklausti ekspertizę atlikusį ekspertą (kaip kad specialistą). Nenustačius tokios galimybės, tyrėjui ir prokurorui apribojama galimybė tinkamai įvertinti ekspertizės aktą, o juk, kaip matėme, ikiteisminio tyrimo metu ekspertizės akto vertinimas labai reikšmingas tolimesniam bylos tyrimui. Ekspertizę atlikusį ekspertą galima apklausti tik teisme ir, tokiu būdu pašalinus kilusius neaiškumus, tinkamai įvertinti ekspertizės aktą. Tyrimo metu nustatyta, kad 7 bylose iš 187, vadovaujantis BPK 285 str., teisme buvo apklausti ekspertai dėl ekspertizės akto patikslinimo, paaiškinimo. Tačiau ir čia, kaip rodo tyrimas ir praktinė veikla, teismas ekspertą apklausai kviečiasi tik tada, kai kažkas iš proceso dalyvių ginčija ar nesutinka su ekspertizės aktu. Kitais atvejais teismas ekspertizės aktą įvertina bendra tvarka be eksperto pagalbos. Štai vienoje byloje[146], apskųstoje apeliacine tvarka, nuteistasis ginčijo ekspertizės aktą, teigdamas, kad teismas netinkamai jį vertino. Todėl į apeliacinį teismą apklausai buvo iškviestas ekspertas, kuris paaiškino, patikslino savo išvadas ir tokiu būdu padėjo teismui tinkamai įvertinti ekspertizės aktą. Kitais atvejais teismui nusprendus, kad ikiteisminio tyrimo metu ekspertizė atlikta nekokybiškai, ekspertizės aktas nepakankamai išsamus, pagrįstas ir, apklausiant ekspertą ištaisyti situacijos neįmanoma, skiriama nauja ekspertizė (BPK 286 str. 7 d.).

Nustačius galimybę ikiteisminio tyrimo metu tyrėjui ir prokurorui apklausti ekspertizę atlikusį ekspertą, atsirastų galimybė tinkamai įvertinti ekspertizės aktą, o nustačius jo trūkumus (nepagrįstumą, neišsamumą), kurių nepašalino eksperto apklausa, būtų paskiriama kita (papildoma ar pakartotinė) ekspertizė, nelaukiant teisminio bylos nagrinėjimo. Manytume, tai atitiktų proceso greitumo principui. Apskritai, vienas iš ekspertizės akto patikrinimo būdų yra papildoma ar pakartotinė ekspertizė, kuri paskiriama tik tinkamai įvertinus pirminę ekspertizę. Laikydami, kad ikiteisminio tyrimo metu tyrėjai ir prokurorai nevertina įrodymų (duomenų), o šiuo atveju

[145] Krikščiūnas R., Juškevičiūtė J. Ekspertizės akto analizės ir vertinimo ypatumai civilinėje teisenoje // Jurisprudencija. 2005, Nr. 66 (58). P. 27.
[146] Panevėžio apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-70-145/06 (BK 129 str. 2 d. 3 p.).

ekspertizės akto, atimtume jiems teisę inicijuoti papildomą ar pakartotinę ekspertizę, nes tai, kaip minėjome, daroma tik įvertinus pirminį ekspertizės aktą. Iš to išeina, kad apie papildomas ir pakartotines ekspertizes galėtume kalbėti tik bylos nagrinėjimo teisme metu. Nors įstatymo įtvirtinta pozicija, kad įrodymų vertinimo subjektas yra tik teismas (su kuo mes nesutinkame), tačiau praktikoje tokios ekspertizės dažnai skiriamos ir ikiteisminio tyrimo metu (t.y. įvertinus pirminę ekspertizę). Žinoma, galutinis ir pats svarbiausias ekspertizės akto įvertinimas pateikiamas teisme.

Taip pat manytume, kad ekspertizės skyrimo procedūra turėtų būti paprastesnė ir lankstesnė, tuo pritardami R. Burdos ir J. Juškevičiūtės išsakytai minčiai, kad ekspertizės skyrimo ikiteisminiame tyrime procedūra tapo labai sudėtinga ir sunkiai prieinama, o ikiteisminio tyrimo įstaigų pareigūnai neteko galimybių pasinaudoti specialiosiomis žiniomis ekspertizės forma[147]. Vien iš tokios sudėtingos skyrimo procedūros bei proceso dalyvių supažindinimo su ekspertizės išvadomis (beje, tai būdinga tik vienam ekspertizės aktui kaip įrodymui) galima susidaryti nuomonę apie ekspertizės akto išskirtinį vaidmenį įrodinėjimo procese. Manytume, kad ekspertizę ikiteisminio tyrimo metu galėtų skirti ne tik ikiteisminio tyrimo teisėjas, bet ir tyrėjas, prokuroras ar tik prokuroras. Taip supaprastėjus skyrimo procedūrai, ekspertizė taptų daugiau prieinama tyrimą atliekantiems pareigūnams, todėl tik pagerėtų ir pagreitėtų procesas. Apibendrindami mūsų praktinę patirtį, galime teigti, kad ikiteisminio tyrimo teisėjo vaidmuo skiriant ekspertizę labai formalus: dažniausiai klausimus ekspertizei formuoja tyrėjas ar prokuroras, o ikiteisminio tyrimo teisėjas tik pasirašo nutartį, be išlygų sutikdamas su tyrėjo ar prokuroro nuomone. Būna ir taip, kad šiuo klausimu tyrėjas tiesiogiai bendrauja su teisėju. Kalbėti apie teisėjo vidinį įsitikinimą sprendžiant klausimus, skirti ekspertizę ar ne, kokius klausimus užduoti atsižvelgiant į bylos aplinkybes, nėra net prasmės, nes bent jau šiuo atveju teisėjo vidiniam įsitikinimui ne tik kad darbo įtaką, bet ir tiesiog suformuoja kiti pareigūnai: tyrėjas ir prokuroras. Tokiu būdu visiškai nebetenka prasmės tokia sudėtinga ekspertizės skyrimo procedūra.

Taip pat tenka pažymėti, kad ekspertizės patikimumas labai priklauso nuo pareigūno pateiktų objektų (daiktų ir dokumentų) patikimumo bei klausimų suformulavimo. Jei pateiktas daiktas ar dokumentas neatitiks įrodymams keliamų leistinumo, liečiamumo, tikrumo reikalavimų (bus neliečiantis bylos, neteisėtai gautas ir pan.), tai ir pats ekspertizės aktas nebus pripažintas įrodymų. P. Pošiūnas pažymėjo, jog „Jeigu nebus žinoma, iš kur gautas tiriamasis dokumentas, negalima ekspertizės akto laikyti leistinu įrodymu byloje“[148]. Dėl to tinkamas tyrėjų ir prokurorų darbas renkant ir gaunant įrodymus turi didelę reikšmę ekspertizės akto teigiamam įvertinimui teisme. Deja, praktikoje tyrėjai dažnai paskubomis atlieka įvykio vietos apžiūras, visai neužfiksuoja

[147] Burda R., Juškevičiūtė J. Specialiųjų žinių naudojimo formų Lietuvos baudžiamajame procese optimizavimas // Jurisprudencija. 2006, Nr. 11 (89). P. 21.
[148] Pošiūnas P. Teismo ekspertizės pagrindai. Vilnius, 1994. P. 61.

ar tinkamai neužfiksuoja pėdsakų, aplinkybių, įvykio situacijos, netiksliai nubraižo schemas, neįrašo svarbių duomenų, tinkamai nesuformuluoja, nenurodo, kuriais duomenimis remtis ir pan. Po tokių skubotų ir netikslių tyrėjo veiksmų ekspertui sunku arba iš viso neįmanoma duoti išvadų arba jos gali neatspindėti tikrovės ir būti nepatikimos. Koks svarbus tinkamas objektų radimas, gavimas, užfiksavimas, saugojimas ir tyrimas, matyti ir iš gyvenimiškų pavyzdžių[149]. Taip pat pasigirsta vis daugiau kritikos[150] dėl ekspertams per daug užduodamų klausimų, kurie dažnai kartojasi, neobjektyvūs (tyrėjai, prokurorai mažai konsultuojasi su ekspertais prieš paskirdami užduotis), užduodami teisinių žinių reikalaujantys klausimai, siunčiama ne reikiama bylos dalis, o visa baudžiamoji byla. Dėl to apkraunamos ekspertizių įstaigos, gaištamas laikas, išvadų tenka laukti ilgai. Visa tai vėliau apsunkina tinkamą ekspertizės akto vertinimą. Kartu tenka pastebėti, jog ekspertizės kartais skiriamos nesant būtinumo, t.y. kada faktai ir taip būna akivaizdūs, patvirtinti kitų duomenų (įrodymų), tačiau atitinkami pareigūnai vis viena inicijuoja, skiria ekspertizę tartum tikėdami, drauge ir parodydami, jog eksperto pateikta išvada yra virš kitų įrodymų, visa lemianti ir nenuginčijama.

Įdomu pastebėti ir tai, kad pagal dabar galiojančius baudžiamojo proceso įstatymus tyrėjas gali pavesti specialistui – tos pačios įstaigos kolegai iš kriminalistinių tyrimų skyriaus, atlikti objekto tyrimą ir prašyti pateikti išvadą (ar padaryti įrašus atliekamo tyrimo veiksmo protokole). Įdomumas čia tas, kad neišvengiamai kyla klausimas dėl kolegos specialisto nešališkumo.

Įrodymų teorijoje yra įtvirtintas laisvo įrodymų vertinimo principas, kurio esmę sudaro tai, kad įstatymas nenustato jokių formalių įrodymų įvertinimo kriterijų, kad jokie įrodymai neturi iš anksto nustatytos galios, kad nė viena įrodymų rūšis neturi pranašumo prieš kitas ir visi įrodymai turi būti įvertinami bendra tvarka. Šiuo atveju pažangesnis naujasis BPK, nes senasis BPK (beje, kaip ir dabartinio CPK 218 str.) buvo įtvirtinęs nuostatą, kad, teismui nesutikus su ekspertizės aktu, teismas įgydavo pareigą motyvuotai paaiškinti savo nesutikimą. Įdomus laisvo įrodymų vertinimo principo santykis su tam tikrų kategorijų bylomis, kuriose ekspertizės aktas privalomas. Štai, pavyzdžiui, nagrinėjant tam tikrų kategorijų nusikalstamų veikų bylas (narkotikų, netikrų pinigų, namų gamybos ir kitų stipriųjų gėrimų ir kt.), privalomu, kartu ir pagrindiniu įrodymu tenka pripažinti ekspertizės aktą. Tokiose bylose be šių įrodymų paprasčiausiai neapsieitume ir to neatstotų net 100 tiesiogiai įvykį mačiusių liudytojų apklausa, nes tik įvertinus ekspertizės akte užfiksuotą informaciją, bus galima spręsti tokius svarbius bylai klausimus, kaip, pvz., ar apskritai

[149] 1994 06 12 Jungtinėse Amerikos Valstijose O. J. Simpson buvo kaltinamas žmonos Nicolės Simpson-Brown nužudymu. Kaltinamasis teisme ginčijo teismo ekspertizės taikytus metodus bei atsakingų už įrodymų rinkimą, saugojimą ir tyrimą pareigūnų profesionalumą. Tada jam pavyko išvengti bausmės. Tačiau antrame teisme jis buvo pripažintas kaltu, patvirtinus įrodymų vertę, o „pati byla liko reikšmingu priminimu, kad teismo ekspertize galima sėkmingai pasiremti tik tada, kai įrodymai surenkami, ištiriami ir pateikiami labai profesionaliai“. (David Owen. Paslėptieji įkalčiai. 2003 vertimas iš anglų kalbos. London. 2000. P. 234).

[150] Įrodymai teismuose grindžiami Lietuvos teismo ekspertizės centro išvadomis // Policija, 2007 m. kov. mėn., Nr. 5 (69-407).

padaryta nusikalstama veika, kokia nusikalstamos veikos kvalifikacija ir kt. Pavyzdžiui, vienoje teismo nutartyje[151] pagal nukentėjusiosios skundą teismas panaikino prokuroro nutarimą nutraukti ikiteisminį tyrimą, motyvuodamas, kad „(…) ikiteisminio tyrimo metu neskirta autotechninė ekspertizė, nors autoįvykių bylose tam, kad būtų išsamiai ištirtos ir įvertintos nusikalstamos veikos aplinkybės, toks specialus tyrimas yra būtinas“. Vis dėlto nemanytume, kad eismo įvykių bylose ekspertizė yra visada būtina. Ne visose bylose ekspertizės aktai yra gyvybiškai svarbūs. Tačiau dažnai jie suvaidina išskirtinį vaidmenį, o kartais ir lemiamą vien dėl savo privalomumo. Tyrimo metu teko sutikti atvejų, kai asmenų parodymai, kiti duomenys būdavo paneigiami ekspertizės išvadų, o atvirkštinio varianto nebuvo. Nežiūrint to, reikia nepamiršti, kad vien tik ekspertizės akto byloje neužtenka ir jis neturi didesnės įrodomosios reikšmės už kitus įrodymus. Byloje turi būti ir kitų įrodymų, kurie teismui visi lygūs. Besivystant teisinei sistemai, šiuo klausimu 2007 m. rugsėjo 11 d. pasirodė labai pažangi LAT nutartis dėl neveiksnumo, kurioje teismas pažymėjo, kad „Nustatymas, ar asmuo negali suprasti savo veiksmų ir jų valdyti, yra ne tik teismo psichiatrinės ekspertizės dalykas, bet ir fakto klausimas, kurį nustato teismas, įvertinęs visus kitus byloje esančius įrodymus, o esant reikalui, išklausęs ir ekspertus. (...) bylos aplinkybės nagrinėjamos kreipiant išskirtinį dėmesį į teismo psichiatrinės ekspertizės aktą“[152].

Baigdami apie ekspertizės akto vertinimo ypatumus, norėtume pacituoti dr. R. Bakševičienės išsakytas mintis, kad „Neneigiant ir iš principo pripažįstant specialistų reikšmę teisėje, specialių žinių teisėje poreikį, jų neišvengiamumą, būtinumą, vis dėlto žvelgiant į šiandieninę Lietuvos teisinę sistemą, matyti, kad akcentas į teisės vertybes, teisės principus turi būti toks stiprus, kad sugebėtų ne tik pažinti, bet ir atverti įsibėgėjusį specializavimo reikšminimą. Tam tikrų žinių reikalaujančių klausimų (...) teismo procesuose „išdalijimo“ specialistams per didelis sureikšminimas gali kelti grėsmę esminėms valstybės teisinės sistemos vertybėms, pavyzdžiui (...) teismo ir teisėjų nepriklausomumui“[153].

[151] Utenos rajono apylinkės teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. IK-148-82/2007.
[152] http://www.hrmi.lt/news.php?strid=1010&id=4784 Prisijungimo laikas 2007-09-20
[153] Bakševičienė R. Specialių žinių reikšmė Lietuvos teisinėje sistemoje // Teisė. 2007, Nr. 63. P. 13-14.

5. Vidinio įsitikinimo ir įstatymo vaidmuo įrodinėjimo procese

BPK 20 str. 5 d. numatyta, kad teisėjai įrodymus įvertina pagal savo *vidinį įsitikinimą*, pagrįstą išsamiu ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu, *vadovaudamiesi įstatymu.* Taigi, vertinimo esmę atskleidžia tiek objektyvus faktinis, tiek ir subjektyvus (vidiniu įsitikinimu pagrįstas) požiūris į vertinimo duomenis ir įrodymus.

Įsitikinimas – tai tikėjimas žinių, pažiūrų, nuomonės tikrumu, susijęs su žmogaus intelektu ir jausmais. Įrodymų vertinimas pagal vidinį įsitikinimą – tai procesinė sąvoka, reiškianti tokią tvarką, pagal kurią: a) įrodymus (duomenis) įvertina atsakingas už bylą pareigūnas, nesaistomas jokių formalių taisyklių apie įrodymų reikšmę; b) šis įvertinimas užbaigiamas kategoriškomis išvadomis, neleidžiančiomis abejoti jų teisingumu. Pirmąja prasme vidinis įsitikinimas apibūdina tyrimo procesą, antrąja – jo rezultatą.

Gnoseologine prasme vidinio įsitikinimo sąvoka apibūdina įrodymų įvertinimo rezultatą. Tai reiškia, kad vidinio įsitikinimo negalima suprasti kaip laisvės vertinti įrodymus pagal savo intuiciją ar asmeniškus norus. Vidinis įsitikinimas turi būti pagrįstas įrodymais, kuriuos pats ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras ar teismas patikrino, išnagrinėjo ir įvertino tirdami bylą. Vidinis įsitikinimas turi teisingai ir išsamiai sąmonėje atspindėti objektyviai egzistuojančias bylos aplinkybes. Todėl sakoma, kad vidinis įsitikinimas, kaip įrodymų įvertinimo rezultatas, yra objektyvios tiesos subjektyvi išraiška[154].

Vidinis įsitikinimas – tai nepriklausomas nuo pašalinės įtakos, ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ir teisėjo teisine sąmone paremtas įsitikinimas dėl atskirų įrodymų ir jų viseto reikšmės sprendžiant konkrečių bylos aplinkybių įrodytumo ir neįrodytumo, įtariamojo kaltės, jo atsakomybės laipsnio ir pobūdžio bei kitus esminius bylos klausimus.

Apie vidinį įsitikinimą yra pasisakęs ir LAT pažymėdamas, kad „Teisėjų vidinis įsitikinimas vertinant įrodymus turi remtis visų byloje esančių duomenų patikrinimu, palyginimu, prieštaravimų pašalinimu ir savo sprendimų argumentavimu. Vadinasi, byloje įrodymai turi būti vertinamai išsamiai, nešališkai. Be to, turi būti vertinamas įrodymų visetas, o ne atskiri duomenys“[155].

Vidinio įsitikinimo, kaip vertinimo kriterijaus, turinys pirmiausia atskleidžiamas objektyviais veiksniais, t.y. išsamiai išnagrinėjus visas bylos aplinkybes, tačiau ir subjektyvių veiksnių įtakos negalima nuvertinti. Subjektyvieji vertinimo elementai: pirma, žinojimas, antra, tikėjimas, jog žinojimas teisingas, trečia, valios stimulas priimti sprendimą[156]. Filosofijoje būtent šis valios

[154] Rinkevičius J. Procesiniai įrodinėjimo baudžiamojoje byloje pagrindai. Vilnius, 1990. P. 41.
[155] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-256/2006.
[156] Ратимов А. Р. Теория судебных доказательств в советском уголовном процессе. Москва: Юридическая литература, 1973. P. 735.

stimulas ir yra įvardijamas kaip vidinis įsitikinimas[157]. Vis dėlto Rusijos teisininko L. E. Vladimirovo teigimu, „Vidinio įsitikinimo nereikėtų suabsoliutinti, o laikytina, jog tai yra labai aukšto lygio tikimybė, kuriai esant galima priimti sprendimus, nuo kurių priklauso svarbiausi ir vertingiausi žmogaus interesai“[158]. Dėl to galutiniame įrodinėjimo etape vidinis įsitikinimas turi esminę reikšmę susiformuoti kategoriškai išvadai. Pažymėtina, kad vidinis įsitikinimas – tai ne intuicija ar emocijos, bet tvirtas, pagrįstas ir motyvuotas įsitikinimas dėl asmens kaltumo ar nekaltumo, dėl jo atsakomybės dydžio. Jis grindžiamas tuo, kad tik ta, o ne kita išvada išplaukia iš bylos aplinkybių, o visi kiti galimi bylos sprendimai atmestini kaip joms prieštaraujantys.

Vadovavimosi įstatymu reikalavimas reiškia, kad vidinis įsitikinimas turi formuotis neignoruojant procesinių taisyklių bei materialiųjų teisės normų. Šio reikalavimo laikymasis turi užtikrinti, kad sprendimą baudžiamojoje byloje nulemtų tik neabejotinai patikima, teisėtais būdais gauta informacija[159]. Vertinant įrodymus, pirmiausia turi būti nustatyta, ar jie atitinka BPK 20 str. numatytus reikalavimus. Pagrindiniai reikalavimai įrodymams yra išdėstyti BPK 20 str. 3 ir 4 d.[160].

Įstatymo reikšmė įvertinant įrodymus yra glaudžiai susijusi su teisine sąmone. Įrodymų vertinimo subjektų teisinė sąmonė turi būti profesionali ir aukštus moralinius standartus atitinkanti sąmonė, kuri besąlygiškai atmestų bet kokius neteisėtus veiksmus renkant ir tikrinant įrodymus, neleistinus metodus, falsifikavimą ir pan. Šia prasme reikalavimas vadovautis teisine sąmone praktiškai sutampa su reikalavimu vadovautis įstatymu.

Teisinės sąmonės negalima laikyti įrodymų įvertinimo kriterijumi, nes juo, anot J. Rinkevičiaus, gali būti tik visuomeninė praktika. Taip pat negalima pripažinti, kad ja grindžiamas įrodinėjimo subjektų vidinis įsitikinimas. Teisinė sąmonė nėra vidinio įsitikinimo pagrindas, o tik turi poveikį jo formavimuisi kaip ideologinis ir psichologinis faktorius. Vidinio įsitikinimo pagrindą sudaro tik faktiniai duomenys, užfiksuoti byloje surinktuose įrodymuose[161].

Taigi, kaip pastebėjome, dauguma teorinių, įrodymų vertinimo vadovaujantis vidiniu įsitikinimu ir įstatymu, apibūdinimų, vienaip ar kitaip sietini su nešališkumu, nepriklausomumu bei dar vienu ir, mūsų nuomone, pačiu svarbiausiu principu, kad jokie teismui pateikiami duomenys neprivalo turėti iš anksto nustatytos galios, lemiančios vienokio ar kitokio sprendimo priėmimą, ir nė viena įrodymų rūšis negali turėti pranašumo prieš kitas. Atvirkščiai, visi įrodymai turi būti įvertinami bendra tvarka. Vis dėlto, išanalizavę galiojantį baudžiamojo proceso įstatymą bei matydami jo įgyvendinimą praktikoje, pastebėjome keletą aktualių problemų, sietinų su minėtų principų pažeidimu vertinant įrodymus.

---

[157] Исаков А. Н. Филосовская аналитика объективного мотива // Понимание. Альманах Лаборатории метафизических исследований при философском факультете СПБГУ, 1997. P. 2.
[158] Впадимиров Л. Е. Учение об уголовных доказательствах. Тула: Автограф, 2000. P. 47.
[159] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-383/2004.
[160] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-323/2005.
[161] Rinkevičius J. Procesiniai įrodinėjimo baudžiamojoje byloje pagrindai. Vilnius, 1990. P. 44.

Istoriniu aspektu žvelgiant į aukščiau pateiktą principą pažymėtina, kad dar LDK teisėje įrodymus įvertinti taip pat buvo teisėjo prerogatyva, tačiau jis, vertindamas įrodymus, nebuvo laisvas, nes varžė viduramžių teisės doktrinos sudedamoji dalis – formalių įrodymų teorija, kurios kertinis akmuo buvo įstatymų leidėjo nustatyta skirtinga įvairių rūšių įrodymų vertė.

Taigi kyla klausimas, ar negrįžtame prie formalių įrodymų teorijos naujuosiuose baudžiamuosiuose įstatymuose, ypatingą dėmesį skirdami *įtariamojo (kaltinamojo) prisipažinimui*. Iš kai kurių BK ir BPK nuostatų galima spręsti, kad prisipažinimas yra vos ne pagrindinis įrodymas ir po jo yra galimi įvairūs bylos baigties variantai. Pavyzdžiui, pagal BK 38 str. 1 d. 1 p. asmuo, padaręs baudžiamąjį nusižengimą, neatsargų arba nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą, gali būti teismo atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės, jeigu jis *prisipažino padaręs nusikalstamą veiką*. BK 40 str. 2 d. 2 p. taip pat numatyta, kad asmuo teismo gali būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės pagal laidavimą, jeigu *visiškai pripažino savo kaltę ir gailisi padaręs nusikalstamą veiką*.

BPK taip pat yra nemažai nuostatų, susijusių su prisipažinimu. Blogai tai, kad būtent su prisipažinimu sietini įvairūs bylos baigties variantai. Pavyzdžiui, nors BPK 418 str. tiesiogiai ir nenumatyta, kad baudžiamasis procesas gali būti baigiamas baudžiamuoju įsakymu po to, kai kaltinamasis prisipažino padaręs nusikalstamą veiką, tačiau šio straipsnio 2 dalyje numatoma, kad „teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo procesas taikomas *tik tais atvejais, kai kaltininkas atlygina ar pašalina padarytą žalą, jeigu žala buvo padaryta, arba įsipareigoja tokią žalą atlyginti ar pašalinti*", o tai vėlgi reiškia, kad kaltininkas turi būti prisipažinęs padaręs nusikalstamą veiką, jei jau atlygina žalą ar įsipareigoja ją atlyginti. BPK 426 str. numatyta, kad prokuroras su pareiškimu dėl bylos nagrinėjimo pagreitinto proceso tvarka gali kreiptis į teismą, jei nusikalstamos veikos padarymo aplinkybės yra aiškios. Kaip pastebime praktikoje, aplinkybės laikomos aiškiomis tada, kai kaltininkas prisipažįsta įvykdęs nusikalstamą veiką.

Pagal BPK 271 str. 2 d. tik pradėjus tirti įrodymus teisiamojo posėdžio pirmininkas paklausia kaltinamąjį, *ar jis prisipažįsta kaltas*, o pagal BPK 273 str. 1 d. jeigu kaltinamasis po kaltinamojo akto paskelbimo teismui pareiškė, kad *prisipažįsta esąs kaltas* ir pageidauja tuojau pat duoti parodymus bei sutinka, kad kiti įrodymai nebūtų tiriami, įrodymų tyrimas apklausus kaltinamąjį gali būti nutrauktas. Visa tai reiškia, kad kaltinamojo prisipažinimas yra laikomas svariausiu įrodymu, leidžiančiu kitų įrodymų net netirti. Beje, užsienio valstybių baudžiamuosiuose procesuose taip pat galima aptikti panašių nuostatų, tačiau ten jos sietinos su lengvatomis kaltinamajam, t.y. kaltinamajam už prisipažinimą ar (ir) atsisakymą nuo išsamaus įrodymų tyrimo yra pažadamos lengvatos, pavyzdžiui, nurodoma, kad bus skiriama gerokai mažesnė bausmė už įprastai skiriamą tokiose bylose. Galima paminėti, jog Lenkijos BPK numatyta, kad bylose, kuriose gali būti paskirtas laisvės atėmimas iki 10 metų, kaltintojas turi teisę pateikti prašymą dėl su

kaltinamuoju aptartos bausmės paskyrimo. Įdomu tai, kad ***prisipažinimas nėra būtina sąlyga***, tačiau teisinėje literatūroje teigiama, kad kaltinamasis, pateikdamas tokį prašymą, rizikuoja, nes prašymo nepatvirtinus gali būti sunku abejoti kaltumu, jei kaltinamasis pats prašė skirti bausmę. Vis dėlto tokia galimybe kaltinamieji naudojasi (2000 m. pateikti 4789, 2002 m. – daugiau kaip 8000 prašymų)[162]. O štai Italijos baudžiamajame procese įtvirtintas bausmės skyrimas šalių pareiškimu, t.y. kai prokuroras ir kaltinamasis prieš bylos nagrinėjimą teisme susitaria dėl konkrečios bausmės. Tokiu atveju ***nelaikoma, kad kaltinamasis prisipažįsta***, nes susitarimas yra tik jo valios išraiška. Jei teisėjas tokį susitarimą patvirtina, tai yra atskiros rūšies nuteisimas, nesant baigto teisinio kaltės konstatavimo[163].

Tokių nuostatų, susijusių su prisipažinimu, įtvirtinimas baudžiamuosiuose įstatymuose primena LDK laikus, kuomet prisipažinimas buvo svariausias įrodymas, „įrodymų karalienė". Teisiamajam prisipažinus teismui nereikėdavo ieškoti kitų įrodymų ir, jei teisiamasis prisipažindavo padaręs nusikaltimą, kurio iš tikrųjų nebuvo, jis vis tiek būdavo baudžiamas kaip nusikaltėlis. Pasak straipsnio autoriaus, „Būtų sunku rasti ryškesnį neigiamą formalių įrodymų teorijos įgyvendinimo padarinį"[164]. Be to, prisipažinimo, kaip svariausio įrodymo, įtvirtinimas įstatymuose priveda prie kito neigiamo reiškinio – kankinimo. LDK laikais teisiamasis buvo kankinamas, kad prisipažintų, o tardymas kankinant buvo pagrindinis veiksmas tiriant nusikaltimą. Kankinimai buvo netgi įteisinti 1468 m. Kazimiero teisyne (16 str., 18 str.).

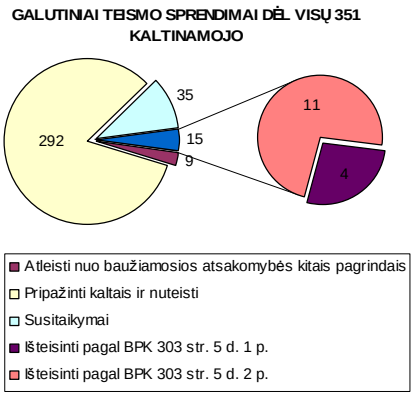
Kaip pastebime, anuometinė situacija, deja, labai panaši į nūdienos, todėl teisminėje praktikoje gali atsirasti vis daugiau neteisėtų nuteisimų ir kitokių neigiamų padarinių. Štai visai neseniai[165] žiniasklaidoje buvo plačiai komentuojamas atvejis, kai beveik ketverius metus už nužudymą bei apiplėšimą kalėjęs vyriškis teigė, kad sunkių nusikaltimų nepadarė, o iš kalėjimo buvo išleistas, kai esą policija užčiuopė tikruosius nusikaltėlius, kuriuos vėliau teismas pripažino kaltais ir nuteisė. Pasak prokuroro, tyrimo metu nuteistasis vyras ***buvo prisipažinęs kaltu*** ir tai esą pagrindinis argumentas, kodėl jo negalima reabilituoti. „Nors teismui ir nepavyko įrodyti, kad jis susijęs su nusikaltimais, tačiau manome, kad didelės įtakos apkaltinamojo nuosprendžio paskelbimui teisme turėjo ***kaltinamojo prisipažinimas***"[166], - teigė prokuroras. Kaip matome iš pateikto pavyzdžio, visuomenėje bei žiniasklaidoje yra kalbama apie kaltinamojo prisipažinimą, kaip apie "įrodymų karalienę", tik, deja, iš negatyvios pusės.

---

[162] Hofmanski P. Absprachen im polnischen Strafverfahren // Zeitschrift fur gesamte Strafrechtswissenschaft. 2004, Heft 1 (116). P. 113-119.
[163] Goda G. Baudžiamojo proceso forma: optimalių procesinių taisyklių paieškos galimybės ir ribos // Teisė. 2007, Nr. 65. P. 59.
[164] Machovenko J. Įrodymai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje // Teisė. 2005, Nr. 55. P. 64.
[165] 2007 geg. 5 d.
[166] Sinkevičius D. Buvęs kalinys siekia įrodyti, kad beveik 4 metus kalėjo nepagrįstai // http://www.delfi.lt/news/daily/crime/article.php?id=13099468 Prisijungimo laikas 2007-05-13.

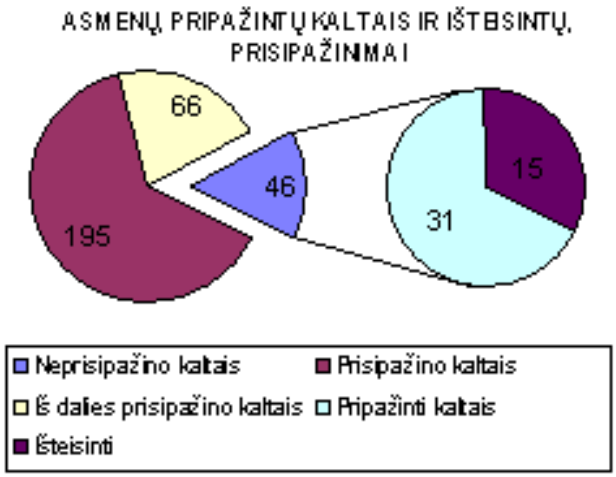
Atliekant empirinį tyrimą paaiškėjo irgi labai įdomūs faktai, susiję su prisipažinimo reikšme. 187-iose bylose (262 epizodai) buvo 351 kaltinamasis, iš kurių 83,1 proc. (292) buvo pripažinti kaltais, 4,3 proc. (15) išteisinti (iš jų 4 pagal BPK 303 str. 5 d. 1 p. ir 11 pagal BPK 303 str. 5 d. 2 p.), (10 proc. (35) susitaikė; 2,6 proc. (9) atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės kitais pagrindais (žr. schemą Nr. 18).

Schema Nr. 18

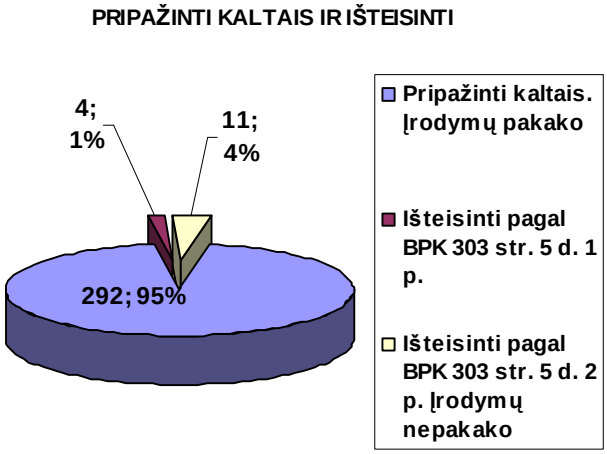

Iš išteisintų (15) 73 proc. (11) išteisinta pagal BPK 303 str. 5 d. 2 p. ir 27 proc. (4) pagal BPK 303 str. 5 d. 1 p. Iš visų 307 kaltinamųjų 95,1 proc. (292) buvo pripažinti kaltais, o tai reiškia, kad įrodymų byloje pakako, ir tik 4,9 proc. (15), t.y. 1,3 proc. (4) pagal 303 str. 5 d. 1 d. ir 3,6 proc. (11) pagal 303 str. 5 d. 2 p. buvo išteisinti. Iš visų 307 kaltinamųjų 63,5 proc. (195) prisipažino, 21,5 proc. (66) prisipažino iš dalies, 15 proc. (46) neprisipažino. Šiuo atveju pažymėtina tai, kad *nė vienas iš prisipažinusių ir prisipažinusių iš dalies nebuvo išteisintas*, o iš neprisipažinusių (46) 67,4 proc. – 67,4 proc. (31) buvo pripažintas kaltu ir 32,6 proc. (15) išteisinti (žr. 19 ir 20 schemas). Taigi, tikimybės, jog prisipažinęs kaltinamasis bus išteisintas, beveik nėra. Išteisinti tik iš tų, kurie neprisipažino, ir nors bylose buvo kitų įrodymų, tačiau jų nepakako asmenis nuteisti (kaip matome, net 11 asmenų iš 15 buvo išteisinti nesurinkus pakankamai įrodymų, patikimai patvirtinančių kaltę – neįrodžius asmens dalyvavimo nusikalstamoje veikoje).

Schema Nr. 19

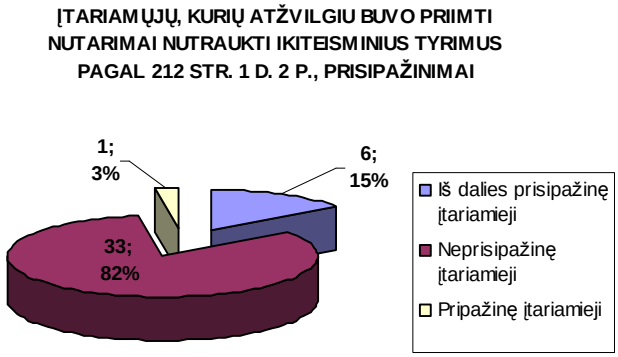

Schema Nr. 20

Išanalizavę nutarimų, priimtų Utenos rajono apylinkės prokuratūroje nuo 2003-05-01 iki 2007-05-18 (iš viso - 1075 epizodai), kuriais nutraukiami ikiteisminiai tyrimai, statistinius duomenis, taip pat pastebėjome prisipažinimo reikšmę (žr. schemą Nr. 21). Matyti, jog didžioji dalis įtariamųjų, dėl kurių tyrimai nutraukti, nesurinkus pakankamai duomenų (BPK 212 str. 1 d. 2 p.), buvo neprisipažinę dėl veikos padarymo. Beje, šiose bylose įtariamųjų parodymai likdavo nepaneigti. Atvirkščiai, juos dar patvirtindavo kiti įrodymai, o likusieji būdavo abejotini dėl tikrumo, leistinumo (teisėtumo). Visa tai duodavo pagrindą nepakankamumui. Prokurorai nutarimuose abejodavo įrodymų tikrumu, leistinumu, arba kategoriškai teigdavo – netikri, neleistini. Apskritai, dauguma duomenų buvo abejotini, prieštaringi, tad visos dvejonės aiškinamos įtariamojo naudai.

Schema Nr. 21

Taigi šiuolaikinės teisės doktrinoje įteisinus nuostatas, teikiančias privilegiją prisipažinimui, akivaizdžiai yra pažeidžiamas laisvo įrodymų vertinimo principas, todėl, mūsų nuomone, aukščiau aptartas BK ir BPK nuostatas reikėtų keisti išgyvendinant iš jų prisipažinimą kaip vieną iš sąlygų, leidžiančių supaprastinti procesą ir jo baigtį.

Kita problema, ribojanti vidinio įsitikinimo formavimosi laisvę, susijusi su ikiteisminio tyrimo teisėjo apklausos rezultatams teikiamu prioritetu tiek teisėje (BPK 276 str.), tiek ir teismų praktikoje[167]. Pagal BPK 276 str. 1 d. kaltinamojo, nukentėjusiojo ir liudytojo parodymai, *duoti ikiteisminio tyrimo teisėjui arba pirmiau teisme*, gali būti teisiamajame posėdyje tam tikrais atvejais balsu perskaitomi, o LAT lyg ir patvirtindamas šios normos reikalavimus nurodė, kad „Teismas, pripažindamas įrodymu įtariamojo apklausos protokolą, kai parodymai buvo duodami ne ikiteisminio tyrimo teisėjui, o prokurorui, padarė esminį baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimą, nes parodymai, duoti ikiteisminio tyrimo pareigūnui arba prokurorui, gali būti teisme perskaitomi tik kitiems byloje esantiems įrodymams patikrinti[168]. Tokia nuostata atrodo kaip formalių įrodymų epochoje vyravusi praktika, kai iš anksto buvo apibrėžiamas įrodymų svarumas, jėga[169].

Be to, procesinį veiksmą atliekantis ikiteisminio tyrimo teisėjas ne visuomet turi galimybę susipažinti su visa ikiteisminio tyrimo medžiaga ar dėl suprantamų priežasčių būti pernelyg aktyvus procesiniame veiksme. Pavyzdžiui, tiriant smurtinius nusikaltimus, kai aplinkybės yra labai dinamiškos ir persmelktos psichologinės įtampos, ikiteisminio tyrimo teisėjas, nežinodamas tiek, kiek tyrėjas, nusikalstamos veikos padarymo ir kitokių detalių, neturi galimybės tinkamai pasirengti liudytojo, nukentėjusiojo ar įtariamojo apklausai: ją tinkamai suplanuoti, sumodeliuoti ir prognozuoti, t.y. nustatyti apklausos dalyką, išstudijuoti specialių žinių reikalaujančius klausimus, išanalizuoti bylos duomenis apie asmenį, sukurti apklausai palankią aplinką ir kt. Manytume, kad tokiomis aplinkybėmis ikiteisminio tyrimo veiksmingumas ir išsamumas nėra užtikrinamas, todėl ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekama apklausa negali būti prilyginta teisminiam bylos nagrinėjimui, nes tokiose apklausose dalyvauja ne visi suinteresuoti asmenys, stokojama viešumo ir kt. Panagrinėjus BPK nuostatas įtvirtinančias atvejus, kuomet prokuroras kreipiasi į ikiteisminio tyrimo teisėją dėl liudytojo apklausos (BPK 184 str.) akivaizdu, kad įstatyme įtvirtinti du pagrindai 1. liudytojas nagrinėjimo teisme metu gali pakeisti parodymus arba pasinaudoti teise atsisakyti duoti parodymus; 2. liudytojas ikiteisminio tyrimo teisėjui duos išsamesnius parodymus, - aiškiai orientuoti į duodamų parodymų įrodomosios galios (svarumo) sustiprinimą vien formaliu požymiu – apklausos rezultatai gauti ikiteisminio tyrimo teisėjo pastangomis. Tas pats siekis numanomas ir iš ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekamos įtariamojo apklausą apibrėžiančios normos turinio (BPK 189 str. 3 d. numatyta, kad prokuroro iniciatyva įtariamąjį apklausia ikiteisminio tyrimo teisėjas tuo atveju, kai manoma, kad bylos nagrinėjimo teisme metu kaltinamasis gali pakeisti savo parodymus arba pasinaudoti teise atsisakyti duoti parodymus). Pastaruoju atveju pažymėtina tai, kad pas mus įtariamasis niekuomet negali būti prisaikdinamas ir bet kuriuo metu turi teisę duoti arba neduoti parodymus, o jo pasirinktas elgesio variantas negali būti vertinamas palankiau ar nepalankiau. Kitas

[167] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baudžiamoji byla Nr. 2K-7-544/2005.
[168] Ten pat.
[169] Ancelis P. Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas: monografija. Vilnius: Saulelė, 2007. P. 147, 149.

niuansas kalbant apie ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekamą įtariamojo apklausą yra tas, kad įtariamasis pas teisėją paprastai užtrunka trumpai, t.y. prieš pat apklausą įtariamasis dažniausiai būna (ypač tais atvejais, kai yra suimtas) atitinkamo ikiteisminio tyrimo pareigūno žinioje, todėl išlieka tikimybė, kad įtariamasis apklausai kokiais nors metodais gali būti atitinkamai „parengtas", nes, kaip jau minėjome, labai svarbu, ar įtariamais prisipažins. Įdomu, kaip būtų vertinami teisme neprisipažįstančio įtariamojo parodymai inicijavus apklausą ikiteisminio tyrimo teisėjui ikiteisminiame etape?

Taigi, kaip matome, dabartiniu laiku į ikiteisminį etapą įtrauktas dar ir teisėjas, kuris apklausdamas prokuroro prašymu proceso dalyvius be apčiuopiamo pagrindo, iš esmės tampa įrodymų *iš anksto nustatytos galios* garantu arba instrumentu[170]. Tokia situacija, be abejo, prieštarauja laisvo įrodymų vertinimo principui ir atima galimybę teisėjui vertinant įrodymus būti nepriklausomam ir vadovautis savo vidiniu įsitikinimu. Be to, sureikšminant vien ikiteisminio tyrimo teisėjų atliktų apklausų ir kitų procesinių veiksmų rezultatus, sumenkinamos ikiteisminio tyrimo pareigūno ir prokuroro atliekamos apklausos ir kiti procesiniai veiksmai, ugdomas skeptiškas proceso dalyvių požiūris į šių pareigūnų atliekamas funkcijas[171].

Įdomu tai, kad empirinio tyrimo metu buvo nustatyta, kad ikiteisminio tyrimo teisėjas *tik vieną kartą* vienoje Panevėžio apygardos teismo byloje[172] ikiteisminio tyrimo metu prisaikdino ir apklausė du liudytojus, kurių parodymai teisme tik perskaityti. Analizuojant bylas nebuvo atvejų, kad ikiteisminio tyrimo teisėjas ikiteisminio tyrimo metu būtų apklausęs nukentėjusiuosius ar įtariamuosius. Taigi, ši ikiteisminio tyrimo teisėjo funkcija praktikoje nėra labai aktyviai įgyvendinama. Kaip rodo praktika, esant pagrindui neinicijavus asmens apklausos pas ikiteisminio tyrimo teisėją ir po to teisme asmeniui pakeitus tyrėjui duotus parodymus, gali būti prarandami labai svarbūs įrodymai. Juk teismas įrodymu gali pripažinti tik teisme duotus parodymus (arba ikiteisminio tyrimo teisėjui duotus ikiteisminiame etape). Bet jei kaltinamasis pakeis parodymus, t.y. neprisipažins, tada teismas juos vertins iš esmės, o ikiteisminiame etape tyrėjui duoti įtariamojo parodymai turės reikšmės tik formuojantis teisėjo vidiniam įsitikinimui, tačiau įrodymais jie jau niekada netaps. Šiais atvejais dažnai teisme apklausiami tyrėjai, kurie tik patvirtina jiems duotų parodymų leistinumą, teisėtumą, patikimumą. Po to teisėjas dažniausiai nebepripažįsta kaltinamojo teisme pakeistų parodymų, tačiau drauge negali įrodymu pripažinti ir ikiteisminiame etape duotų parodymui tyrėjui. Tyrėjo teisme duoti parodymai, žinoma, jau bus įrodymais. Apie tai plačiau kalbėjome ketvirtojoje mūsų darbo dalyje, kur sutikome su E. Šapalaitės išsakytomis mintimis.

[170] Ancelis P. Ikiteisminio tyrimo teisėjo vaidmuo įrodinėjimo procese. Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika. Mokslo darbai. Vilnius, 2007. P. 13.
[171] Ancelis P. Įrodinėjimo teisinio reguliavimo įtaka užtikrinant proceso dalyvių teises ikiteisminiame etape. // Jurisprudencija. 2006, Nr.11(89). P. 9.
[172] Panevėžio apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-25-337/06, 2006 m.

Aukščiau aptarta situacija primena reikšmingiausią baudžiamojo proceso įstatymu reglamentuotos parengtinio tyrimo procesinės tvarkos pakeitimą, padarytą 1929 m. lapkričio 12 d. įstatymu Nr. 312-2009, kuomet buvo pakeisti net 46 baudžiamojo proceso įstatymo straipsniai. Daugiausia diskusijų tarp teisės mokslininkų tuomet sukėlė tai, kad minėtu pakeitimu kvotos veiksmai buvo prilyginti parengtinio tardymo veiksmams. Pavyzdžiui, J. Brazinskas[173] šiuos įstatymo pakeitimus apibūdino vien teigiamai, pažymėdamas, kad teismo tardytojui nebereikia atkartoti kvotos veiksmų, o štai A. Bulotienė manė priešingai. Ji teigė, kad policija, kaip vykdomosios valdžios žinybos institucija su savo hierarchine struktūra, yra paliepimų vykdytoja ir jos veikla negali būti nei tokia efektyvi, nei atsakinga kaip teismo darbuotojo[174]. A. Bulotienę parėmė ir P. Leonas, kuris teigė, kad „Visuomenė suprato reikalą, kad teismo tardytojas tikrina policijos veiksmus ir su nepasitikėjimu žiūrėjo į jos darbą“. K. Lauciaus manymu, darbas po šio pakeitimo turi būti pertvarkytas taip, kad policija atliktų kvotas tik dėl nusikaltimų, apie kuriuos sužinojo ji pati ir tik tais atvejais, kai reikia skubiai veikti (vagystės, nužudymai, plėšimai, padegimai). Neskubias kvotas prokuratūra turėtų pavesti policijai tik išimtiniais atvejais, kai prokuroras mano, kad dėl tam tikrų priežasčių policija gali nusikaltimą išaiškinti geriau negu teismo tardytojas arba kad įvykis toks menkas, jog tardytojo neverta gaišinti[175].

Kaip matome, tarpukario Lietuvos teisininkų kelti klausimai aktualūs ir dabar, skiriasi tik ikiteisminio tyrimo teisėjo veikla, nes jis neturi tokių aktyvaus teismo tardytojo įgaliojimų, o į tyrimą įtraukiamas paprastai prokuroro valia, todėl manytume, kad ikiteisminio tyrimo teisėjo dalyvavimas ikiteisminiame tyrime neužtikrina išsamaus ir nešališko ikiteisminio tyrimo, o neretai netgi panaudojamas kaltinimo pozicijai sustiprinti. Taigi, mūsų nuomone, ikiteisminio tyrimo teisėjo įtraukimas į ikiteisminį tyrimą nėra proceso dalyvių teisėtų interesų įgyvendinimo garantas.

Trečia problema sietina su laisvu įrodymų vertinimu yra susijusi su žiniasklaidos teisės įgyvendinimo pažeidimais. Dabar labai dažnai internete, spaudoje, radijo bei televizijos laidose komentuojami nusikaltimai įvardijant konkrečius duomenis, pasmerkiami įtariamieji (kaltinamieji) ir pan., net, dar nepriėmus apkaltinamojo nuosprendžio. Pirmiausia tai prieštarauja konstituciniam nekaltumo prezumpcijos principui, tačiau kartu išlieka galimybė, kad tokiu būdu gali būti paveikiamas ir teisėjo vidinis įsitikinimas, nors teoriškai to būti ir neturėtų. Kaip suprantame, tokiais straipsniais ir laidomis yra formuojama neigiama visuomenės nuomonė apie tam tikrą įtariamąjį (kaltinamąjį), o teisėjas juk taip pat visuomenės dalis. Štai viename straipsnyje randame tokius samprotavimus: „(..) advokatas K.Čilinskas pabrėžė, kad kalbėdami apie galimą A. Jonaitienės kaltę prokurorai galėjo formuoti ne tik visuomenės, *bet ir teismo nuomonę*“[176], o kitame

[173] Brazinskas J. Baudžiamosios teisenos įstatymo pakeitimo reikalu // Teisė. 1937, Nr. 40. P. 361, 365.
[174] Bulotienė A. Rengiamojo tardymo 1929 m. lapkričio 12 d. pakeitimo reikšmė // Teisė. 1935, Nr. 30. P. 114.
[175] Laucius K. Dėl straipsnio „Rengiamojo tardymo pagreitinimas“ // Teisė. 1939, Nr. 48. P.375-380.
[176] http://www.delfi.lt/news/daily/crime/article.php?id=13078043 Prisijungimo laikas 2007-05-03.

straipsnyje A. Jonaitienė vadinama žudike: „Du savo vaikus pasmaugusi Alma Jonaitienė (...) tačiau didžiausią pasipiktinimą motinai žudikei sukėlė tai, kad (...)“[177]. Panašių straipsnių apstu Lietuvos žiniasklaidoje, todėl visuomet išlieka tiek visuomenės, tiek įtariamuosius atstovaujančių advokatų įtarimų, kad jie gali paveikti teisėjų vidinį įsitikinimą, nors teisės doktrinoje ir teigiama, kad vidinis įsitikinimas turėtų atmesti bet kokį išorinį kišimąsi ir teisėjui neprivalomi įrodymų įvertinimai, kuriuos pareiškia ne baudžiamojo proceso dalyviai (spauda, visuomenės atstovai ir pan.). Jau minėjome, kad teisėjo vidinis įsitikinimas neturėtų būti pagrįstas intuicija ar emocijomis, bet tvirtai pagrįstas ir motyvuotas įsitikinimu dėl asmens kaltumo ar nekaltumo, dėl jo atsakomybės dydžio.

Vidinio įsitikinimo svarbą baudžiamajame procese pažymi ir tai, kad pasitaiko atvejų, kai apeliacinės instancijos teismas pirmosios instancijos teismo išvadas, vertinant įrodymus, pripažįsta kaip neatitinkančias faktinių aplinkybių. Taigi aukštesnės instancijos teismas, įvertinęs tas pačias byloje nustatytas faktines aplinkybes, bet vadovaudamasis savo individualiai suformuotu vidiniu įsitikinimu, prieina priešingą negu pirmos instancijos teismas išvadą. Pavyzdžiui, apygardų teismuose, kaip apeliacinėje instancijoje, 2006 m. išteisinti 43 asmenys (džiugina tik tai, kad šis skaičius lyginant su 2005 m. sumažėjo 14 asmenų). Šiuose teismuose priimtų išteisinamųjų nuosprendžių skaičius 2006 m. sudarė 18 proc. visų išteisintų asmenų. Lietuvos apeliaciniame teisme 2006 m. išteisintų asmenų skaičius sumažėjo 2,5 karto. 2005 m. buvo išteisinti 26 asmenys (per 8 proc. visose instancijose išteisintų asmenų), o 2006 m. – jau tik 10 asmenų (4 proc. visų išteisintų asmenų). Nepaisant išteisinamųjų nuosprendžių skaičiaus pirmosios ir apeliacinės instancijos teismuose mažėjimo tendencijų, nuolat daugėja LAT išteisintų asmenų. 2006 m. įsiteisėjusiais teismo nuosprendžiais buvo išteisinti 7 asmenys arba 3 proc. visų 2006 m. išteisintų asmenų (2005 m. buvo išteisinti tik 4, 2004 m. – 2 asmenys)[178].

Pasak Valstybinio kaltinimo skyriaus vyriausiojo prokuroro R. Petrausko, “Pagrindinė priežastis, sąlygojanti išteisinamųjų nuosprendžių priėmimą ta, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnai, prokurorai ir teisėjai skirtingai vertina įrodymus ir faktines bylos aplinkybes. Nors nuomonių skirtumas visada egzistuos, prokurorams būtina siekti, kad ikiteisminio tyrimo metu būtų surenkami visi įmanomi kaltę pagrindžiantys duomenys, panaudotos visos BPK numatytos galimybės tinkamai įtvirtinti įrodymus“[179].

Kaip žinome, vidinis įsitikinimas formuojasi veikiant asmeninei gyvenimo patirčiai bei socialinei praktikai, o sukauptas žinių bagažas sudaro reikiamas teisingo įrodymų įvertinimo prielaidas, tačiau šiuo atveju blogai yra tai, kad aukštesnės instancijos teismas neretai formuoja savo

[177] Vaikų žudikei parūpo karvės ir buliai. Sutikdama skirtis A. Jonaitienė reikalauja daugiau turto sau // Lietuvos rytas, 2007 rugs. 29.
[178] Pagrindinė išteisinamųjų nuosprendžių priežastis – skirtingas įrodymų vertinimas teisme. http://www.litlex.lt/portal/start.asp?act=news&tema=1&str=18967 Prisijungimo laikas 2007-07-09
[179] Ten pat.

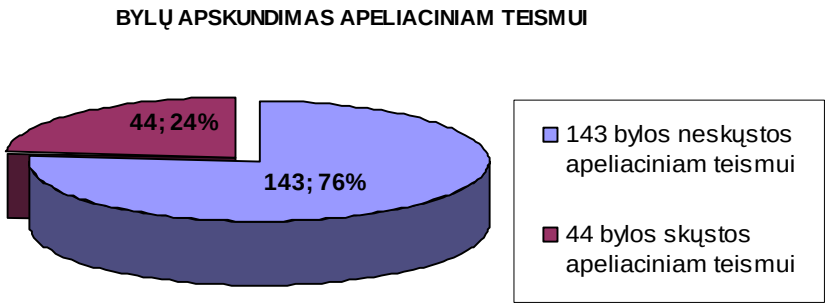
vidinį įsitikinimą net neatsižvelgdamas į žemesnės instancijos teismo vidinio įsitikinimo susiformavimo motyvus, nes „teisės išvados gaunamos hierarchinės sistemos pagrindu“[180].

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas spręsdamas šią problemą 2006 m. kovo 28 d. nutarime pasisakė, kad „Aukštesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismai, peržiūrėdami žemesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismų sprendimus, privalo juos vertinti vadovaudamiesi visuomet tais pačiais teisiniais kriterijais, kurie turi būti aiškūs, *ex ante* žinomi teisės subjektams, *inter alia* žemesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismams“[181]. Pasak D. Sabonio, tokiu būdu Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas kartu žengė svarbų žingsnį duomenų ir įrodymų vertinimo pagal vidinį įsitikinimą konkretizavimo ir aiškumo link[182].

Empirinio tyrimo metu nustatyta, kad iš visų 187 bylų 24 proc. (44) buvo skųsti apeliaciniam teismui (žr. schemą Nr. 22) ir iš jų 4 proc. (8) kasaciniam teismui (žr. schemą Nr. 23). Kitaip tariant, 23 proc. (10) bylų po apeliacijos dar buvo skųsti kasacijai. Skundus apeliaciniam teismui padavė viso 55 asmenys, iš kurių 90 proc. (50) – nuteistieji, 4 proc. (2) – nukentėjusieji, 4 proc. (2) prokurorai, 2 proc. (1) – civilinis atsakovas. Skundus kasaciniam teismui padavė 10 nuteistųjų (tų pačių, kurie kreipėsi ir į apeliacinį teismą) (žr. schemą Nr. 24).

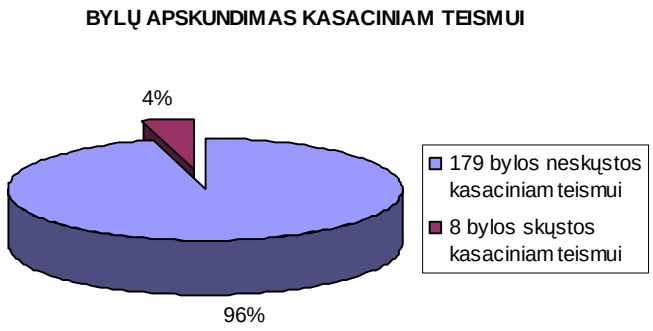
Apeliacinis teismas nei vieno skundo netenkino, tačiau 11 proc. (5) tenkino iš dalies (žr. schemą Nr. 25). Kasacinis teismas nei vieno skundo netenkino (net ir iš dalies).

Schema Nr. 22

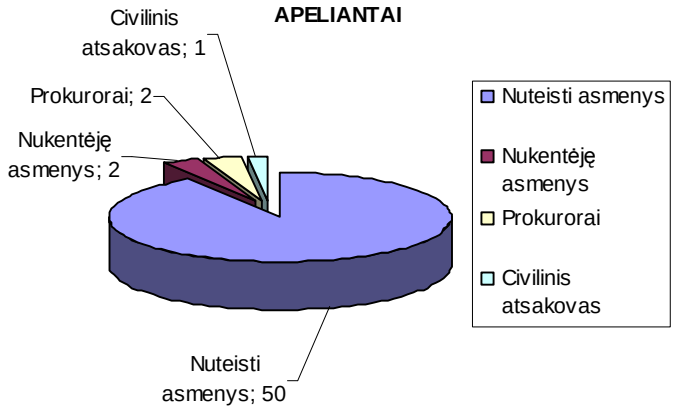

[180] Justickis V. Specialiųjų psichologijos žinių taikymo teisėje ribos // Jurisprudencija. 2005, T 66(58). P. 122.
[181] http://www.lrkt.lt/dokumentai/2006/n060328.htm Prisijungimo laikas 2007-07-10.
[182] Sabonis D. Vidinis įsitikinimas, kaip įrodymų ir duomenų vertinimo kriterijus // Teisės problemos. 2006/2 (52), P. 55.

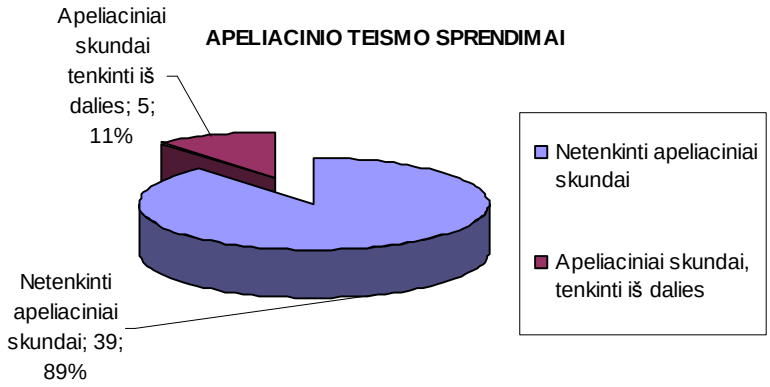
Schema Nr. 23

Schema Nr. 24

Schema Nr. 25

Kaip matome iš pateikto tyrimo rezultatų, nei vienoje byloje apeliacinis teismas įrodymų neatmetė, tačiau kai kuriose vertino kitaip. Taip pat nenustatyta nei vieno esminio baudžiamojo proceso pažeidimo (nei apeliacijoje nei kasacijoje), tačiau nustatyti keli netinkami baudžiamojo įstatymo pritaikymo atvejai (apeliaciniame teisme). Iš tų 5 bylų, kuriose apeliacinis teismas tenkino skundus iš dalies, vienoje konstatuota, kad teismas netinkamai pritaikė baudžiamąjį įstatymą (iš BK 22 str. 1 d.; 187 str. 2 d. perkvalifikuota į 187 str. 2 d., nes buvo tęstinė veika); kitoje teismas pasisakė kitaip dėl netinkamo bausmių bendrinimo ir subendrino; trečioje išbraukė sunkinančią aplinkybę bendrininkavimą; ketvirtoje pripažino dar vieną lengvinančią aplinkybę („prisipažino ir

nuoširdžiai gailisi“), ir penktoje byloje kitaip vertino įrodymų pakankamumą ir kaltinimą susiaurino – išbraukė iš kaltinimo pagal 178 str. 1 d. trijų automobilio varžtų vagystę, nes dėl jų vagystės įrodymų nepakako.

Iš pateiktų empirinių duomenų darytina išvadą, kad pirmosios instancijos teismai (Utenos apylinkės teismas ir Panevėžio apygardos teismas, nagrinėjęs kaip pirmoji instancija) pakankamai kvalifikuotai atlieka savo darbą, tinkamai įvertina duomenis ir juos pripažįsta įrodymais bei priima teisingus nuosprendžius, kadangi nei vienas apeliacinis ar kasacinis skundas nebuvo tenkintas pilnai. Dėl to galima teigti, kad tiek pirmosios instancijos, tiek apeliacinės, tiek kasacinės instancijos teismai įrodymus vertino vienodai, o apeliacinio teismo surasti trūkumai nebuvo esminiai, t.y. tokie, kad iš esmės pakeistų pirmosios instancijos teismo nuosprendžius.

Toks įrodymų vertinimas, koks suprantamas pagal BPK 20 str. 5 d., atsispindi motyvuojamojoje nuosprendžio dalyje, nes būtent joje atskleidžiamas jau visiškai susiformavęs teisėjo vidinis įsitikinimas dėl kiekvieno įrodymo atskirai ir visų byloje esančių įrodymų kaip visumos. Tačiau tam, kad teisėjo vidinis įsitikinimas būtų teisingas, o nuosprendis teisėtas ir pagrįstas, reikia, jog jo motyvai sektų vienas iš kito, nebūtų vidinių prieštaravimų, taip pat, kad jų išdėstymas tiesiogiai sietųsi su baudžiamojoje byloje surinkta medžiaga ir būtų jos analizės loginės išvados. Tuo tarpu loginės klaidos, faktų, kuriuos teismas nuosprendyje pripažino nustatytais, prieštaravimas motyvuojamajai nuosprendžio daliai daro teismo motyvaciją klaidingą, o teisėjo vidinį įsitikinimą neobjektyvų. LAT pažymi, kad „Baigiamuosiuose teismo aktuose labai retai motyvuojamas vienų ar kitų duomenų pripažinimas įrodymais. Tokia praktika teisinga tuo atveju, kai teisiamajame posėdyje išnagrinėti duomenys atitinka BPK 20 str. nustatytus reikalavimus, bylos nagrinėjimo teisme dalyviams nekyla jokių abejonių dėl to, kad šie duomenys yra įrodymai ir teismas jais grindžia savo išvadas“[183], tačiau priešingu atveju „(...) nuosprendžio ar kito baigiamojo teismo akto aprašomojoje (motyvuojamojoje) dalyje šios abejonės turi būti išanalizuotos ir padaryta kategoriška išvada, laikytini duomenys įrodymais ar ne“[184].

Baigiant šį darbą pažymėtina, kad tiek Lietuvos, tiek ir kitų valstybių teisės aktai nenustato, kiek ir kokių rūšių įrodymų turi būti, kad ikiteisminio tyrimo institucija (atitinkami pareigūnai) ir teismas galėtų daryti išvadas, jog padaryta nusikalstama veika ir kad asmuo yra kaltas padaręs tą veiką. Tai reiškia, kad jie įrodymus vertina laisvai pagal savo vidinį įsitikinimą, pagrįstą išsamiu ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu, vadovaudamiesi įstatymu. Tačiau įrodymų pakankamumo reikalavimas nereiškia, kad baudžiamajame procese gali būti įrodinėjama iki begalybės[185].

[183] Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga // Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis. Teismų praktika Nr. 27. P. 326.
[184] Ten pat.
[185] Ancelis P. Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas: monografija. Vilnius: Saulelė, 2007. P. 185.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

Atsakant į uždavinius, iškeltus darbo pradžioje, ir apibendrinant atlikto darbo rezultatus iš dėstomoje dalyje pateiktos tyrimo medžiagos galima padaryti tokias išvadas bei pateikti pasiūlymus, kaip tobulinti baudžiamojo proceso įstatymus, kad juos geriau būtų galima taikyti praktikoje.

Dėl aktualios įrodymų vertinimo sampratos bei įrodymų vertinimo turinio elementų

1. Baudžiamasis procesas, kaip praeities įvykio pažinimo ir įvertinimo procesas, būtų neįmanomas be įrodymų vertinimo. Įrodymų vertinimas - tai mąstymo procesas, kuris pasibaigia tiesos nustatymu. Tuo įrodymų vertinimas skiriasi nuo jų rinkimo ir tikrinimo.

2. BPK pateiktos įrodymus ir įrodinėjimą apibrėžiančios teisės normos Lietuvos teisinėje sistemoje yra išskirtinės ir niekuo nepagrįstos.

3. BPK 20 str. 1 d. įtvirtintą nuostatą, apibrėžiančią įrodymų sąvoką, siūlytume pakeisti taip: įrodymai – tai įstatymo reikalavimus atitinkantys duomenys, kuriais remiantis teismas pagrindžia arba paneigia nusikalstamos veikos požymių buvimą asmens veikoje.

4. BPK straipsniai, apibrėžiantys įrodymų sampratą ir įrodinėjimo procesą, išsibarstę visuose skyriuose, todėl siūlome pakeisti BPK, jame išskiriant atskirą koncentruotą, nuodugnų ir aiškų skyrių apie įrodymus ir įrodinėjimą.

5. Duomenų pripažinimas įrodymais – tai rezultatas, kuris gaunamas įvertinus jų liečiamumą, leistinumą ir tikrumą, o pripažinus duomenis įrodymais, atliekamas įrodymų pakankamumo vertinimas, kuris yra išimtinė teismo prerogatyva.

6. Tais atvejais, kai reikšmingus bylai duomenis pateikia proceso dalyviai arba bet koks fizinis ar juridinis asmuo, teismas turi vadovautis principu, jog „galima tai, kas neuždrausta įstatymo“. O tais atvejais, kai duomenis surenka valstybės institucijos ar pareigūnai, teismas turi vadovautis principu, jog „leidžiama tai, kas numatyta įstatyme“.

Dėl duomenų ir įrodymų vertinimo subjektų bei jų funkcijų, susijusių su duomenų ir įrodymų vertinimu

7. Kadangi įrodomosios informacijos rinkimo procesas taip pat yra įrodinėjimas, todėl tiek tyrėjas, tiek prokuroras negali būti pašalinti iš įrodymų vertintojų sąrašo. Dėl to siūlome BPK 20 str. 2 d. nuostatos turinį pakeisti papildant, kad „ar duomenys laikytini įrodymais, sprendžia tas pareigūnas, prokuroras arba teisėjas, kurio žinioje yra byla“.

8. Prokuroras ir ikiteisminio tyrimo pareigūnas vertina ne įrodymus, o duomenis.

9. Įsigaliojus naujajam BPK ikiteisminį tyrimą atlieka dešimties institucijų pareigūnai, todėl jų profesinis parengtumas sumenkėjo. Tam įtakos turėjo ir naujos įrodymų teisės nuostatos, kurios panaikino nuostatas dėl tyrėjo savarankiškumo, atsakingumo ir suinteresuotumo.

10. Praktikoje gana dažnai ikiteisminiai tyrimai prokurorų nurodymu atliekami ir tada, kai iš pat pradžių yra aišku, kad tyrimas neperspektyvus nepaisant ekonomiškumo ir protingumo principų. Todėl siūlome BPK papildyti nuostatomis, pagal kurias ikiteisminio tyrimo subjektai, prieš pradėdami ikiteisminį tyrimą, galėtų „oficialiai“ patikrinti pareiškime apie galimą nusikalstamą veiką pateiktą informaciją. Taip būtų legaliai atsiribojama nuo informacijos, kuri nėra informacija apie nusikalstamą veiką, arba tos informacijos, dėl kurios negalimas ikiteisminis tyrimas.

11. Praktikoje iškilo problema dėl vidinės ikiteisminio tyrimo procesinės kontrolės, todėl siūlytume BPK įtvirtinti nuostatas, kurios ikiteisminio tyrimo padalinio vadovui suteiktų kai kurias procesines teises, susijusias su vidinės procesinės kontrolės funkcijos įgyvendinimu. Tokiu būdu ikiteisminio tyrimo padalinių vadovai taptų ne stebėtoju, o aktyviu ikiteisminio tyrimo dalyviu ir duomenų vertintoju.

12. BPK nenumato galimybės apskųsti tyrimo veiksmo rezultatų, jei jie gauti pažeidžiant leistinumo ar liečiamumo reikalavimus, todėl siūlytume suteikti gynybai teisę kreiptis į ikiteisminio tyrimo teisėją su skundu dėl tyrimo veiksmo ar gautos informacijos teisėtumo (liečiamumo ir leistinumo klausimo).

13. Pagal BPK vieni veiksmai skundžiami iš karto ikiteisminio tyrimo teisėjui, o kiti prokurorui, po to vyresniajam prokurorui, o tik tada ikiteisminio tyrimo teisėjui. Vyresnieji prokurorai dažniausiai yra palankūs savo pavaldiniams, todėl siūlytume, kad visi prokurorų veiksmai turėtų būti skundžiami ikiteisminio tyrimo teisėjui.

14. Nuostatos, numatančios, kad teisėjas atlieka apklausas, jį paverčia tyrėju. Preziumuojant tai, kad ikiteisminio tyrimo teisėjas nešališkas ir atlieka vienintelę teisingumo funkciją, siūlytume BPK įtvirtinti nuostatas, numatančias, kad ikiteisminio tyrimo teisėjas savo dalyvavimu apklausoje patvirtintų atliktos apklausos teisėtumą bei įvertintų išgirstus ir pateiktus duomenis teisminės perspektyvos prasme, o ne pats atliktų tyrimo veiksmą.

15. Siūlome BPK įtvirtinti pakeitimą, numatantį, kad ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekamoje apklausoje arba priimant sprendimus dėl jo kompetencijai priskirtų kitų klausimų dalyvautų atsakingas už tyrimą pareigūnas, o ne jo veiklą kontroliuojantis prokuroras.

16. Siūlome papildyti BPK 276 str. numatant, kad tam tikrais atvejais būtų galima nuosprendyje remtis mirusio, dingusio be žinios, ilgam išvykusio gyventi į užsienį, dėl sunkios ligos negalinčio atvykti į teismo posėdį asmens parodymais, duotais ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui, nes nei tyrėjui, nei prokurorui tokių aplinkybių iš anksto numatyti neįmanoma.

Dėl dažniausiai naudojamų atskirų įrodymų rūšių vertinimo ypatumų, specifikos bei problematikos teoriniu ir praktiniu aspektu

17. Dokumentai (ir kiti duomenys) baudžiamojoje byloje gali būti gaunami ne tik pagal BPK normas, bet ir pagal ATPK, Administracinės bylų teisenos, Viešojo administravimo ir kitų įstatymų normas, nes tokius būdus toleruoja pati BPK 20 str. 1 d. Siūlytume įstatymų leidėjui dėl įrodymų gavimo būdų baudžiamajame procese pasisakyti aiškiau, nes šis klausimas labai svarbus dokumentus (ir kitus duomenis) pripažįstant įrodymais.

18. Įtariamųjų (kaltinamųjų) kaltė daugiausia įrodinėjama (grindžiama) liudytojų parodymais.

19. Tyrėjas į teismą pasitelkiamas kad patvirtintų ikiteisminio tyrimo metu jam duotų asmens parodymų tikrumą, patikimumą, teisėtumą. Tas vėliau turi įtakos teisėjo apsisprendimui nepripažinti to asmens teisme pakeistų parodymų įrodymais.

20. Daiktai į baudžiamąją bylą dažniausiai patenka atlikus įvykio vietos apžiūrą, poėmį, kratą bei asmenims savanoriškai pateikus.

21. Siūlome BPK XXI skyriaus pavadinimą „Įrodymų tyrimas“ pakeisti taip: „Duomenų, turinčių reikšmės nusikalstamai veikai nagrinėti, tyrimas“, o BPK 289 str. „Daiktinių įrodymų apžiūra“ į „Daiktų, turinčių reikšmės nusikalstami veikai nagrinėti, apžiūra“.

22. Siūlome BPK 94 str. papildyti nuostata, jog nutraukus ikiteisminį tyrimą daiktai būtų saugomi prie bylos, kol pasibaigs nutraukto ikiteisminio tyrimo apskundimo terminai.

23. Oficialūs dokumentai vertinami paprasčiau, greičiau, jais labiau pasitikima nei neoficialiais privačių ar privačių juridinių asmenų dokumentais.

24. Daugiausia dokumentų, pripažintų įrodymais, yra protokolai, gauti atliekant tyrimo veiksmus.

25. Žemas policijos komisariatų kompiuterizacijos lygis ir dideli darbo krūviai priverčia tyrėjus procesinius dokumentus rašyti ranka ir dar paskubomis, o tai neigiamai atsiliepia tokių dokumentų įvertinimui teisme, nes dokumentai, kurių teksto negalima perskaityti, neatitinka leistinumo reikalavimų, todėl reikėtų valstybėje vykdyti tokią politiką, kad policija turėtų tinkamas darbo sąlygas.

26. Atliekant proceso veiksmus reikėtų kuo dažniau naudoti technines priemones, tačiau dabartinis, bent jau policijos, aprūpinimas techninėmis priemonėmis nesuteikia tyrėjams tokių galimybių.

27. Praktikoje tyrėjai ir prokurorai dažniau skiria užduotis specialisto išvadai gauti, nei inicijuoja procesiškai sudėtingiau gaunamą ekspertizės aktą, todėl siūlytume BPK supaprastinti

ekspertizės skyrimo tvarką, juolab, kad ir dabar ikiteisminio tyrimo teisėjo vaidmuo skiriant ekspertizę labai formalus: klausimus ekspertizei dažniausiai formuoja tyrėjas ar prokuroras.

Dėl vidinio įsitikinimo ir įstatymo vaidmens įrodinėjimo procese bei laisvo įrodymų vertinimo problemų formuojant vidinį įsitikinimą

28. BK ir BPK įteisintos nuostatos, teikiančios "privilegiją" prisipažinimui, primena LDK laikus, kuomet prisipažinimas buvo svariausias įrodymas, "įrodymų karalienė". Tokiu būdu yra pažeidžiamas laisvo įrodymų vertinimo principas, todėl tokias nuostatas reikėtų keisti išgyvendinant iš jų prisipažinimą kaip vieną iš sąlygų, leidžiančių supaprastinti procesą ir jo baigtį.

29. Į ikiteisminį etapą įtrauktas ikiteisminio tyrimo teisėjas, apklausdamas prokuroro prašymu proceso dalyvius be apčiuopiamo pagrindo, tampa įrodymų iš anksto nustatytos galios garantu arba instrumentu.

30. Sureikšminant vien tik ikiteisminio tyrimo teisėjų atliktų apklausų ir kitų procesinių veiksmų rezultatus, sumenkinamos ikiteisminio tyrimo pareigūno ir prokuroro atliekamos apklausos ir kiti procesiniai veiksmai, ugdomas skeptiškas proceso dalyvių požiūris į šių pareigūnų atliekamas funkcijas.

31. Ikiteisminio tyrimo teisėjo dalyvavimas ikiteisminiame tyrime neretai panaudojamas kaltinimo pozicijai sustiprinti, todėl galima sakyti, kad ikiteisminio tyrimo teisėjo įtraukimas į ikiteisminį tyrimą nėra proceso dalyvių teisėtų interesų įgyvendinimo garantas.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Norminiai aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija: LR piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume // Skelbta: Lietuvos Aidas Nr. 220 (1992-11-10); Valstybės Žinios. Nr. 33-1014 (1992-11-30).
2. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas // Valstybės žinios. 1985, Nr. 1-1.
3. Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 85-2566.
4. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas. Baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 89-2741.
5. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios. 2002-04-09, Nr. 37-1341.
6. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.
7. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 36-1340.
8. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas // Valstybės žinios. 1993, Nr. 6-120.
9. Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 65-2633.
10. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos komercinių bankų įstatymo 37 straipsnio pirmosios dalies 7 punkto, 39 straipsnio, 40 straipsnio pirmosios bei antrosios dalių, 45 straipsnio ir 46 straipsnio antrosios bei trečiosios dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai // Valstybės žinios. 1996, Nr. 36-915.
11. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 08 d. nutarimas ,,Dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalies, 7 straipsnio 2 dalies 3 punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 198(1) straipsnio 1 bei 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“// Valstybės žinios. 2000, Nr. 39 – 1105.
12. Lietuvos Konstitucinio Teismo 2000 m. rugsėjo 19 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 118^1, 156^1 straipsnių, 267 straipsnio 5 punkto ir 317^1 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 2000, Nr. 80-2423.
13. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. rugsėjo 19 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 118^1, 156^1 straipsnių, 267 straipsnio 5 punkto ir 317^1 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.
14. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d.

redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo - Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 2006-01-19, Nr. 7-254.

15. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 62 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 69 straipsnio 4 dalies (1996 m. liepos 11 d. redakcija), Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 96 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai” // Valstybės žinios. 2006, Nr. 36-1292.

Kita literatūra

1. Ancelis P. Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas: monografija. Vilnius: Saulelė, 2007.
2. Ancelis P. Ikiteisminio tyrimo teisėjo vaidmuo įrodinėjimo procese. Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika. Mokslo darbai. Vilnius, 2007.
3. Ancelis P. Įrodinėjimo teisinio reguliavimo įtaka užtikrinant proceso dalyvių teises ikiteisminiame etape // Jurisprudencija. 2006, Nr. 11(89).
4. Ancelis P. Kai kurios baudžiamojo proceso įrodinėjimo problemos // Kriminalinė justicija. Mokslų darbai. 1997, VI.
5. Ancelis P., Šapalaitė E. Daiktų statusas baudžiamajame procese // Jurisprudencija. 2003, Nr. 49(41).
6. Ar įvykio vietos tyrimas – tapatus įvykio vietos apžiūrai // Policija. 2006 m. bal. mėn. Nr. 7 (47-385).
7. Arlauskaitė-Rinkevičienė U. Pažinimo proceso ir tiesos nustatymo baudžiamajame procese probleminiai aspektai // Jurisprudencija. 2006, Nr.11(89).
8. Bakševičienė R. Specialių žinių reikšmė Lietuvos teisinėje sistemoje // Teisė. 2007, Nr. 63.
9. Barkauskas A. Nusikaltimo tyrimo versijų kėlimo pagrindo nustatymas // Jurisprudencija. 2003, Nr. 49 (41).
10. Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis // Gintaras Goda, Marcelis Kazlauskas, Pranas Kuconis. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.

11. Belevičius L. Techninių priemonių panaudojimas baudžiamojo proceso veiksmams fiksuoti // Jurisprudencija. 2004, Nr. 59(51).
12. Brazinskas J. Baudžiamosios teisenos įstatymo pakeitimo reikalu // Teisė. 1937, Nr. 40.
13. Bulotienė A. Rengiamojo tardymo 1929 m. lapkričio 12 d. pakeitimo reikšmė // Teisė, 1935. Nr. 30.
14. Burda R. Apklausa atliekant ikiteisminį tyrimą: parodymų fiksavimo problemos. Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika. Mokslo darbų rinkinys. Vilnius, 2007.
15. Burda. R. Profesoriaus Eugenijaus Palskio požiūris į įrodymų sampratą // Jurisprudencija. 2005, Nr. 75(67).
16. Burda R. Juškevičiūtė J. Specialiųjų žinių naudojimo formų Lietuvos baudžiamajame procese optimizavimas // Jurisprudencija. 2006, Nr. 11(89).
17. Cininas A. Aktualios įrodymų sampratos ir jų leistinumo problemos Lietuvos baudžiamojo proceso praktikoje ir teorijoje // Jurisprudencija. 2001, Nr. 23(15).
18. Česnienė I., Diržytė A. Nepilnamečių liudytojų parodymų baudžiamosiose bylose psichologinis vertinimas // Jurisprudencija. 2005, Nr. 67(59).
19. David Owen. Paslėptieji įkalčiai. 2003 vertimas iš anglų kalbos. London. 2000 m.
20. Danisevičius P., Liakas A. Pagrindiniai teisminių įrodymų klausimai tarybiniame baudžiamajame procese. Vilnius, 1971.
21. Juodkaitė G. Mokslinių įrodymų panaudojimas užsienio šalių ir Lietuvos baudžiamajame procese // Teisė. 1997, Nr. 31.
22. Juodkaitė - Granskienė G. Teismo ekspertizės išvadų vertinimas // Jurisprudencija. 2001, Nr. 22 (14).
23. Justickis V. Specialiųjų psichologijos žinių taikymo teisėje ribos // Jurisprudencija. 2005, Nr. 66(58).
24. Įrodymai teismuose grindžiami Lietuvos teismo ekspertizės centro išvadomis // Policija. 2007 m. kov. mėn. Nr. 5 (69-407).
25. Jurka R. Liudytojo sąvoka Lietuvos ir kitų užsienio valstybių baudžiamajame procese // Jurisprudencija. 2004, Nr. 51(43).
26. Jurka R. Liudytojų saugumas kaip priemonė užtikrinant jų parodymų patikimumą // Jurisprudencija. 2005, Nr. 75(67).
27. Goda G. Baudžiamojo proceso forma: optimalių procesinių taisyklių paieškos galimybės ir ribos // Teisė. 2007, Nr. 65.
28. Goda G. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos ir Lietuvos Konstitucijos taikymo problemos // Teisės problemos. 1999, Nr. 3.

29. Gušauskienė M. Lygių procesinių teisių įgyvendinimo problemos ikiteisminiame tyrime // Jurisprudencija. 2005, Nr. 67(59).
30. Kanapeckaitė J. Galimybė atlikti proceso veiksmus su asmenimis turinčiais psichikos trūkumų (sutrikimų), ir gautų duomenų įrodomoji reikšmė // Jurisprudencija. 2005, Nr. 77(69).
31. Kazlauskas M., Rinkevičius J. Asmenų parodymai baudžiamajame procese. Vilnius, 1991.
32. Kilinskas V. Ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekama įtariamojo apklausa // Teisė. 2005, Nr. (57).
33. Krikščiūnas R., Juškevičiūtė J. Ekspertizės akto analizės ir vertinimo ypatumai civilinėje teisenoje // Jurisprudencija. 2005, Nr. 66 (58).
34. Kukaitis V. Ikiteisminio tyrimo teisėjo procesinė padėtis užsienio šalių ir Lietuvos baudžiamajame procese // Teisė. 2006, Nr. 60.
35. Wojcikiewicz J., Kwiatkowska-Darul V. Ekspertų kaip liudytojų nuomonės vertinimo galimybės ir apribojimai. Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika. Mokslo darbų rinkinys. Vilnius, 2007.
36. Laucius K. Dėl straipsnio „Rengiamojo tardymo pagreitinimas“ // Teisė. 1939, Nr. 48.
37. Lietuvių kalbos žodynas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.1997, T. 18.
38. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras (BPK 1-120 straipsnių) // G. Goda, M. Kazlauskas, P. Kuconis ir kt.-Vilnius: VĮ Teisiėns informacijos centras, 2003.
39. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras (BPK 221-461 straipsnių) // G.Goda, M. Kazlauskas, P. Kuconis ir kt.Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003.
40. Machovenko J. Įrodymai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje // Teisė. 2005, Nr. 55.
41. Mišeikis Ž. Ikiteisminio tyrimo pradėjimas kaip atskira baudžiamojo proceso stadija // Jurisprudencija. 2005, Nr. 67(59).
42. Nekrošius V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. Vilnius: Justitia, 2002.
43. Nekrošius V. Oficialūs rašytiniai įrodymai civiliniame procese // Teisė. 1999, Nr. 33(4).
44. Pagrindinė išteisinamųjų nuosprendžių priežastis – skirtingas įrodymų vertinimas teisme. http://www.litlex.lt/portal/start.asp?act=news&tema=1&str=18967.
45. Palskys E., Kazlauskas M., Danisevičius P. Kriminalistika. Vilnius: Mintis, 1985.
46. Panomariovas A. Ikiteisminio tyrimo procesinės kontrolės teoriniai diskusiniai aspektai // Jurisprudencija. 2004, Nr. 59.
47. Pošiūnas P. Teismo ekspertizės pagrindai. Vilnius, 1994.
48. Randakevičienė I. Baudžiamojo proceso atnaujinimas: samprata ir pagrindinės rūšys // Jurisprudencija. 2007, Nr. 1(91).

49. Rinkevičius J. Įrodymų rinkimo būdai baudžiamajame procese // Jurisprudencija. 1998, Nr. 10(2).
50. Rinkevičius J. Daiktiniai įrodymai. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1996.
51. Rinkevičius J. Dokumentų sąvoka baudžiamajame procese. Pagrindiniai reikalavimai pripažįstant dokumentus įrodymais // Teisė. 2004, Nr. 52.
52. Rinkevičius J. Įrodymų samprata Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje // Teisė. 1993, Nr. 26.
53. Rinkevičius J. Procesiniai įrodinėjimo baudžiamojoje byloje pagrindai. Vilnius, 1990.
54. Rinkevičius J. Proceso veiksmų protokolų, kaip įrodinėjimo priemonių baudžiamajame procese, bendrasis apibūdinimas // Teisė. 2006, Nr. 60.
55. Sabonis D. Vidinis įsitikinimas, kaip įrodymų ir duomenų vertinimo kriterijus // Teisės problemos. 2006/2 (52).
56. Sinkevičius D. Buvęs kalinys siekia įrodyti, kad beveik 4 metus kalėjo nepagrįstai // http://www.delfi.lt/news/daily/crime/article.php?id=13099468
57. Sinkevičius D., Čilinskas K. Jonaičiai Strasbūre bylą laimėtų // http://www.delfi.lt/news/daily/crime/article.php?id=13078043.
58. Stungys K. Įrodymų samprata Baudžiamojo proceso kodekso projekte // Jurisprudencija. 2000, Nr. 16(8).
59. Šapalaitė E. Liudytojo apklausos reglamentavimo Baudžiamojo proceso kodekse ir taikymo praktikoje santykio problemos // Jurisprudencija. 2007, Nr. 3(93).
60. Šimkus K. Policijos operatyvinė veikla ir piliečių teisės // LPA mokslų darbai. 1996.
61. Torvaldas J. Kriminalistikos keliai ir klystkeliai. Vilnius: Mintis, 1981.
62. Tyrėjo profesija – valstybinės svarbos reikalas // Policija. 2006 m. spal. mėn. Nr. 19 (59-397).
63. Torvaldas J. Kriminalistikos keliai ir klystkeliai. Vilnius: Mintis, 1981.
64. Vaikų žudikei parūpo karvės ir buliai. Sutikdama skirtis A. Jonaitienė reikalauja daugiau turto sau // Lietuvos rytas, 2007 rugs. 29.
65. Vansevičius S. Valstybės ir teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2000.
66. Žlioba A. Įrodymų leistinumo samprata civiliniame procese // Justitia. 2003, Nr. 3-4.
67. Code of Criminal Procedure / http: // legifrance.gouv.fr/html/codes_traduits/cpptextA.htm.
68. Впадимиров Л. Е. Учение об уголовных доказательствах. Тула: Автограф, 2000.
69. Власова Н.А. Досудебное производство в уголовном процессе. Москва: Юрмис, 2000.
70. Горленко Е. Е. Вопрос возможности проведения следственных действий с участием лиц с психическими недостатками и о допустимости доказательств полученных в результате таких следственных действий // Следователь. 2001, Nr.6. P. 29-30.

71. Гуценко К. Ф., Головко Л. В. Уголовный процесс западных государств. Москва: Зерцало, 2002.
72. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации. Москва: Юрист, 2004.
73. Судебные доказательства // www.ido.edu.ru/development/lectures/211/PS.htm.

Teismų praktika

1. Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga // Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuliotenis „Teismų praktika“ Nr. 27.
2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-57/1999.
3. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-57/1999.
4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-125/2003.
5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-109/2004.
6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-383/2004.
7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-666/2005.
8. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-597/2005.
9. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-2/2005.
10. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-544/2005.
11. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-2/2005.
12. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-323/2005.
13. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baudžiamoji byla Nr. 2K-7-544/2005.
14. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-346/2006.
15. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K- 240/2006.
16. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-250/2006.
17. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K - 64/2006.
18. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K- 339/2006.
19. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K- 183/2006.
20. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-256/2006.
21. Panevėžio apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-70-145/06.
22. Panevėžio apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-25-337/06, 2006 m.
23. Utenos rajono apylinkės teismo baudžiamoji byla Nr. N1-22-455/06, 2006 m.
24. Utenos rajono apylinkės teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. IK-148-82/2007.

Kiti šaltiniai

1. Ikiteisminio tyrimo ir baudžiamojo proceso veiksmų kontrolės praktikos apžvalga, 2006-06-30 //http://www.prokuraturos.lt/Ikiteisminiotyrimokontrol%C4%97/tabid/178/Default.aspx.

SANTRAUKA

Baigiamojo darbo tema – įrodymų vertinimas baudžiamajame procese. Įrodymų vertinimas – įrodinėjimo proceso esmė. Teisingas įrodymų įvertinimas turi tiesioginės įtakos teismui baudžiamojoje byloje nustatant objektyvią tiesą ir priimant teisingą sprendimą dėl asmens kaltumo, todėl visais laikais buvo ir yra vienas iš svarbiausių mokslinių diskusijų objektų baudžiamojo proceso teisėje.

Įsigaliojus naujajam BPK ilgą laiką gyvavusi įrodymų teorija, apimanti įrodymų vertinimą, nebeatitinka šių dienų aktualijų. Įrodymų vertinimas tapo išimtine teismo prerogatyva, todėl bandyta išsiaiškinti, kaip duomenys vertinami visame įrodinėjimo procese, bei išnagrinėti aktualią įrodymų vertinimo problematiką. Tuo tikslu atliktas empirinis tyrimas, kurio metu buvo išnagrinėtos 187 baudžiamosios bylos, kuriose buvo 262 epizodai, taip pat išanalizuoti 33 nutarimai nutraukti ikiteisminį tyrimą.

Aktualiai įrodymų vertinimo sampratai atskleisti darbe analizuojamos galiojančio BPK nuostatos ir prieita prie išvados, kad BPK pateiktos įrodymus ir įrodinėjimą apibrėžiančios teisės normos Lietuvos teisinėje sistemoje yra išskirtinės ir niekuo nepagrįstos. Duomenų pripažinimas įrodymais – tai rezultatas, kuris gaunamas įvertinus jų liečiamumą, leistinumą ir tikrumą, o, pripažinus duomenis įrodymais, atliekamas įrodymų pakankamumo vertinimas. Darbe pateikiamas naujai reglamentuotas duomenų bei įrodymų vertinimo subjektų ratas ir nustatyta, kad vertinančiuoju subjektu yra ne tik teismas, bet ir prokuroras ir ikiteisminio tyrimo pareigūnas, tik pastarieji vertina ne įrodymus, o duomenis. Darbe teoriniu aspektu atskirai nagrinėjami pagrindiniai įrodymų vertinimo elementai bei jų tarpusavio santykis. Atskleidžiami dažniausiai naudojamų atskirų įrodymų rūšių vertinimo ypatumai, specifika bei problematika praktiniu aspektu. Taip pat analizuojami vidinio įsitikinimo, kaip svarbiausio įrodymų vertinimo kriterijaus, susiformavimo probleminiai aspektai siekiant laisvo ir teisingo įrodymų vertinimo, ypatingą dėmesį skiriant prisipažinimo sureikšminimui mūsų baudžiamajame procese, nes dabartinė situacija primena LDK laikus, kuomet prisipažinimas buvo "įrodymų karalienė". Prieita prie išvados, kad į ikiteisminį etapą įtrauktas ikiteisminio tyrimo teisėjas, apklausdamas proceso dalyvius, tampa įrodymų iš anksto nustatytos galios garantu arba instrumentu. Darbo pabaigoje pateiktos išvados bei pasiūlymai dėl įrodymų vertinimo problemų sprendimo ir baudžiamojo proceso normų tobulinimo.

SUMMARY

The topic of the final paper is “The Evaluation of Evidences in Criminal Procedure”. The evaluation of evidences is “the soul” of the averment procedure. Right evaluation of evidences has a direct influence for a court in finding objective truth in a criminal case and in decreeing rightly on a person’s culpability, thus, it has been one of the most important objects of scientific discussion in Criminal Procedure Law at all times.

After the new Code of Criminal Procedure (hereafter – CCP) has entered into force, the theory of evidences covering the evaluation of evidences that was prevailing for a long time does not meet the topicality of today any more. The evaluation of evidences has become an exceptional prerogative of court, thus there has been an attempt to find out how the facts are being evaluated along the whole averment procedure and to analyze relevant topicality of evidence evaluation. For this reason an empirical research has been carried out that covered the analysis of 187 criminal cases with 262 episodes involved, as well as 33 decisions to nonsuit pretrial investigation have been examined.

In order to reveal a relevant concept of evidence evaluation the final paper analyses the provisions of CCP being in force and the conclusion has been made that the rules of law that are presented in CCP and define evidence and averment are exceptional and not reasoned in Lithuanian legal system. The validation of facts to be evidences is the result that is achieved after the evaluation of their relatedness, admissibility and authenticity, and after the facts have been certified as evidences, the evaluation of the sufficiency of evidences is being carried out. The final paper presents the newly regulated fact and evidence evaluation party circle and identifies that not only a court is an evaluating party, but a procurator and an officer of pretrial investigation as well. The last-mentioned parties evaluate not the evidence, but the facts. The final paper separately analyses the main elements of evidence evaluation and their inter-connection in theoretical terms. In its practical terms the final paper reveals the peculiarities, particularities and topic of the most often used separate kinds of evidence evaluation. Internal conviction as the most important evidence evaluation criterion is being analyzed alongside with the problematic aspects of its formation in order to achieve free and true evaluation of evidences, paying a particular attention to the prominence of confession in our criminal procedure, as it reminds of the times back to the Great Duchy of Lithuania, when a confession used to be treated as “the Queen of Evidence”. The conclusion has been drawn that a judge of pretrial investigation involved in a pretrial stage in his/her questioning of the parties of a procedure, becomes a guarantee or an instrument of the power predetermined in advance by evidence. The final paper ends up with the presentation of the conclusions and recommendations on the solution of evidence evaluation problems and the improvement of the rules of criminal procedure.

PRIEDAI